

Pr. prof. dr. DUMITRU STĂNILOAE

IUBIREA CREȘTINĂ

**Selecția textelor și postfață
de SANDU FRUNZA**

**EDITURA PORTO-FRANCO
GALAȚI, 1993**

LUMEA, OPERĂ A IUBIRII LUI DUMNEZEU DESTINATĂ ÎNDUMNEZEIRII

1. Sensul actului creator și motivul creației

Rodnicia, iubirea și viața infinită a lui Dumnezeu, deși fac existența lui plenară în El însuși, datorită relațiilor dintre cele trei Persoane, se pot manifesta și în aducerea la existență și în conducerea spre Sine a lumii deosebite după ființă de El. Pe de altă parte, iubirea dintre cele trei Persoane dumnezeiești este singura explicație a creării unei alte existențe decât cea proprie Lui, plenară și necreată dinainte de veci. Sf. Maxim Mărturisitorul spunea că elinii nu primesc aceasta (creația lumii), „nerecunoscind bunătatea, atotputernicia, înțelepciunea și cunoștința lui Dumnezeu, capabile de lucru și mai presus de minte” (*Filocalia*, vol. II, *Capete despre dragoste*, Sibiu, 1947, p. 99). Dumnezeu n-ar putea fi creator dacă n-ar fi bun. Iar bun n-ar putea fi dacă n-ar fi Persoană în relație conștientă cu altă Persoană din veci, mai bine zis cu alte două Persoane. N-ar fi creator dacă n-ar fi Treime. Dar și invers: dacă lumea aceasta n-ar fi creată, n-ar fi existat un Dumnezeu bun, liber și conștient. În acest caz n-ar exista nicăieri bunătate și libertate. Lumea creată e o dovadă a Unui Dumnezeu bun, liber și conștient. Ea arată că conștiința, libertatea și bunătatea nu sunt numai niște epifenomene trecătoare și nesemnificative, totul fiind o legalitate oarbă și inexplicabilă în originea ei.

Dar bunătatea sau existența plenară a lui Dumnezeu ca Treime, nu-L silește să creeze lumea. În acest caz ea ar fi mai mult o emanație a unei esențe. Chiar faptul că Dumnezeu este prin Treimea Sa transcendentă plenitudinea liberă a existenței, având în Sine totul, nu-L silește să mai adauge la existența Sa. Treimea este atât explicația pozitivă a lumii ca existență, cât

și explicația lumii ca deosebită de el după ființă ca existență din alt plan sau creată.

Dacă Dumnezeu ar crea lumea din necesitate, ea n-ar fi creată din bunătatea Lui, ba nici n-ar fi creată propriu-zis din nimic, ci ar ieși într-un fel din existența Lui. Și o bunătate silită la un lucru nu mai e propriu-zis o bunătate, deci Dumnezeu n-ar fi în acest caz bun în gradul suprem și izvor a tot ce este bun. În acest caz insuficiențele și relele din lume ar deriva din El, nu dintr-o despărțire voluntară a lumii de El. Panteismul emanaționist a căutat să scape de sub puterea acestei concluzii logice, prin ideea gradelor tot mai reduse ale existențelor emanate din esența originară. Dar aceasta ar supune însăși această esență unei nedeplinătăți, sau mărginiri, admitând incapacitatea ei de a emana din ea la infinit existențe desăvârșite. Iar speranța panteismului evoluționist, că în timp lumea va ajunge la o perfecțiune, nu s-a dovedit reală deși are înapoia ei veșnicia. Apoi de ce n-ar emite esența fundamentală din ea de la început forme deplin evaluate de existență? În sfârșit, orice panteism supune esența originară unei legități, care își cere explicația ei, dar care nu se poate da.

Creștinismul admite atât perfecțiunea lui Dumnezeu, cât și insuficiența lumii prin ea însăși în calitatea ei de existență creată, dar capabilă de a se bucura de desăvârșire în Dumnezeu, dacă voiește și ea. Ea salvează prin aceasta atât demnitatea libertății în toată existența, divină și umană, cât și existența reală a binelui sau deosebirea între bine și rău.

Sf. Maxim Mărturisitorul întemeiază justetea învățăturii creștine despre creație prin următoarele cuvinte: „Unii spun că faptele există dimpreună cu Dumnezeu din veci. Dar aceasta este cu neputință. Căci cum pot cele întru totul mărginite să existe din veci împreună cu Cel întru totul nemărginit? Sau cum mai sint propriu-zis fapte, dacă sint împreună veșnice cu Făcătorul? Dar aceasta este învățătura elinilor, care nu socotesc pe Dumnezeu Făcător al ființelor, ci numai al însușirilor” (*Op. cit.*, p. 99-100).

Bunătatea desăvârșită a lui Dumnezeu, deci caracterul treimic al Lui, explică nu numai calitatea Lui de Făcător, ci și pe aceea de Făcător liber, deci faptul că El creează lumea atunci când voiește. Momentul creării e ales de înțelepciunea Lui nepătrunsă, zice Sf. Maxim Mărturisitorul. „Dumnezeu, fiind Făcătorul din veci, creează când voiește prin Cuvântul cel

de o ființă și prin Duhul, pentru bunătatea Sa nemărginită. Să nu întrebăm: pentru care motiv le-a făcut acum, odată ce e pururea bun? Fiind că înțelepciunea ființei nemărginite e nepătrunsă" (*Op. cit.*, p. 99).

Faptul că lumea este creată ca mărginită în timp din nimic e solidar cu faptul că lumea nu vine la existență ca o împlinire a lui Dumnezeu. Dumnezeu ca existență plenară prin ființă și prin Treimea de Persoane, nu mai poate fi împlinit. În acest caz lumea ar trebui să existe din veci. Și El n-ar mai fi atunci propriu-zis Creatorul ei din nimic. Dar ca și Creator își arată superioritatea Lui absolută și transcendentă față de o lume care nu-L poate completa, cu mărginirea și cu totala dependență a existenței ei de Dumnezeu. A creat-o ca să se bucure și ea de existență prin împărtășirea de El. Căci orice grad de altă existență se datăruiește exclusiv Lui. Dumnezeu se bucură și El de lumea pe care o creează din nimic, în timp dar numai din bunătatea Lui, care se bucură de bucuria ei. Bucuria aceasta nu-I este necesară Lui, dar în nemărginirea bunătății Lui binevoiește să se bucure și alte ființe de existență și să se bucure și El de bucuria lor și aceasta îl face să le-o dăruiască. Dumnezeu e departe de orice trebuință, dar și de orice pismuire a bucuriei altor ființe conștiente de existență. Totuși, această capacitate de nepismuire, sau capacitatea de a se bucura de bucuria altora de o existență pe care El le-o poate da, care arată și ea desăvârșirea iubirii Lui, e un motiv care explică crearea lor de către El, dar ca o creare liberă.

Sf. Maxim Mărturisitorul spune: „Dumnezeu Cel supraplin n-a adus cele create la existență fiindcă avea nevoie de ceva, ci ca acestea să se bucure împărtășindu-se pe măsura și pe potrivă lor, iar El să se veselească de lucrurile sale, văzându-le pe ele veselindu-se fără săturare de Cel de care nu se pot sătura" (*Op. cit. III*, cap. 46 p. 56).

În felul acesta, hotărîrea lui Dumnezeu de a crea lumea și crearea ei se pot numi un pogorământ, nu o necesitate. Are și El bucurie din crearea lumii, dar nu o bucurie care-I este necesară, ci o bucurie care se unește paradoxal cu pogorământul benevol. E o pogorire din generozitate, din plenitudine, din desăvârșire, nu din silă, în care caz nici n-ar fi propriu-zis un pogorământ benevol. Plenitudinea e la baza pogoririi, nu o țintă spre care tinde. Dar are bucuria să-și manifeste în acesta generozitatea plenitudinii.

Și se poate spune că această bucurie a pogorământului din generozitatea plenitudinii exprimă unirea dintre libertatea lui Dumnezeu și iubirea care e proprie Lui.

2. Lumea — operă a lucrării libere și iubitoare a lui Dumnezeu cel în Treime

Teologia apuseană n-a reușit să vadă creația ca operă a unirii între libertatea și iubirea lui Dumnezeu, datorită despărțirii de tradiția Părinților răsăriteni. Teologia occidentală catolică, deși afirmă că lumea e numai analoagă cu Dumnezeu și că Dumnezeu a creat lumea „după toată substanța ei” (secundum totam suam substantiam) e expusă pericolului panteizant, nefăcînd o deosebire între ființa și lucrările lui Dumnezeu. De aceea expresia de mai sus înseamnă că ființa divină are în Sine virtualitatea unor lucrări deosebite de ea, sau că se extinde ea însăși în obiectele aduse la existență. Nu credem că această învățătură e dispusă pentru ultima soluție. Dar pînă nu se decide pentru deosebirea între ființa și lucrările lui Dumnezeu, e posibil să se tragă o astfel de concluzie. Și astfel cu anevoie poate evita chiar o deosebire între Fiul și Duhul Sfînt și lume. Ea vrea să scape de această concluzie, declarînd că în interiorul lui Dumnezeu nu se poate deosebi între ideea lumii și ființa lui Dumnezeu, dar în data ce acea idee se îndreaptă spre obiectele exterioare ale lumii, ea devine multe (Ludwing Ott, *Grundriss der Dogmatik*, Herder, 1965, p. 950-961). Dar cum s-ar ivi diferite obiecte existente, dacă n-ar fi în Dumnezeu decît o singură idee a lor?

Teologia protestantă s-a zbatut în a vedea creația, fie ca emanație din ființa lui Dumnezeu, fie ca produsul unui act creator, care nu are la baza lui decît o decizie cu totul discreționară a lui Dumnezeu. Emanationismul a fost propriu teologiei protestante din secolul XIX. Caracterul discreționar al actului creator, care a produs o lume ce nu are nimic de la Dumnezeu, a fost îmbrățișat de unii teologi protestanți din reacție extremă față de emanationism. Astăzi se caută o soluție între aceste două poziții din dorința de apropiere de învățătura Pă-

* Din „*Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*”, editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987, p. 231-233.

rinților. În această orientare se declară că Dumnezeu s-a hotărât liber să creeze lumea (deci ar fi putut și să n-o creeze), dar în această hotărâre s-a manifestat ființa Lui. Jurgen Moltmann formulează această unire între hotărârea lui Dumnezeu de a crea lumea și între manifestarea ființei Lui în actul creației în felul următor: „după învățătura emanaționistă, viața divină se deschide. Dar dacă hotărârea creării este „o hotărâre ființială“ a lui Dumnezeu, trebuie să se spună că Dumnezeu se deschide (spre a se comunica) în hotărârea pe care o ia” (*Gott in der Schöpfung*, Chr. Kaiser Verlag, München, 1985, p. 98). În fond opinia aceasta nu se deosebește de cea a Părinților, pe care o vom prezenta noi în cele următoare; decît printr-o lipsă de exprimare potrivită, ca cea pe care au ăsit-o Părinții, care au făcut o deosebire între ființa lui Dumnezeu, pe care El nu o poate comunica prin libertate și putere, pe care o poate comunica în mod liber. Important e că și în formularea lui Moltmann tot voia lui Dumnezeu decide în ultimă instanță dacă să creeze sau nu lumea, iar voia nu poate comunica decît puterea sau lucrarea ființei, nu ființa însăși; iar lumea nu e însăși puterea sau lucrarea lui Dumnezeu într-o existență distinctă de Dumnezeu, însă nu poate lua ființă și subzista fără puterea sau lucrarea Lui. Totuși Dumnezeu dă lumii ceva de la Sine prin puterea sau lucrarea Sa.

Avem aici un paradox: Ceea ce a adus la existență și susținut în existență e din nimic, dar tocmai de aceea are ca bază puterea lui Dumnezeu. Iar puterea e din ființa lui Dumnezeu, dar se activează prin libertatea lui Dumnezeu. Părinții vorbesc de o „împărtășire“ a lumii de Dumnezeu, Sf. Maxim Mărturisitorul spune că „toată ființa mintală și supusă simțurilor primește existența prin împărtășire“.

Lumea creată n-ar putea veni la existență și dura în existență fără împărtășirea de Dumnezeu în oarecare fel. Ea nu e făcută din ceva; nici din ființa lui Dumnezeu, nici din altceva. Dar atunci înseamnă că își datorează existența exclusiv puterii lui Dumnezeu, care se manifestă în lucrarea Lui. Fără lucrarea Lui n-ar putea veni la existență o lume deosebită de Dumnezeu. Ea există și durează datorită puterii lui Dumnezeu, dar nu e însăși putere a lui Dumnezeu. Puterea exclusivă a lui Dumnezeu o creează și o susține, ca pe ceva deosebit de puterea și ființa Lui. Puterea lui Dumnezeu e deosebită de puterea oricărei alte puteri, prin faptul de a putea crea ceva din nimic și a-l putea susține în existență. Tot ce este real în lume e produsul exclusiv al puterii voluntare a lui Dumnezeu. Există în

acest sens din împărtășirea de Dumnezeu. Lucrarea creatoare atotputernică a lui Dumnezeu se arată în faptul că ea poate aduce la existență ceva din nimic, sau nefolosindu-se de nimic. Puterea nemărginită a lui Dumnezeu s-a arătat în faptul de a fi creat ceea ce este deosebit de Sine, nefolosindu-se de nici o substanță.

Dar puterea și lucrarea lui Dumnezeu nu numai creează și susține în existență faptele, nefolosindu-se de nimic, ci le poate și susține și în lucrările lor, adăugind la puterea lor naturală ce le-a dat-o prin creație o putere a Lui mai presus de fire. Puterea și lucrarea susținătoare e permanentă, cea întăritoare și desăvârșitoare se comunică ca dar numai celui ce crede și voințe să conlucreze cu ea. Ultima implică și din partea lui Dumnezeu și a creaturii o relație liberă, care nu produce o comunicare și o confundare de ființă, pe cînd lucrarea creatoare și susținătoare a lui Dumnezeu e o manifestare liberă numai a lui Dumnezeu. Aceasta face posibilă și o lucrare liberă a creaturii, dar uneori fără o conlucrare conștientă cu puterea și lucrarea susținătoare a lui Dumnezeu, ba uneori e chiar o lucrare opusă acesteia. În amindouă se vede însă, în orice caz la bază voința liberă a lui Dumnezeu. Dumnezeu însuși creează printr-o putere a Sa, o putere naturală a creaturilor, iar pe o altă le-o dă pe aceasta să o aibă comună cu a Sa, sau face creaturile împreună subiecte cu Sine a puterii Sale mai presus de natura lor.

Lucrarea lui Dumnezeu, deosebită de ființa Lui, face posibilă atât existența deosebită a lui Dumnezeu ca Persoană liberă de creaturi, cît și existența lor deosebită de a Lui. Cine neagă lucrarea lui Dumnezeu deosebită de ființa Lui, neagă atât pe Dumnezeu ca Persoană, cît și creațiunea ca deosebită de El. O spune aceasta Sf. Grigorie Palama : „Dumnezeu avînd ființă pentru a exista și voință pentru a face, cel ce respinge deosebirea între ființă și voință, respinge și existența și făptuirea Lui. Respinge existența Lui și făcerea lucrurilor create” (*Antireticul V, contra lui Achindin*, cod. Paris. 1238, f. 151 r.). Prin lucrare Dumnezeu face, prin ființă ființează. El nu creează lumea prin ființarea Lui, ci prin facerea liberă. Aceasta face lumea deosebită de Dumnezeu, dar o face operă a Lui.

Faptul că numai deosebirea între ființă și lucrările dumnezeiești și că numai existența în Dumnezeu a unor lucrări necreate dependente de voia lui Dumnezeu, fac posibilă aducerea la existență a unei lumi create, deosebite de Dumnezeu, îl spune Sf. Grigorie Palama în multe feluri, precizînd că nu ființa, ci

lucrarea stă sub voia lui Dumnezeu : „Noi, conduși de adevărul lucrărilor, chiar și cînd zicem despre Duhul că e făcător al puterii și cunoștinței și al celor apropiate, care aparțin prin natură existențelor create, și prin Creator înțelegem pe Creatorul celor făcute din nimic, și prin aceasta ajungem la ideea puterilor și lucrărilor necreate ale Duhului, înțelegem că Duhul are lucrare de viață făcătoare și de înțelepciune făcătoare, din faptul că Duhul e numit făcător al vieții celor vii și al înțelepciunii celor înțelepți, chiar dacă lucrează o viață și o înțelepciune naturală și creată. Căci numai o cugetare neroadă și dobitocească nu vede din creaturile Celui ce prin lucrarea Lui ne-a adus în existență, lucrarea Lui, ci sau o confundă cu creaturile, sau o identifică cu ființa lucrătoare (*Antireticul V*, cod. Paris 1238, la Pr. D. Stăniloae, *Viața și învățătura Sf. Grigorie Palama*, Sibiu 1938, p. CXXIV, f. 144).

Învățătura aceasta vede o legătură indiscutabilă a lumii create cu Dumnezeu cel necreat, dar fără să le confunde și fără a vedea lumea ca o emanație, sau ca o operă necesară a lui Dumnezeu, căci în acest caz l-ar supune pe Dumnezeu necesității de a produce lumea. Legătura amintită se datorește faptului că prin lucrări Dumnezeu se arată bun, dar și liber și atotputernic. Căci o bunătate n-ar fi cu adevărat bunătate, iar fără atotputernicie, ar fi o bunătate mărginită, care l-ar limita pe Dumnezeu însuși.

Lucrările prin care Dumnezeu creează lumea, o susține și o desăvîrșește, ducînd-o spre Sine, sînt forme ale bunătății necreate. Iar opera lor poate fi atît lumea creată și darurile ei create, cît și darurile necreate ale îndumnezeirii ei, deci tot referitoare la ea. Prin aceasta se dovedește că bunătatea lui Dumnezeu nu e închisă numai în interiorul Lui, în relațiile celor trei Persoane, ci se poate îndrepta și spre existențe în afară de Sine, dar le poate și crea pe acestea, nefiind silit să-și mărginească bunătatea numai în arătarea ei față de ceea ce ar exista deosebit de El, fără voia Lui. Iar putința de a înzestra lumea creată cu darurile necreate, arată atît atotputernicia Lui prin care a creat lumea din nimic, cît și bunătatea Lui nemărginită ; dar și o conformitate a lumii cu sine, o dată ce ea se poate folosi de darurile necreate ale lui Dumnezeu, sau poate fi făcută mediu transparent pentru lucrările necreate, iar persoanele create subiecte ale altor lucrări, împreună cu Dumnezeu însuși, ridicînd la înălțimea vieții Lui viața lor și la înălțimea de cunoscătoare și trăitoare reale ale vieții Lui, într-un dialog de deplină intimitate. Sau putința lui Dumnezeu

cel necreat de a inzebra și lumea creată cu darurile necreate, aruncă o punte între Dumnezeu cel necreat și lumea creată, dar arată și că Dumnezeu a făcut lumea capabilă de a încăpea în ea viața necreată a Lui. Aceasta arată din nou bunătatea nelimitată a lui Dumnezeu, care trece peste deosebirile între creat și necreat. Putința acesta a bunătății dumnezeiești e implicată de altfel chiar și în faptul că prin lucrări necreate Dumnezeu poate da naștere unei lumi create.

Despre efectul creat al lucrărilor necreate al lui Dumnezeu, Sf. Grigorie Palama spune, referindu-se la Dionisie Areopagitul: „Cum ar fi deci voirile dumnezeiești și bune create, dat fiind că sint determinate și făcătoare ale lucrurilor? Cum ar fi creată însăși ființa supraființială, care e mai presus de toată bunătatea? Ea e Providența de bine făcătoare, cea manifestată, care e bunătatea ce depășește toate și cauza tuturor bunurilor, sau cauza de ființă, de înțelepciune și de viață făcătoare a celor ce s-au împărțășit de ființă, de viață și de minte” (*Op. cit.*, p. CXXIII, cod. Paris. 1238, f. 140, P. G. 3,816 D).

Numai Fiul și Duhul Sfânt ies din ființa Tatălui și anume Fiul prin naștere, iar Duhul Sfânt prin purcedere. Lumea este adusă la existență prin lucrarea voită a lui Dumnezeu, care dă lumii o ființă deosebită de a lui Dumnezeu, adică din nimic, căci în afară de El, nu mai există nimic. Căci dacă ar mai exista ceva, aceasta l-ar limita, privindu-l de calitatea de Dumnezeu (Sf. Ciril din Alexandria, *Thesaurus* IV; P. G. 75 col. 276).

Dintre teologii ortodocși de azi amintim pe Prof. Georg Galitis, care explică creația prin lucrarea lui Dumnezeu, socotind că altfel lumea s-ar identifica cu Dumnezeu în mod panteist. În „*Zu einer Theologie der Materie*”, Thessalonic, 1985, el zice: „Deosebirea între ființa și lucrările lui Dumnezeu ne apără de o mistică panteistă și de o înțelegere panteistă a materiei îndumnezeite.”

Teologia occidentală, necunoscând deosebirea între ființa și lucrările lui Dumnezeu, a ajuns inevitabil la un fel de înțelegere panteistă a lumii. Identificând în Dumnezeu ființa cu lucrarea, vede în lume o parte a ființei lui Dumnezeu. Dar aceasta e o imposibilitate. Tot ce iese din ființă, e născut din ființă (la Dumnezeu și purces). De aceea, teoria emanației unor grade mai reduse de ființă din ființa izvor, nu e valabilă.

Dar ființa nu există real decât în ipostas. De aceea, ca să nască trebuie să fie în ipostas. Orice ființă trebuie să fie în ipostașuri: plante, animale, oameni. Și orice ipostas se naște

din alt ipostas, sau se formează din sămînța lui. Iar această lege e dată chiar prin modul de a fi al lui Dumnezeu: ipostasul Tatălui naște ipostasul Fiului și purcede pe al Duhului. În creație numai pămîntul, apa, aerul sînt naturi neipostasiate, care de aceea nu nasc, ci servesc doar ca materie de hrănire materială a ipostasurilor existent, fiind un fel de ființă virtuală a ipostasurilor.

Dar toate ipostasurile au nu numai puterea de a se naște, ci și de a lucra asupra a ceva, adică nu numai puterea de a-și comunica ființa prin naștere, ci și puterea de a face ceva asupra a ceva ce le este exterior, menținindu-se prin aceasta legătura între toate ale lumii, fără a le confunda. Animalele au această putere prin impuls voluntar. Plantele iradiază din ele o putere la fel fără de voie. Omul lucrează cu voia asupra altora, dar își extinde o influență și fără voie. Dumnezeu fiind desăvîrșit, liber și atotputernic, lucrează numai cu voia, dar El poate prin lucrarea Lui, nu numai să organizeze și modifice ceea ce există, ci și să creeze o lume din nimic. În puterea de a face ceva exterior în mod voit, se arată din nou caracterul de Persoană al lui Dumnezeu și al omului. Astfel, dacă e propriu ipostasului de a naște, tot lui îi este propriu de a face. La om, ca existență conștientă, în lucrare intervine voința, dar într-o anumită măsură și în naștere. Aceasta îl arată pe om ca ipostas-persoană. Dumnezeu Se arată prin nașterea și prin lucrarea exclusiv voită, Persoana desăvîrșită; iar în lucrarea care creează o existență din nimic, se arată Persoana atotputernică. Emanația nefiind prin naștere, nici facere voită, ci o mișcare a esenței care nu există real de sine, se dovedește o simplă inchipuire a filosofiilor panteiste.

Deci, ceea ce deosebește pe om și Dumnezeu în capacitatea amîndurora de a naște din ființă și de a face ceva deosebit prin lucrarea voită, e că Dumnezeu poate și crea din nimic prin lucrare, pe cînd omul nu poate lucra decît asupra a ceea ce este...

Dar se poate pune întrebarea: de ce omul ca creatură n-a fost făcut ca om desăvîrșit de la început? De ce a fost creat ca să ajungă la desăvîrșire parcurgînd un drum spre ea? Dacă Fiul și Duhul Sfînt își primesc existența din Tatăl ca desăvîrșită, de ce nu o primesc și oamenii din creație?

La aceasta se poate răspunde: oamenii n-ar putea avea existența plenară sau desăvîrșită de la început, decît dacă s-ar naște și ar purcede și ei din ființa lui Dumnezeu, ca Fiul și ca Sfîntul Duh, iar aceasta ar însemna că n-ar mai fi un sin-

uitată și dezvoltarea ei prin alte lucrări dumnezeiești, decât prin cele referitoare la lucruri. Ba chiar în lucrarea creării omului se îmbină mai multe lucrări. E alta lucrarea alegerii timpului prin „mânne” lui Dumnezeu, și alta cea a „suflării” sufletului în el, deși între ele este o solidaritate. Căci, prin alta lucrare creează Dumnezeu un suflet înțelegător și prin alta a uită dezvoltarea lui în înțelegere și iubire. E drept că toate cele create se împartășesc cu Dumnezeu, dar e foarte mare deosebirea între împartășirea celor materiale și a persoanelor „constiente”, și între a lor și a simților. Cele ce trăiesc numai „sensitiv” sau nici sensibil nu primesc putere să „trăiască” în mod dumnezeiesc. Numai persoanele se „învădușesc” de o înțelegere propriu-zisă” (St. Grigorie Palama, *Despre participare*, la Pr. D. Stanilăe *Viata și înălțarea Sf. Grigorie Palama*, Sibiu, 1938, p. 213). În înțelesul lui Dumnezeu se află puteri nemăsurate, sau Dumnezeu are putința de a se folosi de lucruri în grade diferite.

Această învoagătură treptată a creaturii umane cu puterile dumnezeiești nu reține după ce ea a fost creată și înzestrată cu puteri create tot printr-o putere creatoare necreată, cerând și conlucrarea voinței a persoanei umane libere și constiente, face necesar timpul. Deci și timpul are ca premisă existența dumnezeieștii personale, care are puterea de a se folosi de lucruri vozând deosebiri de ființă după cum e îndreptățită persoana creată la care crește o conlucrare liberă a ei.

Dacă nu ar exista decât o esență care umplea din ea tot, viața ar fi totuși înlocuibilă la „rost” și ar fi o înțelegere adevărată. Dacă nu ar exista o deosebire reală omul, între timp și eternitate. Totul ar fi în timp veșnic, într-un „rost” deosebit de o putere adevărată și ca adevărat desăvârșit. Totul ar fi o temporalitate eternă, o eternitate care nu pornește dintr-o plenitudine și nu dă ce la ea, care nu are la bază decât o existență eternă. Dacă nu ar exista o deosebire reală omul, între timp și eternitate, totul ar fi în timp veșnic, într-un „rost” deosebit de o putere adevărată și ca adevărat desăvârșit. Totul ar fi o temporalitate eternă, o eternitate care nu pornește dintr-o plenitudine și nu dă ce la ea, care nu are la bază decât o existență eternă. Dacă nu ar exista o deosebire reală omul, între timp și eternitate, totul ar fi în timp veșnic, într-un „rost” deosebit de o putere adevărată și ca adevărat desăvârșit. Totul ar fi o temporalitate eternă, o eternitate care nu pornește dintr-o plenitudine și nu dă ce la ea, care nu are la bază decât o existență eternă.

* D n op. cit., p. 233-237, 243-244

3 Scopul ultim al creației după cădere : reunificarea în Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu Cel întrupat și pregătirea prin El spre acest scop

Din cele spuse s-a văzut că chiar prin creație Dumnezeu a dat omului ca scop unitatea ei în El. După cădere, Dumnezeu urmărește același scop prin reunificarea creației în El. Acest scop se adevărește prin aceasta că un scop al iubirii. Iar ca Dumnezeu să urmărească acest scop, trebuie ca El însuși să fie un Dumnezeu al iubirii, sau să cunoască în sine iubirea din veșe. Însăși crearea lumii și scopul creării ei se explică astfel din faptul că Dumnezeu este Treime iubitoare de Persoane. Precizăm însă că Treimea nu-l obligă pe Dumnezeu să creeze lumea, căci aceasta n-ar mai fi ca adevărata iubire, dar o explică.

Sfinții Părinți precizează de aceea că scopul creării lumii și al conducerii ei spre Sine, ca să se împartășească iubire pe care Tatăl o are ca Fiul Său, iar fînteile create conștiente să răspundă cu iubirea lor lui Dumnezeu, care le vine de la alipirea la Fiul Lui Unul Născut făcut om.

Acesta e și rostul pozitiv al timpului. Iar Cuvîntul Său nu ar fi fost fără Cuvîntul întrupat făcut om, ca să-i contacteze oamenii în timp spre iubirea ce o are El Tatăl de Tatăl, timp în care ar avea deci un rost. Timpul poartă pecetea Cuvîntului și va fi asumat de Cuvîntul întrupat, spre a-l conduce spre vesnicie, spre stăruială lui, fără a se pierde cele bune cîștigate în timpul lui, ceea ce înseamnă conducerea oamenilor în timp spre veșnicia lor în El. Deci iubirea nu numai că a fost creată prin Cuvîntul omăntat de veșe, ci și pentru Cuvîntul care se va întrupa, ca să aducă lumea în veșnicia unire cu El și cu Sfinții Treime.

Dar aceasta înseamnă că lumea, deși se compune din natură și oameni, propriu-zis natura inconstientă e făcută pentru oameni, iar oamenii pentru a urca în comuniunea filială cu Dumnezeu cel în Treime, în adunarea lor în Fiul Tatălui. Natura e făcută pentru oameni, ca ei să fie ajutați de ea să urce în comuniunea între ei și cu Dumnezeu, iar și ca ei să o realizeze și pe ea ca treapta unui tot mai vădit transparent al lui Dumnezeu. Fără o natură n-ar avea nici un rost și n-ar avea nevoie de nici un timp cu sens progresiv, pentru a crește în unirea cu Dumnezeu. N-ar exista decât un timp al repetării monotone. Omul e arătat în urcarea lui spre Dumnezeu de natură, dar în vederea creșterii lui spirituale spre Dumnezeu. El e ce

e a lăna din ea scrisorile originii ei divine și o folosește ca
— să se alăture tot irai sporite cu semenii sai, care lă a lă
a crească și în comunitatea cu Dumnezeu, izvorul iabirii din-
tre oameni.

Umanul e chemat să urce în mod conștient și liber, con-
— răs de înțelepciunea ipostatică, care e totodată Fiul lui Dum-
nezeu, pînă la a fi făcut umanul Persoanei Lui, și prin aceasta
— na la ținta de a se face El om între oameni, rămînind și Fiul,
Fiul Născut al lui Dumnezeu. Omul e coroana creației irai
a es, întrucît se poate face însuși Fiul lui Dumnezeu ca om, o
astfel de coroană. Dumnezeu nu face o lume pentru a o privi
le sas și ea a lă privi de la distanță, ci pentru a o face prin
— unitatea asumată continuității Sale în El. Sau și via a
lă Dumnezeu din Fiul Sau, conștient al ei. Iar Fiul Sau a lăna
— Sine ca om toată creația și actualizeaza pe omul unit cu
Sine, ca o coroană a creației.

Omul e creat ca viața lui să devină viața în Dumnezeu.
Cuvîntul, iar viața lui care unește spiritul cu materia, devenind
viața umană a lui Dumnezeu Cuvîntul, să devină a Lui și o-
mea materială, ca mediul de manifestare al Persoanei Dumne-
zeiești.

Am văzut că însăși observația imprimă subiectivitatea sau
puterea spirituală a omului în mișcarea naturii. Nu e greu de
— adus deci ca natura poate fi dusă de oameni pătîrtați în dat,
spre transfigurarea ei prin Dumnezeu Cel lucrător în ei. Dar
— mai în Hristos și prin El Dumnezeu lucrează deplin în uma-
nitate.

Nu mai pentru ca omul are nevoie de o creștere spirituală
pentru unirea cu Dumnezeu — sau pentru ca nu a fost emanat
într-o desăvîrșire asemenea Lui, sau într-o nedesăvîrșire de ne-
depașit — are timpuri cu un sens sau ca un rost. Altfel, tîmpul
ar fi fără nici un sens sau rost. Și întrucît creșterea spirituală
a fiecărui om e legată de natura și de semenii sai, s a dat în
— tregii creații un timp. Și fiecare om e adus de Dumnezeu Cu-
vîntul a existența într-un timp deosebit al Lui, în care să
poată crește ca persoană deosebită, în alte reaturi, în alt moment
al istoriei — legat de alte persoane, în alta societate, pregătit de
— predecesori. Toate aceste timpuri personale sînt încadrate
într-un timp al — omeniei ca întreg, în care fiecare om își are un
— loc al lui, ca responsabilitate și îndatoririle lui, care se leaga
într-un întreg al istoriei, deoarece fiecare va avea să răspundă,
în ce măsura a contribuit la înaintarea ei în bine sau în bine-
înțelegere, între oameni, sau în rău, în dezmembrarea rațională a

între oameni, adică pentru conducerea ei spre adunarea în ipostasul Cuvîntului sau Rațiunii Ipostatice a lui Dumnezeu, sau contrar ei, după ce Acesta a venit în întîmpinarea și ajutorul nostru, făcîndu-Se om între oameni, sau partenerul nostru de dialog intim, dar la nivel intim și egal și cu puterea de a ne ridica la nivelul îndumnezeit pe care l-a imprimat umanitatea asemănată de El. Dumnezeu a creat în acest scop pe om ca partener posibil al Lui, sau pentru a putea lua loc între oameni, ca să-i poată ridica pe ei la nivelul îndumnezeit prin har. Și în legătura cu omul a creat toată natura materială capabilă de a fi purtată de El, transfigurată de El, făcută mediu de manifestare străvezie a Lui, dar nu dintr-o necesitate a Lui, ci dintr-o iubire așa de mare față de creație, ca a fost în stare a se face El însuși partenerul ei, sau pe ca mediu comunicabil al Lui.*

Dacă Dumnezeu a creat lumea prin Cuvîntul, după căderea ei, sau după stabilirea legăturii ei cu El, care însă nu a înecat cu totul tot prin El o conduce ca să poată primi pe Cuvîntul înscăpat în maxima intimitate ca oamene, ca acesta să scape pe oameni de moarte și să-i treacă cu Sine ducîndu-i la îndumnezeirea după Tatăl și la viața veșnică într-o asemenea. În aceste roluri El prezintă Sf. Apostol Pavel pe Cuvîntul întrupat ca plin de viață, căruia scrie: „Întru El ne a ales a parte de noua creație lumii, ca să ne facem sfinți și fără prihană înaintea Lui” (Efes. I, 4).

Din această cauză nu înseamnă că Tatăl a născut în veci pe Fiul. Să nu înțelegem să creștem numai dect lumea. Ba tot mai mult odată ce a creat-o, ne trebuie tot mai mult să se și îndrăpeze El. Să ne spună Sf. Maxim Mărturisitorul: „Știm a drept că dacă lumea nu s-a creat, Dumnezeu ar fi rădăcină în alt mod în lumea creată întru El, o dată ce a fost creată prin creație cu El și Cuvîntul. Să El zice: „Acum țineți ca odată ce Dumnezeu ne-a făcut asemenea Lui (omii) aceea că avem puterea împărătească așezîndu-le exacte nebirat și a pînă la toate nevenim să fim în El, și să ne facă la acest stîrșit prea fîrnic dîndu-le ca mod bătă tolosare a puterilor naturale. Iar omul relazănd acest mod prin rîmă tolosă a puterilor naturale ca să nu se îndeparteze de Dumnezeu, strălucindu-se, frează să introducă un alt mod ca altul rîmă tolosă, și mai îndumnezeiesc decît cel datu-i cu el, ceea ce e mai presis de fire, e rîmă tolosă decît ceea ce e după fire. Și acest mod e țana venim, atotdărmă a lui Dumnezeu la oarecî, precum credem toți. Căci dacă testamentul cel dintîi ar fi rămas, zice Apostolul,

fara prihana; nu s-ar fi cautat loc printr-un al doilea (Evr VIII, 7). Si de fapt este vadit tuturor ca taina ce s-a savirsit in Hristos la sfirsitul veacurilor este dovada si urmarea gresei protoparintelui de la inceputul veacului" (*Ambigua*, Bucuresti, 1983, cap. 7k, p. 97).

Deci, la intruparea Fiului lui Dumnezeu pentru situatia omii cazute, cugeta in concret Sfinta Parinta, cind pun in legatura intruparea cu crearea lumii. La situatia aceasta cugeta cind vad dinainte de vezi intruparea conditionata de o Tercioa a prea curata si legata cu verita ce avea sa o aduca Fiul Cel Intrupat.

Cu precizările acestea se poate spune ca gândirea dinainte de vezi a lumii si la timpul si la crearea ei e legata de Cuvantul lui Dumnezeu, ce intruparea Lui de acumarea omii in Hristos cel inviat si prin aceasta de relatia noastra actuala cu Tatal si Duhul Sfint. Hristos este in calitate de Fiul lui Dumnezeu cel Intrupat, "viata" si "lumina" desavarsita si vesnica a omii, spre care e condusa de El El e "cauta" prin care manifesti si "la can", sau "odihna" vesnica si tot la "a plenitudinea" spre care sint coborasi cei ce se alina de El prin "odihna". El si El lumii dar avea natiu in El. Unele nu ste de El, lumii intru in El, cre tota. "Ce ce Mo ar caza Me, nu va amba in intineta ce va avea lumina vezi" (Ioan VIII, 12). Acesta, socotind ca se va topi in esenta lumii, nu vede si ca ce vesnica nu in sens al existentei nu dar declaranda Se El "asos" "odihna" vesnica a tuturor zice. "Veniti la Mine toti cei osteniti si povarati si Eu va voi odihni pe voi" (Mt XI, 28). Nu in o perscarea odihnaeste ce "tagastea ei" si nu la Persoana care ate la El "tagastea" si vata desavarsita pe ce omii depin si vesnic pe ce ce vin la El. "Mentor El spune ce aceasta odihna consta in a El ave pe Dumnezeu ca Tatal, dar nu El pot avea pe Dumnezeu ca Tatal. Iaca nu El a pe El a El ca El a pe El aceasta nu s-a facut lumina prin El". "Ic te Ma ce este date Me de catre Tatal Me si tamen na ci roaste ce El a a lumii. Tatal na pe Tatal na El cum a se na cu ce na Tatal si el ca ce va vor Lui sa El descrie" (Mt XI, 27). Cica na El cunosca pe dusa sa ca El a Tatal na ce tere, na El poza cunosca pe Tatal curesc ca Tatal deci na poate ajunge la odihna in El.

Oa natiu na pot gasi viata fara sfirsit, deci "odihna" ce "ra" natiu si naatiu de ce rost si fara rost, deci in Tatal ca zvorul nesfirsit a tota "viata", dar in izvor natiu. Na na Tatal curesc in sine izvorul vietii natiu este ca zvorul natiu

nestărgite. Iar în El nu putem atinge și nu ne putem simți fericiti decât în cantitate de în. Iar calitatea aceasta n-o putem dobândi în unire cu Fiul Lui Unul Născut, tăcut om.

Sf. Maxim Marturisitorul a văzut progresul sufletelor conștiente create, în înaintarea de la „existență” ce li s-a dat de Dumnezeu, la „existență bună” spre înalta „existență veșnic bună” (*Ambigua*, cap. 7). Dar existența nu poate deveni bună decât în relație cu alte persoane. La veșnic bună nu poate deveni decât ca persoana eternă, care este ca o comună de Persoane eterne prin ele înseși, adică cu Treimea. Aceasta ar însemna a persoane, umilate și olovada ca există Persoane eterne prin ele înseși în lucrarea eternă a savarșirii, care pot crea și alte persoane care să voiască și să poată deveni în relație cu Ele, dar și întreolaltă veșnic bine. Trebuie să se poată bucura de iubirea unor Persoane care au în Ele înseși din vece iubirea desăvârșită între Ele, ca să se iubescă prin aceasta și între ele înseși cu o iubire veșnică.

Dar la iubirea Persoanelor eterne și prin ea la iubirea persoanelor umane a atins prin Hristos, care e una din Persoanele comunului tabloare eterne, ce s-a tăcut om, aducând această iubire și în relație cu persoanele umane create. Căci El a umplut de iubire Sa eternă față de celelalte Persoane divine și umanitatea care s-a tăcut-o proprie, iar prin ea a arătat această iubire a Sa, ca Persoana divină și în relație cu celelalte care s-a tăcut unul după urea asanată, încălzindu-ne și pe noi de iubirea Lui față de celelalte persoane ale Sfintei Treimi și față de oameni. Prin aceasta Hristos a devenit Persoana care a extins iubirea dintre Persoanele divine, ca iubire între o persoană devenită și umilă și cele divine și între ea și celelalte persoane umane. Și această este „odihna” spre care căutăm pe toți cei ce se alipesc Lui.

Ca lumea este creată pentru Hristos și prin El pentru iubirea între oameni și Sfânta Treime și între ei înșiși, adică pentru ca exista Fiul Tatălui din vece care se face om, și pentru ca Sfânta Treime vrea să extindă iubirea dintre Persoanele ei și la oameni și deci și între ei înșiși, și între ei și Ea, o spune Sf. Maxim Marturisitorul în următoarele: „Aceasta este ținta cea mare și ascunsă, acesta este fericitul sfârșit spre care s-au întins foarte, acesta este dumnezeiesc scop, mai înainte cugetat al începutului tuturor, pe care definindu-l spunem că e ținta înalta mai înainte cugetată pentru care sînt toate. Spre acest scop final privind Dumnezeu, a adus la existență lumilele cele create. Aceasta e cu adevărat ținta înalta a

providenței și a celor providențiale când se vor aduna (recapitulat) în Dumnezeu toate cele făcute de El. Aceasta e taina care amănunțit șază toate veacurile și descoperă statul și prania lui Dumnezeu care există de înainte ori înfinit dinainte de veacuri. Iar Vestitor al lui s-a făcut însuși Cuvântul Fântânii lui Dumnezeu făcând om. Căci acesta a dezvăluit, dacă e în gura lui să o spunem, însuși adevărul cel mai dinăuntru al omului și pa-mintelui și a arătat în Sine taina pentru care au purtat toate la începutul existenței. Fântâna pentru Hristos sau pentru taina lui Hristos au purtat toate veacurile și cele a toate în taina veacurilor începutul existenței. Dar și sfârșitul în Hristos. Căci mea înainte de veacuri a fost cochetată și născută lumea mângâierii și nemângâierii, a masurării și nemăsurării, a Creatorului și creaturii, a stabilității și a mișcării. Iar aceasta taină s-a arătat în Hristos, care s-a arătat în cele din urmă dintre toate, adică prin ea împănarea noastră de mai dinainte a lui Dumnezeu. Aceasta întrucât ea este cea care se mișcă după neare să gasească odihna și s-a născut. Aceasta este taina cu totul nemiscat, negând din mișcarea taina de care mișcă și taina de altă, de asemenea ea s-a putut mișca prin încercare cunoștința taina d'Acum și care s-a născut și se o încreșcă cunoștința care le dăruiește posesorii ca fericiți răscumplătați și slăviți a Cei care cunoscă de ea (*Rasp. catre Thalassie 60. Filoc. rom. III, p. 327-8, P. G. 90, col. 621*).

Sfârșitul spre care s-a dat în Hristos toate este una cu Dumnezeu, sau cu taina sa lor peste riscurile pentru a celor depășire e e dat timpul. „Iar Dumnezeu, tot ce s-a născut, e scart, este concentrarea și sfârșitul tuturor timpurilor și veacurilor și a celor din timp și din veac. Iar concentrarea și sfârșitul timpurilor și veacurilor și a celor din vreme este în cea nedesparțita a începutului adevărat și propriu și sfârșitul adevărat și propriu în cel mintuiri” (*Rasp. catre Thalassie 59, Filoc. rom. III, p. 315*).

G. Florovski reda după Sf. Atanasie ideea că lumea a fost creată prin Cuvântul și pentru Cuvântul astfel: „Creaturile sunt create prin Cuvântul și pentru Cuvântul, „în chipul Cuvântului”, „în chipul chipului tatalui” cum a exprimat aceasta și Metodia de Olimp (*Banchetul VI, P. G. 18, col. 131*). Crearea presupune Treimea și pecetea Treimii e imprimată pe toată creațiunea. Acesta introduce „economia mintuiri”. Sfata. Dumnezeu privind mintuirea și răscumplarea este o lătarie din veci și pretemporală (Ef. III, 11). Fiul lui Dumnezeu este

din veți rînduit spre întrupare și cruce și de aceea este Mielul „care a fost rînduit mai înainte de întemeierea lumii, dar s-a aratat în anii cei mai de pe urmă, pentru noi” (I Petru 1,20); este „Mielul iunghiat de la întemeierea lumii” (Apoc. XIII; 8). Întruparea și lucrarea Fiului lui Dumnezeu pentru mîntuirea lumii nu e o necesitate a ființei dumnezeiești, ci a voinței lui Dumnezeu sau a „îconomiei Lui”.

Căci însuși faptul că timpul nu e folosit de faptele conștiințe numai spre înaintarea lor spre unirea cu Dumnezeu, aflată nu numai libertatea lor, ci și că nici crearea și conducerea lumii spre unirea cu Dumnezeu deci nici timpul, nu sint impuse de o necesitate a ființei Lui, ci sint fapte ale voinței lui libere care se cer acceptate de o libertate corespunzătoare din partea oamenilor.

Ele sint de aceea fapte libere ale Persoanelor divine și ale comuniunii iubirii lor, care cer o acceptare și conlucrare liberă a persoanelor umane. Iubirea e faptă a libertății și se adresează libertății.

Din rostul timpului de a prilejui și face posibilă mișcarea lumii spre un scop final și anume spre unirea ei cu Dumnezeu în veșnicia fericită neschimbată, rezultă caracterul dinamic al creațiunii și al timpului legat de ea. Timpul e imprimat ca mereu schimbător chiar în creațiune. Dar e imprimat ca formă de trecere continuă spre mai mult. Timpul e de aceea trecător, dar nu fără urme, ci prilejuind inscrierea unui progres spre desăvîrșire în creațiune, pentru că însași creațiunea nu poate rămîne fixată în starea în care este în fiecare moment, ci trece mereu spre alte stări mai bune (sau mai rele) prin timpul care trece. În mod normal schimbarea creațiunii și a timpului e din dorința de a trece spre o stare mai bună, mai bogată în viață. Dar creatura se poate amăgi și cu o mișcare spre o stare mai rea, cu aparența că e o mișcare spre mai bine. Ea poate fi și o mișcare a creațiunii spre dezbinare, în amăgire că prin acestea se afirmă mai tare pe sine. Prin acestea se slăbește cu amăgirea că se îmbogățește. În amăgirea aceasta oamenii au căzut prin păcat pradă morții. Dar cei ce revin la înaintarea spre Dumnezeu, izvorul adevăratei vieți și cu aceasta la adevărată îmbogățire spirituală înving moartea trupului.

Dar să vedem în mod special care e rolul Cuvîntului lui Dumnezeu în aducerea lumii la existență și în ce constă căderea ei și pregătirea ei pentru întruparea Lui. Am văzut pregătirea poporului ales pentru Hristos, ca o pregătire prin detașare de lume pentru legătura cu Dumnezeu și pentru viața veș-

nică în El, ca stare realizată în Hristos. Dar Hristos nu ne-a dat numai viața veșnică în Dumnezeu, în general, ci și în viața iubitoare cu Tatăl prin El ca Fiu, făcut Om și deci cunoscut de noi. Oamenii sint pregătiți astfel pentru primirea Cuvîntului făcut Om, ca Fiu al Tatălui și ca Frate al lor, deci pentru a se face împreună cu Sine în ai Tatălui ceresc și pe pămînt.

Pregătirea oamenilor pentru primirea cu înțelegere a Fiului Cuvîntului lui Dumnezeu ca Om nu se putea realiza fără ca oamenii să-și dea seama că divinitatea nu e una cu forțele naturale în sens panteist, dar și că Dumnezeu adevărat, fiind un Dumnezeu al iubirii, nu vrea să se țină la distanță de oameni, ci să se facă un om plin de voința de stăpînire, ci apropiat de om prin iubirea față de ei, și că aceasta este restabilirea adevăratei umanități. Ei trebuie să afle că Dumnezeu este în viață și că El însuși un Dumnezeu al iubirii între Tatăl și Fiul uniți în Cuvîntul Sfînt, într-o comuniune mai presus de natură și că deci divinitatea acestuia nu e de la ea și nu e ultima realitate, ci e subordonată iubirii. Această pregătire se făcea prin simbolismul jertfei pentru eliberarea de moarte a primilor născuți, sau a întregului popor ales. Prin aceasta ei erau ajutați să înțeleagă că omul e chemat să devină partener al iubirii lui Dumnezeu, că omul e de valoare mai presus de forțele naturale, neconfundat cu aceasta, asemenea zeilor închipuiți de el să cadere și nesupus pasiunilor care îl fac incapabil de iubirea semenilor săi. Numai așa avea omul să fie făcut să înțeleagă pe Dumnezeul Treimii, al iubirii desăvîrșite, care printr-o coboară a ei, coboară la om, își face umanitatea proprie, se unește pentru el, realizînd cu oamenii o relație veșnică de dragoste, dar ridicîndu-i totodată, ca Cel rămas și Dumnezeu, la viața Sa Dumnezeiască, unită cu a Tatălui și a Duhului Sfînt. Numai de la un astfel de Dumnezeu coborît la ei ca Om și iubire, puteau primi puterea iubirii față de El și de semenii lor, puteau fi ridicați la nivelul de parteneri ai iubirii cu El.

Această perspectivă clară a tot ce va aduce Fiul făcut Om, o deschide cuvintele revelației Vechiului Testament, comutate prin prooroci, deci cuvintele profetice. Ele prezintă mai ales amurii și mai complet ceea ce se aratase prin ieșirea poporului evreu din Egipt, prin jertfa mielului pascal, prin trecerea lui prin pustie în Canaan. Ele prezintă mai lămurit ce fel de Dumnezeu este cel ce se va coborî în Hristos la oameni și cum vrea El să devină și oamenii. Ele explicau că El, se va coborî pînă la starea de Miel blind, ce se va jertfi pentru ei,

așteptind ca și ei să devină unii altora din lupi, miei capabili să se iertfească unii pentru alții. Cuvintele comunicate de Cuvântul prin prooroci despre viitorul Mesia ajuta pe oameni să se ridice spre starea capabilă sa-L înțeleagă pe El cind va veni între ei ca Miel conștient ce se va iertfi pentru ei. Prin proorocul Isaia se spunea oamenilor ca Mesia va veni ca Cel „ce poartă pacatele noastre și pentru noi suferă dureri” (LIII, 4): „și așa a doua oară vor moșteni pămîntul (după creație, sau după intrarea în Canaan, n.n.) și bucurie veșnică va fi peste capul lor; că Eu sint Domnul Cel ce iubesc dreptatea și urăsc refuzurile cele din nedreptate (neînțelegerea între oameni n.n.) și legătură veșnică voi lega cu dinșii” (Isaia, LXI, 7-8). La fericirea aceasta va duce El pe cei ce Il vor primi. Cel ce va realiza această legătură veșnică cu oamenii va fi „ca un Prunc tinăr înaintea Domnului... care a patinit pentru fărădelegile noastre, purtînd certarea peste dînsul... căci noi toți ca niș... oi am răfacit, de aceea Domnul L-a dat pentru păcatele noastre... iar acesta e Cel ce a fost chinuit pentru noi și nu și-a deschis gura. Sa, ci ca o oale spre lîngiere s-a dus și ca un Miel fără glas înaintea Celui ce-l tunde pe dînsul.” E Cel „al cărui neam cine îl va spune?” E Cel „a cărui viață s-a luat de pe pămînt și pentru fărădelegile poporului meu s-a dus la moarte” (Isaia LIII, 7-8).

Cel ce putea obține prin iertfa Lui fără cîrtire și șovăială iertarea păcatelor noastre ale tuturor, nu putea fi de fapt decît de un neam mai presus de înțelegerea noastră, deci nu un om dintre noi, deși în același timp trebuia să se facă unul dintre noi.

RESTAURAREA OMULUI

1. Ce ne-au adus Vifleemul și Golgota?

Pregătirea oamenilor pentru primirea Fiului lui Dumnezeu în chip de om, în maximă apropiere de ei, a cerut un anumit timp.

Și ea nu s-a putut face numai prin oameni. De aceea a trebuit să se aștepte și pînă nu s-a produs raportul de maximă apropiere, o legătură între Dumnezeu și oameni, cu rolul de a pregăti apropierea supremă. Fără o astfel de legătură pregătitoare, oamenii nu ar fi fost cu totul incapabili să înțeleagă coborîrea lui Dumnezeu între ei și să-și deschidă inima pentru acceptarea ei.

Rostul profețiilor a fost să intermedieze și să susțină această legătură și să pregătească pe oameni pentru intimitatea viitoare dintre ei și Dumnezeu. Legătura promulgată prin profeții este Legea Vechiului Testament. (Vorbim aici numai de partea pozitivă neechivocă, urmărită de Dumnezeu prin legea revelată în chip supranatural, nu și de pregătirea în sens larg, prin legea naturală, care se observă la popoarele păgâne). Dacă scrutăm ființa legii, vedem că ea nu numai prin partea ei pozitivă ci și prin insuficiența ei, avea destinația să pregătească raportul de comuniune deplină între Dumnezeu și om.

De insuficiența legii ne dăm seama nu numai noi care trăim astăzi sub regimul ei, ci își dădeau seama și profeții. Aceasta e dată în faptul că regimul legii ei îl înfățișează ca un zădărniciu, ca unul care se cere după o desăvîrșire. De aceea partea importantă a activității lor profetice este anunțarea venirii lui Iisus Hristos.

Dar cei ce stăteau sub regimul legii nu puteau preciza mulțunilor insuficiența ei, pentru că nu gustaseră fericirea raportului deplin între Dumnezeu și om. Omul stă în întuneric

și nu s-a împărtășit de lumină, își dă seama despre insuficiența întinericului, dar nu îi poate preciza mulțumitor insuficiența, pentru că nu îl poate compara cu lumina. Numai cunoscând bucuriile Revelației depline, ținta finală spre care Dumnezeu a vrut să-l ducă pe om, putem înțelege de ce prin lege ea nu putea fi ajunsă. Și tot numai cunoscând această țintă, sau, dacă cunoaștem acele mijloace din experiență, le putem aprecia minunata lor potriveală pentru ținta urmărită.

De abia după ce întinericul a fost împrăștiat, cu totul sau în parte de lumină, ne dăm seama că întinericul nu avea să fie o stare permanentă, că ținta noastră era și este lumina, de abia atunci sîntem pătrunși de tot răul întinericului.

Din starea în care ne-a așezat Revelația deplină, înșușită prin credință, putem vedea clar ce ban de preț este raportul de comuniune al omului cu Dumnezeu și ce anormală era starea omului înainte de a avea Revelația deplină. De abia după ce credem, ne vedem păcatul dinainte de a crede, sau cel care a mai rămas după credință. Înainte e numai o nemulțumire vagă, o așteptare a ceva care să ne scape.

Ce ne-a dat Revelația deplină, așa cum o avem în Iisus Hristos? Mîntuirea omului de blestem, nașterea omului nou și omorîrea omului vechi al păcatului, înfierca lui prin Dumnezeu, ne spune Sf. Scriptură. E vorba peste tot de realizarea omului, pe care anumite piedici o făceau imposibilă prin puteri imanente. Analizele anterioare ne-au arătat sumar în ce direcție sta aceasta realizare deplină a omului și care sînt stările opuse ei. Prin credință se naște și se dezvoltă în om subiectul comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii, prin credința creștină se ridică adică omul de la starea de natură la cea de subiect, la această culme spre care e destinat. Numai prin credința în Dumnezeu cel personal și deplin prin credința întemeiată de Revelația în Iisus Hristos se restaurează omul, iar această restaurare înseamnă o angajare a fiecăruia în strădania de restaurare a semenilor prin comuniune și servire. Numai prin credința în Dumnezeu cel personal și mai ales în Dumnezeu care se face real și pentru eternitate om, prin raportul creat de ea între noi și El, primim și noi o valoare, care în același timp se realizează în noi, și tot numai prin ea sîntem obligați de-a vedea aceeași valoare și de a o realiza în fiecare semen al nostru.

Omul devine prin Iisus Hristos fiu al lui Dumnezeu și semen al lui Iisus Hristos-Dumnezeu. E cea mai înaltă demnitate și stare la care e ridicat. Dar ce altceva înseamnă aceasta dacă nu ridicarea la cea mai intimă comuniune de eu-Tu cu

Dumnezeu? Iar cine stă în comuniune cu Dumnezeu este veșnic pe cine iubește Dumnezeu atît de mult încît îl prietenă, comuniune cu Sine, nu-l poate lăsa să piară, așa cum noi nu am lăsa să piară cei iubiți de noi, dacă ne-ar sta pe cale.

Dar demnitatea și starea aceasta de suprema realitate și prima fericire în același timp nu e ceva care se adaugă omului, căci e socotită ca o renaștere a lui. Ea stabilirea omului pe linia destinului său, ridicat pînă la ea.

Omul se află deci la o stare anormală înainte de renașterea prin credința creștină. Îi spunem stare de natură, numai că nu s-a născut în el subiectul. Dar starea aceasta de natură e nebrească, este nenaturală, dacă avem în vedere ținta spre care a fost destinat omul. De altfel se constata că omul înainte de a s-a născut subiectul comuniunii, nu e în starea biologică automată a animalelor, ci într-o stare de perversiune și de cădere. El împiedica conștient nașterea subiectului în semenul său și egoismul său nu are margini. Nu numai că nu știe de Dumnezeu, dar e potrivnic ei. Voința și conștiința lui — care împiedică nașterea subiectului adevărat, subiectul comuniunii — stau împotriva realizării sale și a semenilor săi, stau împotriva lui Dumnezeu și a comuniunii de Dumnezeu cu omul. Potrivnicia, aceasta fiind opoziție conștientă împotriva lui Dumnezeu, are caracterul de păcat, nu de simplă natură nedesăvîrșită. El nu iubește pe Dumnezeu, nu iubește pe semenii, stă în calea țăintelor urmărite de Dumnezeu cu omul și toate acestea pentru că se iubește pe om cu o iubire egoistă, falsă. Mințea și voința lui, stînd sub impulsul unei prea mari iubiri de sine, sînt slabite și fals orientate. Sub toate raporturile el păcătuiește împotriva lui Dumnezeu, iar păcatul împotriva lui Dumnezeu e spre stricaciunea sa și a semenilor. În mod automat întoarcerea de către Dumnezeu spre sine, ca centru al preocupărilor, ieșirea din comuniunea cu El, adică scufundarea sa în obscuritatea minții, în căderea voinței, în singurătatea egoistă și chinu toare, într-o stare de amortire a subiectului său, într-o viață rea care îl paralizează ca în basm puterile, sau îl degradează de la starea de om la o stare animalică. Pedeapsa și blestemul se cuprind omul în păcat. Există o rînduială supremă, pusă nu numai de voința, ci întemeiată în însăși țăinta trpersonală a lui Dumnezeu, după care fericirea stă în comuniune, iar egoismul singuratic este potrivnic legilor ultime ale realității, este chin pentru existența. Copilul care pleacă din casa părintească, din ac-

mosfera de iubire a ei, dus de neascultare, decade sufletește prin consecința firească a lucrurilor, fără a mai fi lipsă de blestemul formal al părinților. Dacă totuși se vorbește de un blestem părintesc, drept cauză a decăderii și nenorocirii fiului ieșit din legăturile cu casa părintească, prin ei se exprima pe de o parte starea de necomunicare, de imposibilitate a comunicării și durerea părinților pentru acest lucru și pentru fatalitatea urmărilor triste pe care avea să le suporte fiul, pe de altă parte faptul că starea de necomuniune a fiului cu părinții înseamna pentru el o privațiune de puterile sufletești ce le primea înainte continuu de la ei, și, mai mult decît o privațiune, o cauză de insucces neîntrerupt și de treptată slăbire morală. Dacă comuniunea dă puteri, dacă ea e viețuirea după legile spiritului, ieșirea din ea aduce o tulburare a ființei și o sleire treptată de puteri. Cu atît mai accentuate sînt urmările acestea la ieșirea omului din comuniunea cu Subiectul dumnezeiesc, în vorul absolut de putere și de viață.

Restabilirea în comuniunea cu Dumnezeu și prin urmare în starea de echilibru și de putere a ființei umane nu se poate realiza prin ea însăși. Nu în contanțane cu semenului nu putem intra dacă nu voiește și el, cu atît mai puțin cu Dumnezeu. Pe de altă parte nu mai sînt în om nici puterile morale, care să-l facă apt să se ridice la starea de comuniune. Dorința lui e o slabă pîlpîire intermitentă, lipsită de forță, de continuitate și de profunzime.

Toemai din cauza lipsei lui de putere spirituală, care să-l facă apt pentru starea de comuniune, este necesar ca nu numai inițiativa restabilirii comuniunii să pornească de la Dumnezeu, venind El înfi în maximă apropiere de om, ci și ca omul să fie zguduit printr-o dezvăluire a întregii lui ticăloșii, a vinei lui profînde. El trebuie să înțeleagă cît este de condamnatibil păcatul lui, cît de vinovat s-a făcut înaintea ordinii morale, cît de grav a bătîcorit legea de temelie a existenței spirituale, legea comuniunii. Numai așa se ridică în conștiința lui importanța acelei legi și se intensifică serios dorul după comuniune și capătă putere să se dezbată de inerția unei vieți în relaxarea și dezordinea etică. E necesară, așadar, pentru refacerea reală a omului o restabilire a prestigiului ordinii morale în fața conștiinței lui. Autoritatea ei trebuie să crească în el, ca să-i devină iar un sprijin de care să se poată prinde cu toată puterea. Obişnuit să o bagatelizeze — spre răul lui — trebuie să fie trezit printr-un act de mare zguduire, ca să-i vadă toată însemnătatea și în raport cu ea toată ticăloșia de care s-a fă-

novat nesocotind-o. Dar aceasta nu înseamnă altceva decît legea, care a fost bătîcorită prin păcatul lui, trebuie să fie o satisfacție, păcatul suferînd o pedeapsa pe măsura esinții lui. La locul său se va lămurii de ce omul nu a putut să dea satisfacția necesară ordinii morale și să salte prin suferințe proprii din decăderea lui pentru a reînordinea comuniunii cu Dumnezeu.

Am auzit să reliefăm că înfraparea Fiului lui Dumnezeu s-a efectuat nu numai cu scopul ca Dumnezeu să vină în lumea maximă a omului, ci și pentru ca să dea, prin suferință substitutivă, acea satisfacție ordinii morale care să produească în sufletul oamenilor repercusiunile necesare pentru refacerea lor reală. Deci nu ajungea apropierea lui Dumnezeu de om pentru stabilirea comuniunii, ci era necesară în acest scop suferința pentru ei.

Dacă teoria lui Anselm de Canterbury, atotputernică în teologia medievală, păcatul omului fiind o ofensă a onoarei lui Dumnezeu, iertarea Fiului Său a fost o satisfacție adusă onoarei lui Dumnezeu, fiindcă armata înălțurarea morții ce plana ca amenințare asupra tuturor oamenilor. Iertarea lui Iisus a avut rostul de a ieși din mînia lui Dumnezeu, care voia scaparea oamenilor de pedeapsa morții și dreptatea Lui, care nu putea lăsa să rămîie în viață ofensa ce l s-a adus. Fiul lui Dumnezeu s-a făcut om mai pentru a implini forma juridică de reprezentare locului oamenilor în satisfacția adusă în numele lor.

De o apropiere de oameni, ca bun în sine, nu era lipsă, ci e natura omului prin păcat nu s-a stricat, ci s-a susținut doar relația normală între Dumnezeu și oameni și s-a scuturat asupra lor osînda morții.

Lasînd la o parte înfățișarea nepotrivită în care apare Dumnezeu în această teorie, ca preocupat atît de mult de onoare, e de observat că nu e necesar ca iubirea și dreptatea lui Dumnezeu să fie considerate ca stînd într-o opoziție atît de strînsă pentru a explica moartea Fiului lui Dumnezeu pentru oameni. Dreptatea nu trebuie privită ca stînd în opoziție cu iubirea, oprimîndu-i acestea cu incapacitate un veto și lăsîndu-se împacată numai cu prețul unui greu sacrificiu. Ea e o lege etică cuprinsă în iubire, dacă aceasta e înțeleasă nu ca un sentiment călduț, ci în sensul larg, ca voință de refacere reală a naturii umane. Omul nu putea fi refăcut real printr-o zguduire printr-o suferință proprie sau, intrucît nu putea să se ridice din nou, printr-o suferință substitutivă pentru el. Căci structura de temelie a ființei lui, în care se oglin-

dește însemnătatea ideii morale emanate din ființa și voința divină. Iertarea simplă, fără această structurare stihială a lui, nu-i poate folosi nimic, nu-l poate smulge din neputința lui morală.

Astfel iubirea lui Dumnezeu însăși, ca iubire pînă la capăt, trebuie să aprobe suferința omului ca o condiție a nașterii din nou a lui sau, întrucît el nu o poate presla, să treacă însăși în ea. Intruparea Fiului lui Dumnezeu, ca manifestare a voinței Lui de-a intra în comuniune cu omul, trebuia să fie continuată de răstignirea pe cruce. Intruparea Fiului lui Dumnezeu n-a fost menită numai să-l dea calitatea legală de a reprezenta pe oameni în înlăturarea unui conflict juridic dintre ei și Dumnezeu, ci a fost ea însăși începutul comuniunii cu oamenii. Ea n-a fost numai un mijloc trecător în slujba iubirii lui Dumnezeu, ci însăși arătarea supremă a iubirii. Prin ea Dumnezeu s-a plasat în rolul de subiect al comuniunii cu oamenii. Dar ca să fie și ei în stare să se plaseze în acest raport, la chemarea Lui, trebuia să se producă zguduirea lor stihială prin jertfa care avea să restabilească prestigiul ordinii morale în conștiința lor.

După concepția catolică, natura umană nefiind slăbită prin păcat, ei avînd doar deasupra ei amenințarea morții, prin satisfacția juridică substitutivă, adusă de Iisus Hristos, înlăturîndu-se moartea de deasupra ei, s-a realizat tot ce trebuia să se realizeze. Dar experiența ne spune că natura omenească este prea știrbită prin păcat și că printr-un act juridic săvîrșit de Iisus Hristos cu fața către Tatăl încă nu e scoasă din mizeria ei. Trebuie o lucrare continuă asupra ei, căci moartea nu e ceva extern, ci e în ea, ca o slăbiciune spirituală care o năruiește treptat. Iisus s-a făcut om pentru a sta permanent cu fața către oameni, comunicîndu-le prin iubire puterile Sale de refacere, iar aceste puteri îi copleșesc cu suprema intensitate abia cînd îl știu că s-a jertfit pentru ei.

Pentru restabilirea naturii în starea ei normală, adică în starea de comuniune, a fost necesară o moarte care să zguduie cerul și pămîntul pînă în temelii, ca printr-un cutremur spiritual universal să se facă începutul unei noi forme de existență a creaturii ieșită din lăgașul ei. În loc de a distruge creațiunea desfigurată (sau de a o lăsa să se dezorganizeze și epuizeze cu totul), Dumnezeu a preferat această moarte care a supraechivalat prin cutremurul produs de ea răsăditul de hău al morții universale. Moartea creațiunii a fost substituită de moartea Celui ce cuprindea în rezumat întreaga lume creată,

și n-a acestei morți un ecou mai zguduitor decît îl putea produce moartea lumii.

În același timp singură această moarte a putut să aibă calitatea înnoitoare pentru creațiunea nedistrusă. Moartea lui Dumnezeu cel intrupat a fost explozia unui nemăsurat de iubire și de putere spirituală, năvălind ca lava de foc în toate conștiințele neîmpietrite și transformîndu-le în temelii. Suferința pentru altul este cea mai accentuată lanțuire a puterilor din eul propriu spre el. Ea, prin definiția ei, depășește marginile eului celui ce suferă, pătrunzînd cu putere în cuceritoare în cel pentru care suferă. Suferința pentru altul e o putere ce se află nu în insul suferitor numai, ci în cel pentru care suferă, încopciindu-i pe amîndoi într-o unitate. Ea e cea mai însemnată verigă a comuniunii. Ea este o explozie de putere de la insul care suferă, cu scopul de a strage în sferă unei noi vieți în comuniune pe cel vizat. Moartea Dumnezeu-Omului a fost o explozie din centrul existenței, care a revărsat puterea lui spirituală în toate razele întregii omeniri, dogorînd cu supremă intensitate eficacitate. Singele Mielului dumnezeiesc, care nu sfîrșește niciodată de-a curge și de a se împărtași, are o putere de iubire reală a tuturor celor ce se împărtășesc din el.

Cutremurul recreator, provocat de moartea Lui jertfelnică, poartă ca o permanentă actualitate pentru și în orice omenire la conștiința acestei jertfe, ținînd în el întreaga lume în stare de trează. În fiecare zi cu deosebire în momentul Euharistiei creștinul trăiește actualizarea acestui cutremur înflorit de mărimea jertfei ce a trebuit să se aducă pentru și sub puterea lui se frînge forma cea decăzută a faptei și prinde consistența cea nouă. Într-un geamat reînnoitor pentru păcatul nostru, pe care ni-l susține vederea conștiinței singelui Său care ni se împărtășește, geamat care cuprinde totodată și bucuria mîntuirii precum și mulțumirea adusă lui Dumnezeu pentru jertfa prin care ne scapă, se efectuează actualizarea fiecărei noi generații de oameni ce vine pe lume. Crimi pentru păcatele noastre, fără plînsul căinței nu înțelegem, dar plînsul acesta e amestecat cu certitudinea că el și el a devenit o posibilitate pentru noi prin moartea Dumnezeu-Omului.

Lumea se recrează printr-o continuă suferință, care e o actuală omorîre a formei ei celei vechi, mai bine zis o confruntare forțată asupra structurii ei superficiale și învîrtoșate, pentru a se înnoi. Nu degeaba botezul e considerat ca moarte

și înviere tainică, iar căința ca un botez ce se repetă de cîte ori omul cade în păcat. Creștinul moare în fiecare clipă a lumii și învie din comuniunea cu Hristos. În același act face experiența morții omului vechi și a învierii ca om nou. „Noi totdeauna purtăm în trup moartea lui Iisus, ca și viața lui Iisus să se arate în trupurile noastre”, spunea Sf. Pavel (II Cor. 4, 10, 16).

Fiul lui Dumnezeu a creat sau a recreat prin moartea Sa din nou lumea, mai bine zis a pus bazele acestei recreări la a cărei împlinire sîntem chemați să colaborăm și noi. De astă dată crearea s-a împlinit prin suferință, în care a pulsant aceeași forță nesfîrșită prin care a creat-o și prima dată. Adaptînd un cuvînt al Sf. Ioan Gură de Aur, putem spune că recreerea e într-un sens mai grea decît crearea primă, căci e mai greu să fie îndreptată o natură spirituală apucată pe panta stricăciunii decît să fie creată una nouă³. Singura forță creatoare este în general suferința, care frînge structura veche, nu pentru a o stîrpi, ci pentru a o înnoi.

Precum Iisus prin moarte S-a transpus ca om în afara existenței create, slăbită prin păcat, pentru a o primi în formă înnoită, ca printr-o nouă creare, din mîna lui Dumnezeu, la fel și noi trebuie să repetăm, prin intensitatea de cămîntă a spiritului, această moarte, ieșind afara din tabara lumii, a formei actuale a creației, la Iisus Hristos (Lvr. 13, 13), ca deodată cu experiența că ne aflăm pe buza neființei, să experiem primirea existenței celei noi din puterea și mila lui Dumnezeu. Propriu-zis nu în tabăra lumii unde ne aflăm, ne păstrăm viața, așa cum ni se pare nouă, ci ieșind în afara ei, pierzînd ceea ce ni se pare nouă ca e viață. Viața în forma actuală a creației e o desfigurare a vieții, e o viață ce progresează implacabil spre moarte. Numai ieșind din această stare de boală, plasîndu-ne la marginea-ființei, în fața lui Dumnezeu, ne re-cîștigăm viața. Dar cel ce a făcut pasul decisiv în această direcție, învîndu-Se să piardă această viață pentru a reînvia la cea nouă, și prin aceasta atrăgîndu-ne pe toți cu o forță supremă spre „mormîntul” vieții celei noi, este Iisus Hristos⁴.

Astfel, dacă prin întrupare Dumnezeu ne-a venit în maximă apropiere pentru vecii vecilor, prin moartea pe crucea urmată de înviere ne-a smuls din raza morții spirituale în care ne aflăm, ne-a ridicat la capacitatea comuniunii, a cărei bază a pus-o prin întruparea Sa. Jertfa Sa are atîta putere de revendicare asupra noastră, încît ne răpește din starea de amorțire spirituală, ne duce cu ea în afara acestei existențe învîr-

te, unde ne întîlnim ochi în ochi, cu El ca Dumnezeu. Iar moartea înseamnă viața cea nouă. Golgota este prin urmare moartea firească, ultimul pas al mișcării iubitoare a Lui Dumnezeu către oameni. Prin ea se desăvîrșește comuniunea cu Dumnezeu cu noi.

Înțeleasa altfel răstignirea Domnului are în același timp scopul de a da satisfacție ordinu morale izvorita din voința divină și de a refăce, chiar prin aceasta, în adînc ființa umană. Iubirea față de om, pe care voia să-l refacă cu adevărat, nu era dea nimă o iertare externă, neefectivă, a făcut pe Fiul lui Dumnezeu nu numai să se intrapeze, ci și să primească moartea pe cruce. Dacă se vadește aici și dreptatea divină, ea nu se opare de iubire, ci se cuprinde în iubire, înțeleasa în sensul că voie de a restabili efectiv ființa omului. Parmîtu răsădit, care explica moartea Domnului pe cruce în mod principial din iubire, au patruns mai adînc în taina ființei lui Dumnezeu și a omului.

2. Moartea pe cruce

Ce este moartea? Nimenea nu poate să dea un raspuns distinctiv la această grozava întrebare. Pentru că un asemenea raspuns ar trebui să o experieze nu numai pe dinafara ei un fenomen suportat de alții ci și de dinăuntru ei. Așa fiind lucrurile trebuie să ne mulțumim cu ceea ce experiem în moartea altora, iar în colo să ne întemeiem pe certitudinile preluate în noi de intuițiile profunde ale ființei noastre, ca și pe considerațiuni derivate logic din anumite date reale.

Ceea ce experiem cu simțurile externe în moartea semenilor este încetarea unui om de a mai exista ca subiect în lumea noastră. El rămîne un simplu obiect material, în destinație rapidă.

Subiectul însă nu se produce și nu există conform legilor naturii. Deși legile care cîrmuiesc viața fizică a omului sînt aceleași care există în tot universul fizic, nicăieri ele nu pot produc subiecte. Deși are lipsă de un trup, care să funcționeze conform legilor naturii, pentru a se manifesta prin el, subiectul nu și poate datora începutul existenței numai acestor

³ Din *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1943, p. 82-91.

legi ale trupului și viața lui se desfășoară pe un plan superior lor. De aceea o încetare a vieții biologice a trupului, produsă potrivit unor legi naturale nu poate însemna *eo ipso* și o încetare a existenței subiectului. El nu se mai poate manifesta prin mediul trupesc, obișnuit în lumea noastră, dar desființarea lui nu poate fi în nici un caz produsul direct, organic, al unui fenomen de ordin natural. Moartea experimentată la alții nu ne poate demonstra desființarea subiectelor respective. Ea ne spune numai că un subiect a mai încetat de a mai exista în lumea accesibilă nouă. Ca să fie desființat în genere un subiect, ar trebui să se producă dincolo de fenomenul natural, experimental, al morții fizice al altora, un act de alt caracter decît cel datorit legilor naturale.

Continuarea sau necontinuarea existenței subiectului omenesc după moartea fizică atîrnă nu de legile naturale, ci de o putere care și ea trebuie să aibă un caracter superior acestor legi, un caracter de subiect, dar superior subiectului omenesc.

Experiența morții altuia ne trimite în ce privește continuarea sau necontinuarea existenței subiectului omenesc la credință, cred că subiectul superior, care l-a adus în existență, îl va menține și de aici înainte, sau cred că nu îl va menține. Necredința e și ea tot o credință, dar într-o negație. Necredința nu se bazează mai mult decît credința pe experiență. Dimpotrivă, aplicînd cugetarea logică anumitor date ale experienței, ele nu ne pot furniza, indirect, deductiv, o serie de argumente foarte plauzibile despre continuarea principiului spiritual din noi și după destrămarea trupului.⁶

Credința în nemurirea sufletului are temeiuri logice și științifice covîrșitoare. Totuși credința e necesară. Suprema încercare a credinței noastre se face mai cu seamă cînd simțim suflarea morții asupra ființei proprii. Atunci se verifică de este credința noastră atît de puternică încît, în ciuda evidenței sfîrșitului ființei noastre materiale, care ni se proiectează ca un sfîrșit total, să ne păstrăm prin ea siguranța că Dumnezeu nu ne va lăsa în nonexistență care ne cuprinde dreptat, ci ne va dărui o continuare.

Moartea este suprema probă prin care se aleg oamenii care cred de cei ce nu cred. Moartea suportată cu credință este astfel un omagiu, cel mai deplin omagiu, adus lui Dumnezeu. Acest caracter îl are în grad desăvîrșit moartea ca jertfă. Propria moarte ca jertfă, înseamnă renunțarea la viața de aici, la viața întemeiată pe speranțele naturale și vizibile, de dragul

lui Dumnezeu. Facem din viața de aici un dar lui Dumnezeu, și Dumnezeu ne-o cere, vrînd să arătăm în această renunțare de cită credință în El sîntem capabili. Nu ne cere Dumnezeu viața de aici pentru a și-o adăuga la a sa, ca să ne dăm Lui propriu-zis, ci ne cere prin aceasta actul suprem al credinței în El.⁶

În general două concluzii se desprind din realitatea morții și atitudinii generale în fața ei. Întîi, că ea e ceva înspăimîntător pentru ființa noastră, un eveniment care nu convine niciunui omenești, de care ar vrea să scape. Aceasta înseamnă că moartea e experimentată ca o pedeapsă; ca pe o pedeapsă uniții umane de la orînduitorul suprem al lumii. Deși purtăm totuși o vină în fața Lui și drept răsplată pentru această vină trebuie să suportăm moartea. În al doilea rînd, aproape toți oamenii în preajma sfîrșitului cred că nu vor înceta totuși de a mai exista, iar această credință își are, între altele, temeiul în faptul intuit și argumentabil experimental, că realitatea subiectului nu e produsă de factorii fizico-chimici ai organismului material. Credința adîncă a ființei noastre, precum și rațiunea și logica ne fac să admitem că nici un om nu încetează total de-a mai ființa, sau că există o posibilitate de a fi resuscitați la o nouă viață într-un alt plan de existență. Revelația, care produce în noi certitudinea deplină, ne confirmă totuși credința ca nici un om nu încetează total de a exista prin dispariția din planul de aici, ci și ca, pe lingă unii care vor continua o existență care e numai un chin, un amestec de ființă și de neființă, sînt și unii care, prin intervenția divină, intru-nouă au folosit viața de aici ca să-și micșoreze vina, vor avea parte după moarte de o existență mai fericită decît cea de aici.

Astfel moartea este, după cum ne spune atît conștiința cit și Revelațiunea, o pedeapsă a lui Dumnezeu, dar de așa fel că nu exclude și mila Lui. Ea există în urma unui păcat universal uman, dar e posibil ca la unii să nu mai aibă rostul de pedeapsă, ci de trecere într-o viață mai deplină.

Moartea concentrează în tensiune bipolară atît distrugerea, ca fenomen, ca semn că umanitatea în întregul ei și-a atras aceasta urmare, cit și posibilitatea mîntuirii, cînd toată consumarea distrugerii. Mîntuirea se realizează prin Iisus Hristos. Dar chiar cînd mîntuirea nu se realizează, distrugerea prin moarte nu e un act final, ci urmează o existență într-un alt plan, care poartă însă într-un anume fel prezența morții, fiind redusă la minimum și în aceasta stă chinul ei. Măcar

formă chinuită, existența continuă după moarte, ca un semn că Dumnezeu, deși distruge viața omului din planul de aici, nu vrea pieirea lui totală, ci dacă ar fi fost cu puțină silință și din partea omului ar fi putut întoarce moartea în folosul lui.

Moartea are așadar o legătură strinsă cu păcatul. Ea este plata păcatului și în același timp desființarea lui în planul văzut. Ea este ultima concluzie a păcatului și înseamnă dispariția din lumea de aici a celui ce a fost împovărat cu el. Lumea trebuie să vada că păcatul aduce moartea. Încea din aceasta viața omul trebuie să învețe că păcatul primește pedeapsa morții cu o regularitate neexceptională. Refuzul comuniunii cu Dumnezeu e chinul dus la ultima concluzie: moartea. Dumnezeu a așezat rinduala aceasta, nu arbitrar, ci potrivit cu ființa Lui. El pedepsește cu desființarea în acest plan văzut și cu readucerea la un minimum chinuit și contorsionat în planul etern, pe cel ce a ieșit din comuniune cu Sine.

Pedeapsa e o reacție împotriva hipertrofiei egocentrice manifestată prin păcat. Este limitare forțată din afara a ei. De aceea e împreunată cu durere. Sub lovitura ei se experimentează marea unei pagubiri, unei micșorări, ciunțiri, eventual dispariții. Dar pedeapsa pentru păcat trebuie să fie de fapt o anulare completă a păcatosului din forma vieții cunoscute, în care s-a comis păcatul.

Încăpura, care a păcătuit împotriva lui Dumnezeu, trebuie desființată din forma existenței, în care s-a comis păcatul.

Dar distrugerea nu poate fi ultimul cuvânt al lui Dumnezeu, dacă privim moartea ca o orinduire lasată de El pentru ființa păcătoasă, sau păcatul nu poate avea ultimul cuvânt dacă prezența lui produce moartea. De aceea moartea e o distrugere numai în planul văzut. Dumnezeu vrea în principiu ca omul să fie mântuit. Iar mântuirea se realizează prin Hristos pentru cei ce aderă la El. În acest caz existența omului, în loc de a se împuțina pe planul etern, ajunge la plenitudinea ei. Dar pe planul de aici, chiar dacă unii oameni sînt eliberați de păcat și de vina, ființa lor nu se mai poate bucura de plenitudine, oricît se înnoiește prin Iisus Hristos. Ea trebuie, la fel cu a celorlalți, să treacă prin moarte. Păcatul, introdus în natura omenească, a produs anumite modificări, anumite debilitații, care rămân chiar cînd păcatul a fost alungat din ea. Moartea ră-mîne și la cei mîntuiți cu rostul de a face ființa omenească să treacă printr-o schimbare de structura radicală, produsă prin schimbarea ei totală în eclipsa oricărei ființări, încît existența

după aceea să aibă o formă cu totul alta decît cea de aici. Din ea să fi dispărut tot ce amintește de păcat. Momentul acesta, ca o pauză, ca o întrerupere totală, ca o încetare de viața a actuației subiectului, ca o scufundare a lui în adîncul actualității, e un moment de tainică elaborare a făpturii noi pe planul etern. În acel moment de scufundare se petrece în subiectul uman, ca într-o tainică și creatoare retorță, aceea care e o transformare, de nouă structurare. E o scufundare în mina lui Dumnezeu, din care a purces în prima lui existență. După pauza transformatoare se trezește la noua existență, fericită și plinară.

Moartea, fie că e urmată de o existență chinuită sau fericită în alt plan, după cum e omul iertat sau nu de Dumnezeu, fiind o distrugere din planul de aici are în orice caz o legătură cu păcatul universal — omenesc și e soarta fiecărui om după ce a intrat păcatul în lume. Ea e un element al structurii istorice, în care se desfășoară viața omenească după păcat. Prin aceasta nu vrem să spunem că istoria însăși a început prin păcat și că prin urmare de definiția ei ține în mod necesar păcatul și moartea. Această teză o susține teologia dialectică protestantă,⁷ iar dintre catolici de pildă Oscar Bauhofer.⁸ Fapt e însă că istoria în structura ei actuală are ca element necesar moartea (Rom. 5, 12). Această axiomă se datorează deosebită că oricine se naște în istorie pe cale firească moștenește păcatul ereditar. Nu se naște nimeni fără de păcat și nu scapă nimeni de moarte din cei ce se ivesc în istorie prin concursul natural al factorilor ei. Orice om este, îndată ce se naște, un candidat la moarte (**Seinzum Tode**), prin faptul că e un rezultat al păcatului. Orice om natural intră în istorie pe poarta păcatului și iese pe poarta morții. Credința ortodoxă se deosebește însă de cea protestantă de aici încolo, întrucît ea nu trage din aceste elemente concluzia că nici nu se poate trăi în istorie fără de păcat, că viața istorică și păcat e totuna. E adevărat că intrarea naturală în istorie se face prin poarta păcatului și e de asemenea adevărat că trăirea prin puterile exclusive ale istoriei este o trăire în păcat, dar nu este exclusă intrarea în istorie pe o cale ce vine de sus și nici trăirea în ea prin ajutorul unor puteri de la Dumnezeu. Iisus Hristos, fiind Fiul lui Dumnezeu născut ca om prin lucrarea Duhului Sfînt, este o dovadă. Iar existența sfinților este o altă. Protestanții neagă posibilitatea sfințeniei, iar de Iisus Hristos, cînd nu-L fac exclusiv om, îl așează în supraistorie. Catolicul Bauhofer îl plasează de asemenea în supraistorie, pe motiv-că n-a avut

păcat și nu a trebuit să moară, deși cel puțin cât privește păcatul recunoaște realitatea sfînțeniei în istorie.

Dar o semnificație a întrupării Fiului lui Dumnezeu este aceea de a fi sfînțit istoria, de a o fi făcut cadru posibil al unei vieți fără de păcat. Pentru aceasta ar trebui să intre deplin în istorie. Dar în același timp, prin asistența ce a promis-o urmașilor Săi, a arătat că numai prin putere de sus se poate trăi în istorie fără de păcat. El a spart granițele istoriei, ca rîu ce curge în fluviul naturalului. Istoria se poate trăi în comuniune cu cerul. Moartea însă rămîne în ființă chiar și pentru cei ce trăiesc în istorie astfel. Ca dovadă e faptul că a luat-o și Iisus asupra Sa. Dar în acest caz ea nu mai este împreună cu un păcat personal. Rămîne ca o solidarizare în suferință cu istoria ca întreg, cu păcatul ei, ca gest suprem al asumării răspunderii pentru alții. Așa încît moartea rămîne de fapt ca un element al structurii actuale a istoriei și cine moare dă suprema dovadă a identificării sale cu ea, a caracterului său de ființă istorică.

În cazul lui Iisus Hristos e drept că moartea a fost benevolă, pe cînd la ceilalți oameni e inevitabilă, chiar dacă au fost eliberați de păcat. S-ar putea spune că, întrucît moartea nu era necesară pentru persoana Lui, aceasta nu făcea parte din structura istoriei. Dar la Iisus toată identificarea cu istoria are un caracter benevol. El și-a însușit toate actele și patimile, care sînt necesare de trairea în istorie. Dar a fost o identificare benevolă, de suprema noblete etică. E drept că Iisus putea să nu moară, dar dacă nu ar fi murit, cum s-ar mai fi îndeplinit misiunea Lui, cum ar mai fi jucat rolul ce l-a jucat în istorie, cum ar mai fi coborît în matca istoriei, identificîndu-Se cu ea? Iisus nu putea fi cugetat decît ca unul care a trebuit să moară. Ființa lui nu implica necesar moartea, dar o implica misiunea Lui. Dacă ar fi implicat-o ființa lui ca necesitate, n-ar mai fi fost benevolă identificarea sa cu istoria și nu s-ar mai fi putut realiza misiunea Lui. Iisus trebuia să moară, nu prin înțea, ci prin misiune. Necesitatea morții lui a decurs nu din fatalitatea involuntară a naturii, ci din suprema Sa înălțime spiritual-etică. La Iisus este pe primul plan voința în identificarea Sa cu istoria, dar identificarea e deplină prin voință.⁹

Astfel El a împlinit și condiția cerută de structura istoriei, dar și cerința ca acest act să aibă un caracter de plenitudine etică. Și, după cum e necesar, putem să subliniem fie deplina identificare a lui Iisus cu istoria, fie deplinătatea etică a faptei Sale. Iisus n-a fost o fantomă a istoriei, întrucît a

putut muri și a murit de fapt, dar n-a fost nici o piesă creată și îngropată în chip natural de istorie, ci singura ființă care s-a identificat cu ea exclusiv prin voință. Singur El a fost nu numai subiect în istorie, chiar în suferință, și deloc obiect.

Astfel El e deplin în istorie, dar deplin și deasupra ei. Nu lăsa stăpînit de ea, dar numai pentru că vrea El, și nu pentru ca să o stăpînească.

Revenind în special la moarte, Iisus nu moare moartea lui El nu poartă moartea ca o osîndă în Sine. Așa cum a luat asupra Sa păcatul altora, așa ia și moartea altora. Nici păcatul, nici moartea altora nu le-ar fi putut lua dacă ar fi avut de purtat păcatul Său și de suferit moartea Sa. Dacă ar fi fost numai om, dacă ar fi venit din înlanțuirea de jos a istoriei și n-ar fi fost Dumnezeu și om în același timp, n-ar fi putut să ia cele două poveri ale omului astfel asupra Sa înțea să-l scape de ele. Viața istorică e scapată de păcat ca un stigmat necesar, întrucît vine Iisus în istorie din afară de ea. În moartea își pierde legătura cu păcatul în istorie din acest motiv, Iisus venind de deasupra istoriei ia cele rele ale istoriei ca să o scape de ele. Posibilitatea împlinirii destinului Său adevărat o cîștigă istoria de abia prin coborîrea Fiului lui Dumnezeu în ea.

Moartea altora a trebuit să o ia Iisus asupra Sa pentru că a luat păcatul lor. Păcatul atrage după sine moartea. Și cîndă a luat păcatul tutu or, a trebuit să ia și moartea tutu or.

Am vorbit de suferința lui Iisus în grădina Ghetsimani pentru pacatele tuturor oamenilor. Suferința de lina e numai aceea care sîrșește în moarte. Durerea profundă pentru pacatele tuturor și sentimentul părăsirii de către Tatăl, cu alte cuvinte suferința ca satisfacția obiectivă a dreptății dumnezeiești, ca să-și atînga gradul suprem, a trebuit să meargă pînă la moarte. Omului Iisus, care S-a identificat cu toata omenirea, asupra căruia s-a concentrat tot păcatul omenesc trebuie să dispară de pe planul vieții de aici, trebuie să suporte urmarea deplinei distrugerii vazute pentru a fi distrus și păcatul. În El trebuia să moară toata omenirea, pentru a dispărea tot păcatul. Întrupat în ordinea vieții istorice și solidarizat cu ea, trebuia să suporte moartea pentru a se arăta că viața din istorie a omului trebuie distrusă, că trupul păcatului trebuie desființat, pentru a se exprima fatalitatea distrugătoare adusa de păcat. În El a murit istoria, scăpînd în același timp ea însăși de moarte și de puterea păcatului.¹⁰

În legătură cu moartea lui Iisus se înfățișează spre analiză următoarele probleme: 1) Cum a luat El asupra Sa moartea, nefiind păcătos, și îndeosebi cum a luat moartea tuturor oamenilor? 2) În ce a constatat moartea Sa subiectiv și obiectiv? 3) Cum a învins-o Iisus?

Asumarea morții, în speță a morții universal-omenești, este implicată în asumarea păcatelor tuturor oamenilor. Moartea Lui a fost posibilă, întrucât a fost posibilă asumarea păcatelor străine. Și a putut să primească moartea deoarece natura Sa omenescă, deși nu purta în ea germenul morții, a fost capabilă de suferință și de moarte.

Iisus s-a făcut om, pentru a putea intra în solidaritate cu omenirea, cu scopul de a o mântui. Deci a luat o natură umană capabilă de a muri, chiar fără a păcătui personal, dar prin putința de a asuma păcatul universal omenesc. Luând acest păcat s-a produs obiectiv depărtarea de Dumnezeu și îndrăzneala Satanei de a se apropia de El. Cine poate descifra taina asumării păcatului universal-omenesc, cu efectele pe care le-a produs în conștiința și în structura omenității lui Iisus? Dar anumite efecte s-au produs. Și ele au deschis în omenirea Lui poarta morții. Am spus înainte că gestul elic al asumării unei răspunderi pentru alții își are noblețea eroică și gravă în faptul că modifică realități de structură și de relație.

Eul lui Iisus, plasându-se acolo unde este menit să ajungă fiecare om când se coboară în intimitatea sa, prin urmare în centrul adevărat al tuturor subiectelor, în punctul de sensibilitate a tuturor, neființa care avansa spre ele și între ele, sau spre care avansau ele mai bine zis, ca urmare organică a păcatului, a concentrat-o spre Sine. Iisus s-a plasat între omenire și moarte, sau între miezul tuturor ființelor omenesti și moartea care le înconjoară și le pătrunde ca un întuneric al neființei. Prin păcat neantul inițial își capătă iarăși putere asupra creațiunii, în urma stricăciunii de care aceasta s-a infectat, mai bine zis creațiunea a pornit spre neant iar. Iar Satana, care se bucură de zădărnicierea operei lui Dumnezeu, se află în plină lucrare, împingând făpturile întracolo. Moartea este o stingere rind pe rind a celor ce vin la existență.

Dar stingerea completă are loc numai în planul istoric. În alt plan se păstrează o epavă din fiecare ființă spirituală care a fost, aceasta convenind lui Dumnezeu pentru a se păstra urma creațiunii ca veșnică ilustrare tragică a consecințelor departării de Sine, dar și ca dovadă că El nu vrea în principiu dispariția a ceea ce a creat. Sensul morții este acela de

osîndă a omului păcătos. Dar dacă moartea ar fi dispărut totală a omului, ea și-ar pierde sensul de osîndă, căci omul ar scăpa de osînda divină. Iar știind că scăpa de moarte, n-ar mai suferi nici pe pământ de teama vieții

Iisus, Logosul care a învins neantul la creațiune, S-a plasat nou în fața lui Dumnezeu. Dar de asta dată nu ca subiectul poruncii, ci ca cel impus de departe cu cuvântul Sau, adică nu ca Dumnezeu care nu este nici o clipă rob al lui, ci ca om care, prin păcatul personal, poartă totuși vina păcatelor omenesti ca victimă, ca obiect menit să se lase învaluit, pădărit de el. Total lăsa să fie napădit de întregul neant, întrucât s-a identificat cu tot păcatul omenesc, simbolizează această aplicare fără excepție a dreptății divine, osîndirea lui tuturor. Satana împinge întreg neantul spre El, suflând vânturile lui cu toată adversitatea cită o are împotriva lui Dumnezeu, prin concentrarea ei în inimile înăbușite de ură ale fariseilor și fariseilor evrei.

Sensibilitatea lui Iisus, mare cât a tuturor oamenilor, a trebuit să se adîncească cu înfiorare în toată profunzimea neființei, în tratamentul morții. Moartea sau neantul fiind și în absența a lui Dumnezeu, și maxima apropiere a celui care a gustat ca nici un om grozăvia acestei perspective optate ei realizare pînă în momentul îndeplinirii ei. În

Sa nu uităm că toate ale morții le-a patimit cu omenirea, nu cu dumnezeirea. Iar aceasta a fost posibil în prima etapă înfrînă dumnezeirea de a și exercita puterea

Numai dacă puterea victoriei morții lui Iisus asupra morții este suprema înconcluzare a firii omenesti de a birui deficiența, biruința Lui l-a răpus această pentru totdeauna puterea, adică a produs în această lîră o forță categoric superioară neantului, pe care o poate comunica oricărui om ce intră în legătură cu El.

Puterea întregă a neantului, reînviată prin păcat, s-a mîdit așadar asupra lui Iisus pe de o parte printr-o mișcare obiectivă, îngăduită de Dumnezeu, și involvrată de Sine pe de altă parte printr-o mișcare subiectivă, prin sensibilitatea omniumană față de el, pe care a avut-o Iisus în urma iubirii prin iubire a tuturor păcatelor omenesti.

Dar Iisus a intrat acum în raport cu neantul nu ca Logosul poruncitor, ci ca om ce-l primește în Sinea sa prin faptul că poartă păcatul tuturor, ca om hotărît să-l lase ființa să lă

primeasca în toata plinatatea lui, pentru ca să-l poată birui în întregime. Mișcarea Lui spontană spre moarte nu mai înseamnă ca Iisus a ieșit ca poruncitor în calea neantului, ca la începutul creației, ci că s-a așezat benevol ca victimă în calea morții, pentru ca acum să o învingă nu din extern ca Dumnezeu, ci înăuntrul Său ca om.

El n-a purtat în Sine germenul morții, precum păcatul n-a răsărit din Sine, deci nu trebuia să moară în baza unei fatalități organice. Moartea l-a venit din afara și deci putea să o evite, dacă nu și-ar fi asumat păcatul omenesc. Ea a venit pentru ca El a voit să vină.

Și tocmai în faptul că moartea nu a crescut din El, că în El nu era nici o slăbiciune și nici o boală, stă una din circumstanțele ca El a gustat durerea morții mai mult decât toți oamenii. Deși n-a murit moartea Sa, ci moartea altora, sau tocmai de aceea, ea a fost mai înfricoșată decât a tuturor. Faptul că moartea a venit la El dinafara și El a mers spre ea spontan, da o intensitate neaiunsa amarei ei experiențe. Cum a observat Oskar Bauhofer (*Das Geheimnis der Zeiten*), la ceilalți oameni moartea este o patimire, la Iisus o faptă, fiind liber aleasă. Sau patimirea lui este fapta lui. În starea de victimă peste care înaintează moartea, El e totuși subiect. Jertfa e totodată jertfitor. E cea mai înaltă barbație să nu cazi cind ești jertfa în stare de obiect, ci să-ți păstrezi caracterul de subiect atît de deplin încît să săvîrșești singur toată operația propriei jertfiri. Numai Iisus a putut întruni aceste două calități în chip desăvîrșit.

Dăm cuvînt lui Oskar Bauhofer, care scoate, în această privință, bine în relief deosebirea morții lui Iisus de a celorlalți oameni:

„Moartea lui Iisus Hristos nu e mai puțin reală, nu e mai puțin îngrozitoare și înspăimîntătoare, din motivul că a fost aleasă liber și a fost fapta Lui. Dimpotrivă. Poate numai Hristos a putut suporta moartea în toată mărimea ei pură și a putut trăi, experia. Folosim acest cuvînt paradoxal pentru suportarea morții în toată goliciunea substanței ei. Trebuie să admitem din motive interne (o dovadă nu se poate aduce) că moartea nu e suportată de oameni deplin, cu atît mai puțin o experiență reală. Cu cît e mai mare agonia, lupta cu moartea și chinul unui muribund, cu atît mai mult se copleșește și se stinge durerea prin sine. Aceasta e o orînduire de la Dumnezeu. Căci noi nu sîntem capabili să suportăm grozavia morții. Ea ne este pusă pe umeri, dar propriu-zis nu o înțelegem.

Și oamenii cădem sub povara morții, ea ne doboară la pămînt. Hristos însă pășește înaintea ei, o înțilnește în sens propriu. El nu e doborît la pămînt de către moarte. El moare ridicat în sus. Aceasta e crucea... Simțurile și sufletul lui Hristos nu sînt în această patimire întunecate și tulburate, ci, dacă le putem exprima așa, sînt ținute în maximă trezie și capacitate de suferință.

Dar să nu uităm nici o clipă că Iisus nu stă în această viață ca cel ce luptă cu moartea, încercînd să o alunge, să scape de ea. Nu e subiect ce luptă cu moartea, subiect în rol de obiect, de victimă, de jertfă. Dacă ar fi vrut să învingă neantul prin activism, ar fi lucrat ca Logos, dar n-ar fi putut să-l învingă pe om dinăuntru. Așezîndu-Se în raport cu moartea ca om, a trebuit să se comporte ca om ce poartă asupra lui păcatul, dar nu vrea să-l înmulțească refuzînd sancțiunea divină, ci să-l împărtășească primindu-l benevol. Deși n-a săvîrșit nici un păcat personal, moartea Lui a fost singura suportată în cel mai benevol chip. Dacă L-ar fi cucerit moartea luptînd cu ea, n-ar fi fost mai ușor de suportat. În toată activismului se mai găsește sensibilitatea. Pe de altă parte, dacă ar fi luptat cu ea totuși ar fi murit, ar fi fost mai tare ca El. Iar dacă ar fi învins-o, n-ar fi murit, deci n-ar fi suportat toată osînda penelor păcate și n-ar fi gustat pînă la capăt suferința și victoria. Aceasta n-ar fi fost o victorie propriu-zis, pentru că nu se poate câștiga de o victorie asupra morții pînă ce moartea n-a devenit o calitate.

Prin om a căpătat neantul din nou putere asupra universului creat, prin om trebuia învins. Prin om și în om a devenit condițiunea extrem de slabă și de vulnerabilă față de neant, sau a căpătat o aplecare nereținută spre el. Prin om și în om trebuia reconfirmată firea în existență, trebuia făcută fermă și reținută în fața neantului, vindecată de slăbiciune și de aplecare spre neîntîlnire. Dar această tărie trebuia să și-o cîștige învingîndu-l în toată forța pe care o are.

Omul simplu însă nu ar fi fost în stare să-l învingă. În neantul trebuie să stea Logosul ca om, ca să-l salveze de la aceasta. Ca om spre a fi în atitudinea de primire a morții, totuși puterea ei, nu de înlăturare de la distanță, dar ca om lăsat de Logos, pentru ca să aibă puterea să o suporte în același fel ca să o învingă.

Pare că stăm aici în fața celui mai mare paradox: Iisus trebuia să îndure moartea, pentru ca pe de o parte să guste în ea la capăt suferința pentru păcat și să Se dăruiască întreg

lui Dumnezeu pentru contrabalansarea egoismului omenesc și pentru satisfacerea dreptății divine, iar pe de altă parte să întărească natura umană dinăuntru în raport cu moartea prin suportarea ei deplină. Prin urmare se pare că El a trebuit să primească o biruință a morții asupra Lui, ca să repurteze o biruință a Sa asupra morții. Este moartea Lui o victorie a morții și o victorie asupra morții în același timp?

Am spus că moartea e pe de o parte o 'maximă' învăluire prin neantul minat de cel rău, iar pe de altă parte o părăsire din partea lui Dumnezeu, o tăiere a legăturii vieții create cu Dumnezeu. Sunt două aspecte ale aceleiași realități. Dar nici un om murind nu privește din plin în față acest grozav eveniment. „Esențialitatea morții, ca suma și împlinirea existențială a înstrăinării de Dumnezeu și a părăsirii de către El, nu poate fi experimentată de om în puritatea ei”. Hristos a trăit însă pînă la capăt această grozăvie a morții. Strigătul lui: „Dumnezeule, Dumnezeule, de ce m-ai părăsit?” nu e numai o reacție fizică, ci expresia vederii depline a acestui abis al morții, cum numai de Hristos a putut fi suportat și experimentat. Numai El a suportat moartea pînă la ultima limită, moartea prin excelență (Bauhofer, p. 108-109). A suportat-o pînă la capătul ei, pînă la expirare. Numai așa și-a arătat toată puterea de a o suporta.

Dar în ce a constatat puterea Lui asupra morții, dacă a sfîrșit în expirarea mortală? În siguranța absolută că neantul și părăsirea de către Dumnezeu, adică moartea nu are-cuvîntul ultim. Cu toate că a privit cu o luciditate ca nimeni altul în abisul înfricoșat al neantului și al părăsirii de către Dumnezeu, nu s-a îndoit o clipă. A trăit moartea în toată vastitatea ei, în toată adîncimea ei, dar nu a fost copleșit spiritual de către ea. A privit-o în ochi și a supus-o. Ea nu l-a putut atinge spiritul. Puterea neantului și realitatea părăsirii de către Dumnezeu n-au fost obiect de contemplație pentru Iisus, ci s-au desfășurat toată eficiența lor grozavă. Aceasta e semnificat a morții reale, a opririi funcțiunilor trupului și a despărțirii sufletului de trup. Lucrarea de distrugere a vieții istorice a lui Iisus prin puterea neantului era atît de intensă, încît s-a resimțit și cosmosul. „De la ceasul al șaselea s-a făcut întuneric peste tot pămîntul, pînă la ceasul al nouălea” (M. 27, 45). Natura recade în întunericul de la începutul lumii; se află pe punctul de a fi înghițită din nou de neînțînă. Neantul a fost lăsat în toată puterea lui să lupte cu ființa, ca să se decidă victoria în luptă dreaptă. Norocul a fost că în numele ființei a pășit pe arenă omul cu ipostas ceresc, primind lupta cu nefi

ință. Iar cînd neantul a atins maximum de eficiență asupra lui Hristos, cînd acesta și-a dat duhul, pămîntul s-a cutremurat, catapeteasma templului s-a rupt și stîncile s-au despicat. Arătată în acest eveniment atît solidaritatea cosmosului cu omul, care s-a făcut prin iubire și ca om inima lumii, după cum era ca Logos creator, cit și suprema încordare a neantului la prava lui prin Iisus întreg cosmosul în haosul dinainte de creație. De fapt dacă ar fi putut să-L învingă și pe El, dacă El ca om n-ar fi putut rezista, n-ar fi fost nici o nădejde pentru creație. În numele omenirii Hristos a înfruntat toată puterea neantului și a suportat toată durerea prezenței lui, trăgînd victoria, adică o putere care se întinde din el în toată creația omenească.

În fund vorba de lupta între neant și omenirea ca entitate creată, ea se decide în spirit. Deși operează și prin presiune și stingerea vieții trupești, biruința o cîștigă neantul atunci cînd ingenanche spiritul în virtețul cumplitelor dureri și sentimente ale sfîrșitului. Iisus a avut parte de cele mai mari dureri ale sfîrșitului ce se pot închipui și a experimentat sfîrșirea Sa creată și totală părăsire de către Dumnezeu. Dar pînă în momentul cînd s-a stîns în El conștiința, n-a șovăit în certitudinea că moartea Lui nu va dura și El va trece la Tatăl. „Părinților, în mîinile Tale îmi dau duhul meu”, rostește în preajma morții, cînd se sfîrșește viața Lui de aici. Iar înainte spusese în timpul morții: „Astăzi veți fi cu mine în rai”. Aceasta certitudine în același timp o încredere în Tatăl și ca atare supremul triumf, supremul cult ce l-a adus moartea. Moartea Lui a însemnat depina ca un cult adus lui Dumnezeu.

Astfel moartea lui Iisus nu se realizează ca stingere a vieții istorice decît o clipă, cit a fost necesar pentru gustarea ei în momentul culminant și pentru arătarea puterii Sale creatoare la capăt. Culminația ei coincide cu biruința asupra ei. Neantul cînd l-a sfîrșit, neslabindu-l-l, nu durează sincopa conștiinței în moarte și nu se duce cu el slăbit, ca să continue o existență în chinurile ca ceilalți oameni. „Sufletul Lui n-a fost lăsat în chin” (Fapte 2,27).

Iisus se ridică imediat din clipa de stingere a vieții istorice la viața celui alt plan de existență. Moartea e învinsă în momentul cînd i s-a părut că a învins, „căci nu era cu putință să fie ținut de moarte” (Fapt. Ap. 2,24).

Moartea lui Iisus a însemnat astfel victoria asupra morții.¹⁷ Suferința lui Iisus, provenind din stingerea treptată a vieții Lui omenești istorice, trebuia să meargă pînă la capăt

ca să topească în ea păcatul omenesc. Dreptatea divină a lăsat să fie distrusă viața lui istorică prin moarte, întrucît ea reprezenta viața istorică a umanității. Numai așa se putea arăta osîndirea și desființarea păcatului, întrucît se distrugea persoana care l-a acumulat asupra Sa.

Dar orice alt om, care poartă păcatul asupra sa, îl poartă ca făptaș, e păcătos ca subiect, ca izvor de ultimă autodeterminare al lui. Deci moartea, nefiind decît urmarea păcatului, crește la orice alt om din însuși subiectul omenesc, care se slăbește treptat și sucombă măcinat de ea, neavînd puterea să o înfrunte, să reziste. Iisus însă, deși identificat cu păcatul tuturor oamenilor, nu era totuși făptașul lui. Păcatul venea asupra Sa de dinafară, nu izvora de dinăuntru. Altceva e cînd porți ceva și altceva cînd izvorăște din tine. În cazul prim se păstrează totuși o anumită distincție între subiectul tău, ca ultim izvor al ființării proprii și între ceea ce porți. Păcatul neizvorit din adîncul subiectului lui Iisus, nu rodea acolo slăbirea treptată aducătoare spre moarte. Moartea a venit asupra Lui din afară, ca și păcatul. Așa se explică de ce subiectul Lui și-a păstrat vigoarea de a înfrunța moartea, de-a nu cădea slăbit sub ea, ceea ce ar fi însemnat o slăbire morală în primul rînd, o șovăire a încrederii¹⁸. Asupra celui fără de păcat personal moartea nu are putere de înghițire definitivă, oricît de total s-ar concentra asupra lui. Aceasta a fost situația lui Iisus. Moartea l-a învăluit și cucerit ca pe un obiect. Dar și în ultima clipă a trecerii ei peste El, Iisus n-a căzut lăuntric din starea de subiect, nu a renunțat de a fi subiect, nu a devenit obiect, oricît l-a tratat moartea ca atare. Moartea și-a pus în desfășurare toate puterile, a făcut obiectiv cu El tot ce-a făcut cu orice om și El a lăsat-o să facă cu El totul. Dar a rămas subiect pînă la samavolnica ei așezare asupra Lui.

Ea a învins la vedere, experimental. Dar victoria ei n-a fost adevărată, întrucît El nu s-a dat niciodată bătut. Moartea a făcut tot ce-a putut, ca să sfîrșească epuizată, învinsă.

El a învins astfel moartea ca om. A putut-o învinge întrucît n-a fugit de ea nici o clipă și a primit-o lara de păcat personal, cu deplină încredere în Tatăl. Primirea deplină voluntară a morții și lipsa de păcat se țin împreună. Dar ca să fie omul Iisus în stare de acestea a trebuit să aibă ipostas divin. Puterea Lui de a învinge ca om toată năvala neantului l-a venit în ultimă analiză din tot ipostasul Său divin. Capacitatea Lui de a primi și suporta moartea tuturor e una cu capacitatea Lui de iubire de formă umană, dar de proporții divine, față

de oameni, cu care s-a identificat, și față de Tatăl, de care nu a fost nicînd nici cînd a fost parăsit total.

Iubirea l-a făcut să moară, iubirea l-a dat biruința asupra morții. Iubirea e singura putere prin care sufletul învinge moartea. El a susținut viața nescăzută în suflet, întrucît îl menține în comuniune cu Dumnezeu și cu semenii, menține încrederea în Dumnezeu. Cît timp e iubire în el, nu șovăie, nu slăbește. Atributul puterii lui Iisus puterea de a fi învins moartea, nu conștientizarea afirmația de mai sus, că a învins moartea prin lipsa de păcat, întrucît lipsa de păcat nu e posibilă fără de iubire desăvîrșită. Dar iubirea desăvîrșită avînd-o ca om între oameni, trebuie să însemne în același timp asumarea păcatelor tuturor oamenilor să ducă la moarte pentru ei. Prin aceeași forță divină prin care Iisus este lipsit de păcat și împovărat de păcatele tuturor oamenilor, primește voluntar moartea și o învinge.

Stăruind în iubire neșovăitoare față de Tatăl, deși moartea îl învinge trece peste El silnic, El rămîne pînă în ultima clipă deplin și nescăzut. O biruință adevărată a morții asupra lui Iisus nu ar fi avut loc numai dacă El ar fi scăzut ca subiect sub puterea ei, dacă ar fi cedat și s-ar fi lăsat covîrșit spirital.

Totuși trecerea samavolnică peste El, l-a adus în starea de încetare a funcțiilor trupului și de încetare a conștiinței. Aceasta e nedrept. Nu era o biruință legitimă a morții. De aceea Dumnezeu l-a învlat, deslegînd durerile morții, întrucît nu era în putință ca El să fie ținut în moarte" (Fapte 2, 24).

3. Iisus Hristos, adevărata transcendență

Dar să stăruim ceva mai mult asupra ideii de transcendență pusă într-o lumină practică de filosofia existențială, reamintind că **deplin de-abia în trăirea creștină.**

Marea și definitivă însemnătate a întrupării Fiului lui Dumnezeu pentru destinul omenesc se va reliefa și mai mult.

Am văzut că mai nou filosofia reprezintă o întoarcere la realitatea obiectivă. A doua trăsătură a ei este căutarea transcendenței ultime, nu pentru a fi cunoscută, ci pentru a

¹⁸ Iisus Hristos sau restaurarea omului". Sibiu, 1943; p.288-308.

ca în fața ei și în raport viu cu ea omul să se realizeze în plenătatea sa.

După ce veacuri de-a rîndul filosofia a încercat să răspundă întrebărilor rațiunii, crezînd că de rezolvarea lor depinde limpezirea tainelor și problemelor lumii și după ce cîțva timp a exaltat împotriva rațiunii, impulsul vital, iraționalul, în ultima vreme vrea să asculte nu o parte sau alta din ființa omenească, ci omul în unitatea sa integrală, ca existență. Heidegger, Jaspers, Grisebach corifeii acestei filosofii vreau să descifreze ființa omului în temeliile lui; filosofia lor e o reflecție asupra categoriilor ontologice fundamentale ale ființei omenești.

Ei spun că omul ca întreg se trezește la ceea ce este el propriu, intim (zu seiner Eigentlichkeit), adică la starea de existență, care e și de cunoaștere a ceea ce este, numai cînd își dă seama de granița sa ca întreg, de ceea ce-i dincolo de sine, de transcendența sa.¹⁹ Numai cînd omul se raportează în totalitatea sa față de acea transcendență, vine la existența sa, la trăirea proprie și intimă a sa. Cînd se raportează numai cu rațiunea la acea transcendență, rămîne într-o ființare amorțită, învîrtoșată, lipsită de rezonanță interioară.²⁰

O realitate de graniță, o transcendență adevărată pentru om este numai aceea care nu poate fi absorbită în cuprinsul lui, sau dominată de el, ci rămîne cu adevărat în afară de el, ca un factor de strîmtorare, ca o opoziție față de propria sa ființă.^{20 bis}

O astfel de realitate este pentru Heidegger nimicul în care ne trece moartea. Cînd ființa noastră își dă seama de faptul că întreagă e destinată morții, vine la înțelegerea a ceea ce este ea propriu-zis.²¹

Grisebach susține că moartea nu este o adevărată transcendență, fiindcă nu se poate produce între ființa noastră și ea o întîlnire ca între două realități opuse. Omul se gîndește numai la moarte cu anticipație. Moartea este punctul ultim al evoluției ființei noastre, iar gîndul la ea este o meditație dinlăuntrul nostru asupra acestui sfîrșit natural.²² De aceea moartea nu ne ridică la starea de adevărată existență, nu ne scoate din cercul închis al eului, nu ne face să trăim în realitate și ceea ce sintem propriu-zis.

Experiența transcendenței are loc după Grisebach numai în întîlnirea ochi în ochi cu altul, cu un tu; numai în aceasta întîlnire eul este strîmtorat cu adevărat de o transcendență, e obligat să se decidă și să iasă din cuprinsurile iluzorii și nemărginite ale construcțiilor sale.

Jaspers vede întîlnirea cu transcendența în orice nemulțumire a eului cu obiectivările experiențelor sale. Transcendența experimentată în comuniune cu altul, se realizează cînd eul deștepte obiectivarea semenului. Dar e întîlnită în orice contemplant și lucrare, cînd eul simte naufragiul tuturor rezultatelor obținute a ceea ce a reușit să surprindă din realitate.²³ Filosoful Jaspers are un suflet religios, deși teama de obiectivare și de precizare a ceea ce el consideră transcendență, îl împiedică să evite orice fixare a experienței sale într-o doctrină reșă.²⁴

Apropoarea filosofiei existențiale de creștinism se arată în primul general că și creștinismul revendică totalitatea omului. El nu se adresează numai minții sau sentimentului, ci întregii ființe omenești. Căința, credința, viața cea nouă sînt stări și condiții totale ale omului. Ba putem spune că tensiunea manifestată de cugetarea omenească în filosofia existențială după o transcendență, e satisfăcută de abia în creștinism.

Nu numai creștinismul realizează deplină existență, pentru că numai el pune totalitatea ființei omenești într-un raport cu o atare transcendență.

Această transcendență care nu poate în nici un fel a fi o parte a conștiinței eului, este persoana lui Iisus Hristos. Heidegger, Grisebach, Jaspers se străduiesc să găsească transcendența omului dar nimic din ceea ce oleră ei ca atare este adevărată transcendență. Moartea dacă e considerată trecere în loc al ființei noastre, nu e transcendență. Persoana semenului nu e o transcendență statornică odata ce ea trece, sau o putem reduce la un obiect al voinței noastre. În orice caz nu experimentăm în ea un dat ultim, o graniță pe care să nu o putem încăleca, o adevărată torță care ne strîmtorează în mod absolut. Prețuirea semenului ca graniță de respectat, ca transcendență, sta în raport proporțional cu credința noastră în Dumnezeu, cu obligația în care ne așează Dumnezeu de semen. Grisebach cere să nu aducem nici un element aprioric în întîlnirea noastră cu semenul, nici o atitudine prin care să mai dinainte formulată, ca să putem acționa exclusiv în funcție de necesitatea momentului de întîlnire. Dar pe ce autoritate se poate cere acest indemn? Experiența semenului nu ni se prezintă ca un temei ultim, suficient, al unei asemenea comportări.

Numai dacă aducem elementul aprioric al credinței în Dumnezeu în această întîlnire cu semenul îl vom experia și el ca pe o graniță

Acesta e motivul pentru care Jaspers caută o transcendență propriu-zisă, ca un temei ultim al tuturor, adică pe Dumnezeu. Însa transcendența cum o caută Jaspers ușor poate deveni o stare launtrică, o anumită simțire subiectivă.

Nu mai, în împreunarea celor trei realități în care Heidegger, Grisebach, Jaspers-au crezut că au aflat transcendența producătoare de existență, se cuprinde cu adevărat.

Adică numai când întâlnim **absolutul într-o persoană concretă** facem experiența transcendenței. Iar pentru ca noi murim, acea persoană istorică trebuie să arate caracterul absolut și prin aceea că ni se revelează ca stăpina și peste regiunea de dincolo de moarte, învingând moartea ca una ce stă pe tronul suveranității supreme. În cazul acesta moartea nu ne mai apare ca un sfârșit natural în neant, ci ca o poartă prin care străbatem, la o și mai evidentă întâlnire cu persoana lui Hristos, transcendența noastră. Moartea nu este prin sine o transcendență, ci prin faptul că în dosul ei ne așteaptă judecatoul nostru Iisus Hristos. Dacă Iisus nu ar fi înviat și nu s-ar fi înălțat la cer, El nu ne-ar fi nici în viața de aici transcendență și nu l-am aștepta să ne fie nici în ce de dincolo. Când îl știm pe Iisus viu, viața noastră de aici simte în El adevărata graniță, pe adevăratul judecător și scrutator, iar moartea nu ne mai e un sfârșit indiferent, ci momentul de inevitabilă confruntare cu judecătorul care ne așteaptă.

Transcendența adevărată nu o experiențiază omul în nici unul din sistemele sale intelectuale sau creațiile sale artistice. De aceea din nici una nu se desprinde forța care să-și pună în stare de înfricoșată seriozitate și responsabilitate, din nici una nu rasare pentru el adevărata cunoaștere de sine, ca existență. Cu toate creațiile sale se comportă omul în spirit de joc.

Raporturile vitale cu semenii așează pe om într-o stare de mai mare seriozitate. Dar ușor le poate cobori și pe acestea prin atitudinea egoista față de el. Aceștia nu pot constitui o graniță adevărată în calea egoismului și un temei nezdruccinat al răspunderii.

Plinirea omului într-o viață de adevărată seriozitate și atotcunoaștere, de trăire deplină în ceea ce este propriu, vine numai din credința în Iisus Hristos, singurul în legătură cu care experiențiază transcendența reală. „Propovăduirea creștină afirmă nu mai puțin decât că transcendența, a carei necuprinsibilitate și neobiectivitate (Unerfassenbarkeit und Nichtgegenständlichkeit) o apăsă filosofii existențialiști cu atita pasiune, e dată în persoana lui Iisus Hristos, adică în cuvântul Scripturii

„Există persoană contingentă, în acest cuvânt concret are loc transcendența“²⁵ Jaspers socotește că transcendența poate cuprinde într-o persoană și de aceea nu e posibilă comuniunea cu ea. Nu se poate afla transcendența într-o persoană pentru că persoana e ceva ce se referă la altceva: persoana sau lucru. Ca persoană Dumnezeu ar avea lipsă de ocazie pentru comuniunea cu ei. Transcendența s-ar restringe la unitate concretă. Pe drept îi răspunde E. Burger că sensul cel mai tolos e tocmai acela că în el transcendența ni s-a făcut disponibilă de experiență într-o unitate concretă.

Între pasiunea filosofiei existențiale de a surprinde prin întâlnite, ca printr-un ciur, infinitatea, E. Burger susține că această filosofie nu reușește decât să stea la marginea transcendenței, dar nu să ajungă la o comuniune cu ea. De aceea ea nu se poate dobîndi o existență reală, ci se rămîne la o posibilitate. Numai în relație cu persoana concretă a lui Hristos se trece de la marginea transcendenței la comuniune cu transcendența, de la tragica frământare în posibilitate a existenței, la realitatea existenței, de la o bănuială a realității la experiența ei și prin aceasta la starea de min-

Filosofia susține că aceasta raportare la un Tu, la Iisus Hristos, nu este o raportare la adevărata transcendență, deoarece ea poate fi o scufundare în infinitatea lui Dumnezeu. În căutarea lui Dumnezeu trebuie căutată în adîncimile eului sau în direcția deducțiilor fără capăt ale rațiunii. A căuta pe Dumnezeu într-un tu, fie chiar în Hristos, pare „a mărgini infinitatea lui Dumnezeu“. E. Burger răspunde că „nu infinitatea ci mai adîncă decât caracterul personal, ci caracterul personal este mai adînc decât infinitatea.“⁹ De fapt așa-zisa infinitate la care ajunge omul prin sine este un produs al persoanei. Iar „omul este om deplin nu în launtricitatea sa, ci în relația cu tu“. „Persoana este adevărată adîncime a ființei“³⁰

Obiectele amintite ale filosofiei se explică din motivul că ea consideră transcendența, pe drept cuvînt, și ca un izvor în care pentru îmbogățirea spirituală a omului și i se pare că o persoană nu poate întruni o asemenea condiție. De fapt transcendența adevărată are nu numai rolul de-a ne face să ne păstrăm de intimitatea noastră prin calitatea ei de graniță ce ne împiedică un fior sfînt, ci ea este și un izvor, singurul izvor de viață a noastră. Dar calitatea aceasta pozitivă numai o persoană o poate avea. Singură persoana, prin faptul că ne re-
tează, ne face să ieșim din noi, să ne depășim, să intrăm

în comuniune cu ea și prin aceasta să încercăm o îmbogățire adevărată. De la ea la noi se stabilește o comunicare de existență, fără ca să se topească individualitatea noastră. Obiectele și principiile nu au puterea să ne facă să ieșim din închisoarea egoistă. Persoanele omenești au o oarecare putere,³¹ dar nu atâta cât are persoana divină. Iar neieșind din noi, neintrînd în comunicare cu valul mare al realității, nu ne putem îmbogăți. Astfel cu cât revendicarea ce ne vine din afară e mai categorică, cu cât ne aflăm prin urmare în fața unei realități personale mai intensive, cu atât ne putem depăși pe noi înșine mai mult, intrînd într-un contact adevărat cu marea realitate. Transcendența adevărată e în același timp suprema graniță și izvorul nesfârșit pentru noi, căci pe măsură ce o realitate ne e mai deplin graniță, ne e și izvor. Dar numai persoana are și calitatea de graniță ce rezistă oricărei voințe a noastre de a o cuprinde, dar și de izvor care ne dă putere cînd ne aflăm în comuniune cu ea. Singură persoana ne dă experiența realității din afară de noi, dar ne scoate și afară din subiectivism și ne prilejuiește îmbogățirea prin contactul cu ea. Cîtă vreme față de obiect numai noi sîndem activi, persoana e și ea factor care ne comunică puterile ei.

Obiectul e doar o reprezentare pasivă a mea. Iar cînd îmi rezistă, îmi descoperă o limită, dar una pe care o pot învinge, sau îndepărta îndelung pe măsura ce forța mea crește. Singuratatea mea nu e destrămată nici într-un caz nici în altul. Astfel, în fața obiectelor, ideilor, legilor, neîndînd decît eu care mă afirm, înlăuntrul meu, mă pot întreba care este valoarea acestei afirmări? Eu simt nevoia unei confirmări prin altcineva, ca să pot avea siguranța existenței mele reale. Subiectivitatea mea trebuie obiectivată, fără ca să piardă caracterul ei. Eu simt trebuința să fiu afirmat de cineva, așa cum mă afirm eu, prin libertatea și spontanitatea lui, să mă cugetat, voit, rabit, ca să nu fiu un simplu vis subiectiv. Și e de remarcă că prin faptul că sînt afirmat de o ființă, care are ca mine voință liberă, nu pierd din caracterul meu subiectiv, ci abia atunci sporesc în experiența întimității mele. Astfel prin afirmarea de către alții, prin cugetarea, voința și iubirea lor, cîștig o densitate și o profunzime de existență, cum nu pot avea altfel. Numai experiența unei persoane care ține la mine și la care țin și eu, provoacă în mine desfășurarea tuturor strădaniilor de înaltare, perfecționare pentru a fi vrednic de încrederea și iubirea ei.³²

În această persoană simplă omenească întrunește mai mult forța a naturii sau decît orice principiu calitatea de existență ca graniță și ca izvor spiritual pentru mine, eu facîndu-mi-Se accesibil ca transcendență nu poate lua mai potrivita ca cea de persoană omenească. Tot ce omenească umană ca putere tainică de confirmare și de stăruință existenței mele folosește Dumnezeu revelîndu-Se, dar asupra adaugă la această putere a persoanei umane înfișoare autoritate și de realitate divină, însă în forma această a persoanei umane creatoare de personalitate în minte, Dumnezeu. Se într-o persoană umană îmi face posibilă în persistența într-un raport viu și conerel cu El, o experiență veridică a unei realități din afară de mine, cu care printr-o continua transcendere de la mine și peste mine are o simț ca pe limita și autoritatea absolută a mea, totdeauna și tocmai de aceea, ca pe sprijinul absolut și ca cauză a creșterii și a înălțării mele. Persoana unui om simplu, prin ea însăși, oricît de mult sînt sînt de a ne confirma în existență, de a ne face să simțim că totuși e limitată în ceea ce ne poate da, e ori ne întorcem dezamăgiți din încrederea ce i-am pus, cu atît mai mult cu cît e interioară sub raportul persoanei umane în preama căreia se experiază prezența ei. Atunci ce pe omul cu o forță cu care nu poate nimic din splendorile sau mărețiile naturii sau ale ideilor, prilejuiește simțirea unui adevărat **mysterium tremendum** față purității și neclintirii morale, amestecată cu o divină, cu care se înfățișează sfîntul, omul, conștient toșenia lui, încearcă un continuu fior de frică metafizică totuși legătura cu el îi dă putere să se depășească. Omul care a făcut experiențele tuturor felurilor de măreție a naturii, ale artei, ale culturii, dar a făcut-o și pe sine, el e un sfînt cît de evident în însăși viața lui de a reprezenta o transcendență mult superioară tuturor altor obiecte și principii, încît nu-și poate explica în altora în această privință, decît prin faptul că ei n-au prin toată gama experiențelor.

Dar ceea ce se experiază în fața unui sfînt e palidă ana-raport cu experiența ce a prilejuit-o persoana lui Iisus-Christos și de atunci tuturor celor ce cred.

Cum a făcut o dată o astfel de experiență acela nu va putea afirma că nu se află nici o realitate divină în fața ei totuși e un mit, o creație subiectivă.

Caracterul acesta de transcendență absolută a lui Iisus nu s-a experimentat mai puțin după înălțarea lui la cer, ci chiar mai intensiv. Pe de altă parte, prin înălțarea la cer, Iisus pune dumnezeirea Sa în starea de comuniune cu oamenii de pretutindeni. Toți pot sta în comuniune cu Dumnezeu altfel de cum ar fi putut dacă nu s-ar fi întrupat. Iisus e aproape de oameni prin omenitatea Sa, dar e aproape de toți prin dumnezeirea care este unită cu omenitatea Sa. Și nu e aproape numai ca persoană exterioară, ci și ca realitate launtrică prin înfinitatea dumnezeirii Sale.⁴³

Dar și ca realitate launtrică El este altceva decât produsul puterilor noastre sufletești. El iradiază acolo din obiectivitatea persoanei Sale. Realitatea aceasta în noi, dar deosebită de noi datorită căreia puterile noastre sufletești cresc la o viață mai amplă și mai pură, se numește realitate pneumatică sau duhovnicească, spre deosebire de realitatea spirituală, care e produs al eforturilor noastre subiective.⁴⁴ Viața duhovnicească e o viață interioară, dar nu exclusiv subiectivă, ci de intimă relație între eu propriu și Iisus Hristos prin Duhul Sfânt.

Astfel întruparea Fiului lui Dumnezeu se vedește ca descoperirea deplină a lui Dumnezeu, ca împlinirea și mântuirea noastră. Raportul de eu-Tu, în care a intrat Dumnezeu cu noi prin faptul că s-a făcut ca unul din noi, arătându-ne totuși că e Dumnezeu și dându-ne toate darurile prieteniei Sale dumnezeiești, este acela de maximă apropiere și dragoste.

⁴³ Op. cit., p. 49-59.

SFÎNTA TREIME. **STRUCTURA SUPREMEI IUBIRI**

1. Implicarea Sfintei Treimi în iubirea divină

Iubirea presupune totdeauna două eu-uri care se iubesc sau eu care iubește și un altul care primește iubirea, sau de altfel cel ce iubește știe că e conștient de iubirea lui. Și aceasta presupune o reciprocitate. Dar în același timp iubirea unește cele două eu-uri în proporție cu iubirea dintre ele, fără ca să le confunde, și deci aceasta ar pune capăt iubirii. Deci iubirea desăvârșită unește într-o paradoxală aceste două lucruri: mai multe eu-uri care se iubesc, rămânând neconfundate, și o unitate maximă între ele. Fără existența unei iubiri desăvârșite și veșnice nu se poate explica iubirea din lume și nu se vede nici scopul lumii. Iubirea din lume presupune ca origine și scop iubirea eternă și desăvârșită între mai multe persoane divine. Iubirea aceasta nu produce persoanele divine, cum se afirmă în teologia catolică, ci Le presupune. Altfel s-ar concepe o iubire impersonală producând și destrămând persoanele umane. Persoanele divine se mențin desăvârșite din eternitate, căci iubirea lor e iubirea desăvârșită, care nu poate spori comuniunea dintre Ele. În acest caz, s-ar porni de la extrema despărțire, de la ne iubire. Iubirea presupune o ființă comună în trei persoane, cum spune învățătura creștină.

Iubirea reciprocă între oameni implică și ea mai multe persoane capabile de iubire, în baza unei ființe a lor în oarecare măsură comună. Dar această iubire nedesăvârșită între noi presupune iubirea desăvârșită între Persoanele divine cu o ființă comună. Iubirea noastră se explică din crearea noastră după tipul Sfintei Treimi, originea iubirii noastre.

Noi știm din Revelația supranaturală că Dumnezeu este esență subzistind în trei Persoane. Dar așa ceva nu există în

turile conștiințe. De aceea Treimea Se revelează în mod esențial în opera mântuirii și de aceea Treimea e baza mântuirii. Numai existând un Dumnezeu întreit, Una din Persoanele dumnezeiești — și anume Cea care Se află într-o relație de Fiu față de Tatăl și poate rămâne în această relație afectuoasă de Fiu și ca om — Se întrupează, punând pe toți frații Săi în umanitate în această relație de Fii față de Tatăl ceresc, sau pe Tatăl Său în relație de Părinte cu toți oamenii. Sfântul Ioan Damaschin spune: „Întruparea e modul unei a doua subzistențe, acomodată numai Fiului cel Unul Născut și Cuvîntului, ca să rămână neschimbată proprietatea personală.”³⁷ sau ca să rămână și ca om în relație de Fiu, cu Tatăl.

Sfântul Grigorie de Nazians zice: Impăcați-vă cu Dumnezeu (2 Cor. 5,20) și Duhul nu-L stingeți (1 Tes. 5, 19); mai bine zis, Hristos să Se impace cu voi și Duhul să vă lumineze. Iar dacă voi persistați în vrăibă, noi ne păstrăm Treimea și vom fi mîntuiți de Treime.”

Prin Fiul întrupat intrăm în comuniune filială cu Tatăl, iar prin Duhul ne rugăm Tatălui, sau vorbim cu El ca niște fii. Căci Duhul Se unește cu noi în rugăciune. „Duhul este cel în Care ne rugăm și prin Care ne rugăm”. „Iar aceasta nu înseamnă nimic altceva decît că Același Iși aduce Lui însuși rugăciunea și închinarea.”³⁸ Dar această rugăciune ce o aduce Duhul, în noi, Lui însuși o aduce în numele nostru, iar în ea sîntem antrenați și noi. El Se identifică prin har cu noi, ca noi să ne identificăm prin har cu El. Duhul elimină prin har distanța între eu-l nostru și eu-l Lui, creînd prin har între noi și Tatăl aceeași relație pe care El o are după ființă cu Tatăl și cu Fiul. Dacă în Fiul întrupat am devenit Ii prin har, în Duhul dobîndim conștiința și îndrăznirea de Ii.

Fiul, intrupîndu-Se, Iși mărturisește și ca om dragostea de Fiu față de Tatăl, dar o dragoste ascultătoare, sau Îl revelează oamenilor pe Tatăl, ca aceștia să-L iubească întocmai ca pe Tatăl. Totodată Tatăl mărturisește Fiului, în calitatea acestuia de Fiu întrupat, și prin El și nouă, iubirea Sa de Tată. Iar Duhul Sfînt spiritualizează umanitatea asumată de Fiul îndumnezeind-o sau făcînd-o aptă de participarea la iubirea Ipostasului divin al Fiului față de Tatăl Lui. Revelarea Treimii, prilezuită de întruparea și activitatea pe pămînt a Fiului, nu e decît o atragere a noastră după har, sau prin Duhul Sfînt în relație filială a Fiului cu Tatăl. Actele de revelare ale Treimii sînt acte mîntuitoare și îndumnezeitoare, sînt acte de ridicare a noastră în comuniunea cu persoanele Sfîntei Trei-

mei. De aceea sfinții părinți iau toate dovezile pentru Sfînta Treime din opera de mîntuire realizată în Hristos.

Un dumnezeu monopersonal nu ar avea în Sine iubirea și comuniunea eternă, în care să voiască să ne introducă și pe noi. El sau nu s-ar întrupa, ci ne-ar trimite o învățătură cum să trăim în mod drept, sau, dacă s-ar întrupa nu s-ar arăta ca om într-o relație cu Dumnezeu ca și cu o persoană deosebită ci și-ar da și ca om conștiința că e suprema realitate: ia: conștiința aceasta sau ar da-o tuturor oamenilor, sau ar iniția pe Sine și în calitate de om ca lipsit de smerenia Fiului în relația cu Dumnezeu, ca și cu unul care nu e ipostas propriu, ci un ipostas deosebit. Dar în Hristos sîntem mîntuiți, întrucît în El avem relația dreaptă și intimă cu Dumnezeu. În Hristos sîntem mîntuiți întrucît în El și din El avem toată înălțimea și toată smerenia, toată căldura comuniunii și păstrarea veșnică a fiecărei persoane. Hristos e Fiul egal în viață cu Tatăl, dar într-o relație de Fiu față de Tatăl și în același timp, Omul care Se roagă și se iertfește Tatălui pentru păcîții Săi întru umanitate, învățîndu-i și pe ei să se roage și să se iertfească.

Un dumnezeu întrupat care n-ar fi Fiul unui Tată nu ar menține ca persoană prin relația față de altă persoană egală cu ea. Umanitatea asumată față de El s-ar scufunda în El ca într-un abis impersonal, neparticipînd la iubirea Fiului față de Tatăl.

3. Ființă și Persoane în Sfînta Treime

Existența Persoanelor divine e dedusă din bunătatea lui Dumnezeu. Dar bunătatea e socotită de Dogmaticile de școală o însușire a ființei divine. Sfinții părinți gîndesc mai complex. Ei nu cugetă ființa separat de Persoană. Bunătatea ființei se arată în relația dintre Persoane. Desigur, ei nu confundă între aceste Persoane, pentru că nașterea e o proprietate incommunicabilă a Tatălui. Dar în actul nașterii se manifestă în același timp, într-un anumit fel personal, însușirea ființei divine de a fi bună. Fiecare Persoană manifestă însușirile comune ființei din poziția Sa proprie.

Plenitudinea existenței, proprie ființei divine, plenitudine de care ține și bucuria și fericirea deplină care nu poate avea

decît forma de subiectivitate pură, nu poate fi trăită de un singur eu. Bucuria de unul singur nu e bucurie deplină, deci nici o plenitudine de existență. Iar bucuria de existență comunicată de un eu altui eu, trebuie să fie în cel ce o primește tot așa de deplină ca și în cel ce o dăruiește. Deci și plenitudinea de existență. Dar aceasta înseamnă dăruirea deplină a unui eu altui eu, nu numai o dăruire a ceva de sine, sau din bunurile sale. Ea trebuie să fie corelație de dăruire și de primire totală între două eu-ri, pentru a realiza un fel de cuprindere reciprocă a eu-urilor, care pe de altă parte rămîn distincte în această cuprindere. În iubirea deplină persoanele nu se dăruiesc și nu se acceptă numai reciproc, ci se și afirmă reciproc și personal, se pun în existență prin dăruire și primire. Iubirea divină este atoteficiență. Tatăl pune pe Fiu din veci în existență, prin dăruirea integrală a Sa, iar Fiul afirmă pe Tatăl din veci continuu ca Tată, prin faptul că Se acceptă ca pus în existență de Tatăl, prin faptul că Se dăruiește Tatălui ca Fiu. Afirmîndu-se reciproc în existență în distincția lor, prin iubirea perfectă a celei prin care se săvîrșesc acestea sînt acte din veci și au un caracter de acte cu totul personale, deși sînt acte în care Persoanele divine sînt împreună active.

Dacă iubirea ține ființial de Dumnezeu, atunci și raportarea reciprocă în care se manifestă iubirea Lor trebuie să aibă o bază ființială, deși pozițiile pe care le ocupă Persoanele în această raportare sînt neschimbate între Ele. În Dumnezeu trebuie să fie Tată și Fiu și Duh Sfînt. Dar Persoanele nu-și schimbă aceste poziții între Ele. Pe de altă parte, ființa fiind una și fiind iubirea desăvîrșită, raportarea e ca de la egal la egal, nu ca de la superior la inferior, nici ca între străini. Dacă Dumnezeu ar trebui să Se raporteze la ceva străin de Sine, ar însemna că are lipsa de ceva deosebit de Sine. Raportarea lui Dumnezeu trebuie să aibă loc în El însuși, dar totuși între eu-ri deosebite, pentru ca raportarea și deci iubirea să fie reală.⁴⁰

Ca să menținem definiția iubirii ca act divin ființial și în același timp definiția acestui act ca relație, iar ființa divină ca una, e necesar să vedem ființa divină simultan ca unitate-relație, ca relație în sinul unității. Or, Sfînta Treime e mai presus de deosebirea între unitate și relație, așa cum le înțelegem noi. Raportarea reciprocă este act, iar actul acesta este ființial în Dumnezeu și în același timp indică o distincție a Celor ce se raportează Unul la Altul. Raportarea este comună în Dumnezeu, deși fiecare Persoană are altă poziție în acest act co-

mun al raportării: „Și biectul adevărat este o raportare a Celor Trei, dar o raportare care apare ca esență, o raportare esențială”.

4. Treimea Persoanelor, condiție a deplinului Lor caracter personal și a comuniunii depline

Nu există un lucru total despărțit de altele și nici o unitate fără o distincție în ea. În consecință toate numerele sînt în același timp o unitate și orice unitate e în același timp un număr, și orice una e și multiplu și orice multiplu e și unu. Și una și alta sînt relative. Realitatea e dincolo de unu și de multiplu.

Caracterul acesta îl are în mod eminent Dumnezeu. El e în mod eminent Unu și Trei sau mai bine zis dincolo de modul cum e la noi unu și trei. Cele trei Subiecte sînt atât de interioare în unitatea lor de ființă nedispersată că nu pot fi în nici un fel despărțite, ca să poată fi numărate ca trei unitate, cu o oarecare discontinuitate între ele. Sfîntul Vasile spune: „Nu mă socotim prin conjungere, plecînd de la unu la multiplu prin adaos, spunînd unu, doi, trei, sau primul, al doilea, al treilea. „Căci Eu sînt Dumnezeu primul și Eu după aceea” (Is. 44,6). Un al doilea Dumnezeu n-am auzit nici azi. Căci închinăm-ne lui Dumnezeu din Dumnezeu, marturisim și proprietatea deosebită a Ipostasurilor și monarhia, nerupînd pe Dumnezeu într-o mulțime despărțită.”⁴²

Dar numărul care reprezintă prin excelență distincția în unitate, sau unitatea explicită, este trei. Doi nu ne spune ce se caprinde propriu zis în unitate. Aceasta se observă propriu zis în planul subiectelor, unde se arată adevărata semnificație a distincției în unitate, sau a unității în cele distincte și restul acestei constituții paradoxale a realității.

În subiect unic în sens absolut ar fi lipsit de bucuria și deci de sensul existenței. El s-ar îndoi chiar de existența lui. Existența lui s-ar amesteca cu visul. După învățătura noastră, un subiect și un obiect, sau o lume de obiecte în fața lui, menține subiectul în aceeași singurătate lipsită de bucurie și de un sens al existenței. „Ce folos de ar dobîndi omul lumea toată, iar sufletul și-l va pierde?” (Mt. 10,26). Un subiect și

un obiect nu sînt o doime, cîci obiectul nu scoate subiectul din incertitudinea existenței.

Două subiecte realizează prin comuniunea lor o oarecare consistență și o bucurie și un sens al existenței.

Dar nici această doime reală, care e în același timp o unitate dialogică, bazată pe unitatea de ființă, nu e suficientă. Comuniunea în doi este și ea limitare din două puncte de vedere. Mai întîi comuniunea în doi nu deschide întregul orizont implicat în existență. Cei doi nu numai se deschid unul altuia, ci se și închid. Celălalt devine nu numai o fereastră, ci și un zid pentru mine. Cei doi nu pot trăi numai din ei doi. Ei trebuie să aibă conștiința unui orizont care se întinde dincolo de ei, dar în legătura cu amîndoi. Iar acest orizont nu poate fi constituit de un obiect sau de o lume de obiecte. Aceasta nu-i scoate din monotonia unei vederi restrînse, sau a unei singurătăți în doi. Numai al treilea subiect îi scoate din neîntrerupta lor singurătate în doi, n. mai un al treilea subiect care poate fi și el partener de comuniune și nu stă pasiv în fața lor, ca obiectul.

Dacă eu-ul fără nici o relație poate fi reprezentat ca un punct, iar relația între două subiecte, ca o linie ce leagă un punct cu altul, relația lor cu al treilea poate fi reprezentată ca o suprafață, care cuprinde în interiorul ei totul, mai precis ca un triunghi. Intenționalitatea aceasta e realizată în comuniunea treimică divină.

Orizontul limitat al unei comuniuni exclusive între două persoane este legat de o iubire cu obiectiv limitat. Din acest motiv, dacă o asemenea comuniune nu mulțumește nici pe oameni, cu atît mai mult mulțumește pe Dumnezeu. Deși Tatăl și Fiul Se dăruiesc Unul Altuia în întregime în iubirea lor, din această iubire trebuie îndepărtat orice înțeles al unui egoism în doi, care contrazice infinitatea divină.⁴³ Aceasta face tot ce e în afară, sau ține orice e deosebit de ei doi într-un veșnic nimic sau cel mult la un nivel de veșnică inferioritate. Dar o asemenea iubire exclusivă față de altul implică în ea totodată o frică, o incertitudine, o gelozie.⁴⁴ Al treilea e proba de foc a adevăratei iubiri în doi.

Numai prin cel de al treilea, iubirea celor doi se dovedește generoasă, capabilă să se întindă la subiecte din afară lor. Exclusivismul între doi face imposibil actul revărsării generoase peste zidul închisorii în doi.

În acest sens numele Duhului Sfînt este asociat atît de mult cu iubirea, intrucît el este semnul iubirii depline în Dum-

nezeu. Numai al treilea implică eliberarea deplină a iuirii, de egoism. Prin Duhul Sfînt iubirea Treimii se dovedește cu adevărat sîntă. Numai pentru ca este un al treilea, cei doi pot deveni simultan unul, nu numai prin reciprocitatea iubirii dintre ei, ci și prin uitarea comuna a ambilor în fața celui de al treilea. Numai existența unui al treilea în Dumnezeu explică crearea unei lumi numeroase de creați și ridicarea lor la nivelul de parteneri îndumnezeiți ai Tatălui și ai Fiului în iubire, prin Duhul Sfînt, egal cu Fi. De aceea numai prin Duhul Sfînt se raspîndește iubirea divină în afara. Nu degeaba eurile create sînt înfățișate și ridicate la nivelul de parteneri ai dialogului cu Tatăl și cu Fiul prin Duhul Sfînt. Duhul Sfînt reprezintă putința întîinderii iubirii dintre Tatăl și Fiul la alte subiecte și în același timp dreptul unui al treilea la dialogul iubitor al celor doi, drept cu care El investește subiectele create.*

*. Din „Teologia dogmatică ortodoxă”, vol. 1, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii ortodoxe române, București, 1978, p. 282-287, 296-298, 306-309.

BUNĂTATEA ȘI IUBIREA LUI DUMNEZEU ȘI PARTICIPAREA NOASTRĂ LA ELE

Dionisie Areopagitul socotește că cea mai proprie numire ce se cuvine subzistenței divine, care o și deosebește de toate, este aceea de bunăătate, sau de bunăătate suprabună. De aceea chiar prin existența sau supraexistența ei, ea extinde binele, ca bine esențial (τὸ εἶναι ἀγαθόν, τὸ οὐσιωδὲς ἀγαθόν). la toate existențele, așa cum soarele luminează toate nu în baza unei hotărâri, ci prin însăși existența lui. Prin razele bunăității Soarelui supraexistent sînt toate: esențe, puteri, lucrări, de la cele mai înalte și spirituale, la cele mai de jos și materiale. Prin razele acestei bunății se mențin toate într-o unitate și progresează în bine.⁴⁵ Binele suprabun dă existența și forma tuturor. În El e ceea ce e mai presus de esență, de viață și de înțelepciune, sau de minte. Chiar ceea ce nu e încă bine, sau nu e deplin, tinde spre bine și se străduiește să ajungă să fie și el în bine, mai presus de ființă.⁴⁶

Din toată concepția lui Dionisie despre deosebirea între supraexistența dumnezeiască și existențele ce-și au originea în ea, se vede că el nu socotește că existența de toate gradele se extinde ca un bine din dumnezeirea supraexistentă printr-o emanație în sensul neoplatonic panteist, ci în sensul că Dumnezeirea procedează la actul creației datorită bunății supraexistente și în sensul că această creație nu poate fi decît bună, odată ce și Dumnezeirea este bună prin însăși existența sau supraexistența ei. Dionisie o spune aceasta și într-un mod mai direct, cînd declară că Dumnezeu „iese din Sine prin proniile Sale față de toate.”^{46 bis} Dar proniile sînt acte voite.

Dionisie vorbește de mișcarea prin care Dumnezeu iese afară din Sine, după ce toate sînt aduse la existență. Atunci El e atras oarecum de ale Sale, sau Dumnezeu cel neieșit din Sine, e atras de prezența Lui ieșită din Sine, aflată în creaturi.

Dionisie Areopagitul nu face deosebirea între bunăătate, iubire (agape) și eros. „Acest bine e lăudat de sfinții cuvîntători de Dumnezeu și ca frumos și ca frumusețe, și ca iubire și ca iubit.”⁴⁷ „Mie mi se pare că cuvîntătorii de Dumnezeu socotesc că iubirea și erosul exprimă în comun același lucru.”⁴⁸ „Cei care ascultă în chip drept cele dumnezeiești consideră că sfinții cuvîntători de Dumnezeu acordă același înțeles numirii de iubire și de eros, potrivit revelațiilor dumnezeiești. Acest nume înseamnă puterea care unifică și leagă și conservă frumos și bine, preexistînd în frumos și bine și răspîndindu-se din frumos și bine.”⁴⁹

Forța unificatoare a binelui, sau a iubirii, sau a erosului, sta în faptul că erosul dumnezeiesc este extatic, „nelăsînd pe cine se iubesc să fie ai lor, ci ai celor iubiți.”⁵⁰ Pornirea aceasta, fie că e numită bine, fie agape, fie eros, îndeamnă nu numai făptura spre Dumnezeu, ci și pe Dumnezeu spre făptură. Propriu zis, îndeamnă întii și mai mult pe Dumnezeu spre făptură. Textele lui Dionisie în acest sens sînt atît de clare, că nu dau nici un temei interpretării protestante, că prin eros nu este făptura e atrasă spre Dumnezeu și deci mîntuirea ar fi o pornire naturală a făpturii. Făptura tinde și ea spre Dumnezeu numai pentru că își are originea în Dumnezeu, Care a sădit în ea această pornire. Dar intrucît păcatul a slăbit-o, era necesar ca ea să fie refăcută de harul erosului sau al iubirii dumnezeiești. Prin eros se exprimă deci aceeași coborîre a lui Dumnezeu la creaturi, care se exprimă și prin iubire (agape).

Iubirea dumnezeiască e deci mișcarea lui Dumnezeu spre creaturi, spre unirea cu ele. Dar ca să fie mișcare spre cineva, trebuie ca să existe o astfel de mișcare eternă în Dumnezeu. Dacă în general erosul înseamnă mișcarea plină de dor din partea părții, el nu poate exista acolo unde numai din părți e persoană, iar cealaltă e obiect pasiv al doririi și iubirii.

Aceasta înseamnă că în Dumnezeu e o comunitate de persoane între care se manifestă iubirea. Iubirea în Dumnezeu ar implica și ea o mișcare de la o persoană la cealaltă. Dar în Dumnezeu nu e o mișcare pentru depășirea unui grad de iubire spre un grad mai intens și deci spre depășirea unei stări ce mai există între persoanele divine, sau apare o mai plină unire între Ele, mișcarea iubirii în Dumnezeu e unită cu un mod paradoxal cu nemișcarea. O spune aceasta însuși Dionisie Areopagitul, declarînd că Dumnezeu e mai presus nu numai de mișcare, ci și de nemișcare;⁵¹ cum o va spune și Sfîntul Maxim, comentatorul lui, și anume că Dumnezeu nu trebuie

să fie gândit în nemișcarea pe care o cunoaștem, sau ne o putem închipui noi. El precizează: „Apoi, Dumnezeu nici nu se mișcă propriu-zis întru totul, nici nu stă întru totul, căci acest lucru e propriu celor care sînt mărginite după fire și au început al existenței..., pentru faptul că — după fire — este mai presus de orice mișcare și stabilitate.”⁵²

Dar încă Sfîntul Grigorie de Nyssa spusesese: „Căci acesta este paradoxul suprem între toate: cum pot fi mișcarea și odihna același lucru?”⁵³ Fiecare persoană divină iese din Sine în mod total la Celălalt sau Le are în Sine pe Celălalt. Fiind în aceeași mișcare integrală, se poate spune că sînt nemișcate. Dar întrucît Ele nu Se conîundă, iubirea e totuși ieșire, deci o mișcare de la Una la Alta. E o persistență aceeași ieșire, aflată permanent la capătul doririi ei, la celelalte Persoane.

În această ieșire reciprocă totală și de aceeași natură Persoanelor dumnezeiești e dată posibilitatea mișcării. Ieșirea comună spre fapăturile personale, realizîndu-se iubirea ca ieșire. Fiecăreia la Celălalt. Dumnezeu dorește să ajungă la persoană creată, sau la unirea Lui cu ea, nu numai prin extazul Lui spre ea, ci și prin extazul ei spre El. Din fapătura prin ființă ei este în El, prin iubirea ei insuficientă ea este încă la o depărtare de El, și, de aceea, El face o chenoză coborîndu-Se spre ea și acceptînd ca ea să se afle la o anumită distanță de El, la a cărei micșorare să contribuie și ea prin voia ei. Căci pentru a realiza o iubire și cu ființa creată, Dumnezeu a adus la existență nu numai o lume de obiecte, ci și o lume de subiecte, care sînt față de El la o distanță pe care Dumnezeu nu o poate micșora.

Dumnezeu vrea să depășească intervalul (diastaza) între El și aceste persoane nu numai prin mișcarea lor liberă spre El. Căci El manifestă o voință neconcordată cu voia Lui, El se mișcă spre El ea.⁵⁴ Mișcîndu-se spre Dumnezeu, creștinul acord voia cu firea ei, în care Dumnezeu biruiți față de El și puterea de a fi o fire careia Dumnezeu pătată, sau „puterea iubirii”.

Dumnezeu și cu semenii, întrucît se mișcă din partea Dumnezeu

Hristos a restabilit-o. Dumnezeu aducîndu-le la existență și mișcîndu-le cu atîtea daruri, între care și al cunoașterii. Se mișcă în fața lor vrednic de iubit, iar aceasta este încă o formă prin care le pune în mișcare de iubire față de El. Totuși această mișcare stabila prin păcat, era nevoie de noi ieșiri ale lui Dumnezeu la ei, ca să restabilească mișcarea spre El. Propriu zis este greu de separat între crearea iubirii în ele și faptul că le apare vrednic de iubit prin darurile ce li se dau prin actul creației între lucrarea providenței și a reținerii eterilor lor și între noua și permanenta Sa ieșire iubitoare a Lui în Hristos. Toate aceste lucruri de ieșire sînt minunate și e iubirii Sale față de fapături, dar în același timp, acțiuni în care Se face vrednic de iubit de ele și deci acțiuni care conduc iubirea lor față de El.

„Din iubirea lui Dumnezeu față de fapături răsare iubirea față de El și deci iubirea lor față de El nu poate fi desprinsă de iubirea Lui față de ele. De aceea sfinții părinți nu o deosebire între ele. Iubirea fapăturilor față de Dumnezeu este darul lui Dumnezeu, produs de iubirea lui Dumnezeu față de ele care se întoarce cu rodul iubirii lor spre Dumnezeu. Iubirea prin care ele însele se mișcă spre El este iubirea cu care Dumnezeu le mișcă spre El.

Două persoane care se iubesc nu știu ce are în această iubire fiecare de la sine și ce este de la celălalt. Dacă celălalt ar iubi-o, n-ar avea nici ea puterea să o iubească; și dacă n-ar iubi-o, n-ar avea nici celălalt puterea să o iubească. Iar ce o face pe celălalt aptă să o iubească prin iubirea ei în același timp printr-o atracție ce exercită asupra aceleia ar însăși atracția exercitată asupra aceleia provine din iubirea ei față de aceea.

Dar ce voiesc cuvîntătorii de Dumnezeu, numîndu-L pe El cînd eros și iubire, cînd îndrăgit și iubit? Prima îl are pe El cauzator, producător și născător. A doua este El însuși care se mișcă, prin a doua mișcă. Iubirea se produce pe ea însăși, dar și în favorul ei însăși. Astfel îl iubesc iubit și îndrăgit, ca frumos și bun; iar eros și iubire, putere mișcătoare și aducătoare spre Sine, singurul frumos și bun prin Sine, ca o manifestare a Sa prin Sine.”

Însă și în această ieșire, El iese printr-o putere, care totuși rămîne neieșită din Sine. „Am îndrăznit să spun de dragul levarului și aceasta, că Însuși cauzatorul tuturor iese din Sine, pentru supraabundenta bunătății Sale iubitoare (δὲ ὑπερβολῇ τῆς ἀγαθότητος) prin pronule Sale față de toate cele

ce sînt, și e fermecat oarecum de bunătate, de iubire și de eros, și din starea Sa ridicată peste toate Se coboară spre cea aflată în toate printr-o putere extatică supraființială care nu iese din Sine.⁵⁶

Cea mai deplină ieșire iubitoare de făpturi, a făcut-o Dumnezeu prin întruparea Fiului Său, Care a asumat natura umană. Dar în același timp Fiul a umplut natura umană de iubirea Sa divină față de Tatai. Duhul Sfînt ne unește prin iubire cu Dumnezeu și între noi, făcîndu-Se purtătorul iubirii de la Dumnezeu la noi și de la noi la Dumnezeu și între noi înșine, așa cum e Fiul Său cel întrupat. El ne mișcă din interior prin iubirea Sa pe care o are de la Tatăl, aducîndu-ne iubirea Tatălui și iubirea dintre El și Tatăl, și în același timp sădindu-ne și nouă iubirea Sa față de Tatăl și față de toți oamenii.

În viața pămîntească sîntem pe drum spre iubirea desăvîrșită de Dumnezeu și de semenii. La iubirea și la unirea desăvîrșită cu Dumnezeu și cu semenii vom ajunge în viața viitoare dacă ne vom strădui în viața de aici. Creațiunea se află pe drumul iubirii, primindu-și puterea din iubirea treimică și înaintînd spre desăvîrșirea ei în unirea cu Sfînta Treime și cu toți oamenii.

⁵⁶ Din „Teologia dogmatică ortodoxă” ed. cit., p. 276-281.

NEVOIA OMULUI, CA PERSOANĂ, DE ALTE PERSOANE OMENEȘTI ȘI PRIN ELE DE DUMNEZEU CA PERSOANĂ

S-a vorbit într-un capitol anterior^{*} despre răspunderea față de ceilalți. Dar în răspunderea aceasta e implicată necesitatea lor pentru mine, e implicată nevoia lor de mine și mea de ei. Fiecare simte puterea solicitării altuia și nevoia să solicite pe alții. E ceea ce pune în evidență valoarea fiecăruia pentru celălalt, dar și puterea ce o are fiecare de la celălalt. S-a văzut că fără răspunsul la solicitarea altora nu poate fi cineva om cu adevărat. Dar eu îi trăiesc pe alții nu numai ca pe cei pentru care sînt răspunzător, ci și ca pe cei care mă susțin în existență, nu numai prin răspunsul lor la solicitările mele, ci chiar prin importanța ce mi-o acordă prin solicitările lor. Iar ei, la rîndul lor, mă trăiesc pe mine la fel ca pe cei necesari lor în ambele roluri. Sînt adus la existență prin alții, alții mă îngrijesc în anii copilăriei, alții mă ajută după maturitate. Iar în ajutorarea lor de către mine găsesc un rost și o valoare a existenței mele și mă dezvolt eu însumi spiritual. Eu ajut și ei mă ajută; mă ajută chiar făcîndu-mă să-i ajut și ei mă ajută chiar ajutîndu-mă ei. Și ne ajutăm unii pe alții nu numai cu fapte, ci și prin cuvînt. Ei îmi dau conținutul spiritual al vieții, mă încurajează în greutăți, mă mîngîie în intristări, îmi arată mila împreună suferitoare în durerile mele, îmi dau bucurii, îmi sporesc bucuria pe care o am din oarecare viață, participînd la ea. Dar și ei găsesc o bucurie în această viață, e tăria mea, sprîlîntorul meu. Dar acestea sînt și eu întru alții. Există o legătură misterioasă între om și om. Cum explică această tărie ce o simt venindu-mi mie de la el, fie el de slab în putere, și o simte el venindu-i de la mine, el de așa fel de slab în putere?

^{*} „Chipul nemuritor al lui Dumnezeu” ed. cit.

În *Geneză*, Dumnezeu motivează după aducerea la existență a lui Adam, aducerea la existență a celui de al doilea, a Evei, cu temeiul că „nu este bine să fie omul singur.”

Prin acest cuvânt s-a indicat în primul rînd necesitatea bărbatului de femeie și viceversa. Aceasta a arătat-o și Hristos cu prilejul participării la nunta din Cana Galileei. Legătura între ei este importantă pentru că din unirea lor rezulta aducerea altor oameni la existență. Iar unirea prin care se aduce la existență alt om nu este numai trupească, căci trupul nu e despărțit de suflet. Deci există o legătură deosebită între un bărbat și o femeie, pentru a dezvolta în ei o unitate de cuget și simțiri, care să dea nu numai naștere unui alt om, ci să dea copilului o creștere unitară. Dar, în afară de aceasta, ei se ajută unul pe altul, aducînd fiecare ceea ce îi este propriu. Fiecare se depășește în ceea ce e trupească în unirea cu celălalt, dar ei se depășesc nu numai avînd în vedere copilul adus prin ei la existență, ci și împlinind o răspundere accentuată a unuia față de celălalt. Legătura permanentă între un bărbat și o femeie scoate în relief o responsabilitate specială între ei, dar și o responsabilitate unită a lor față de copii și față de Dumnezeu. Prin aceasta familia devine o școală de deprindere a omului în responsabilitatea lui față de alții și față de Dumnezeu. Căci în răspunderea pentru copii, părinții simt răspunderea, recunoștința și îndemnul la rugăciune în fața lui Dumnezeu. Fiindcă el își face părinți ai copiilor lor, pentru că în nașterea copiilor se află în lucrare și puterea lui Dumnezeu. Copiii sînt ai părinților, dar le sînt dați și de Dumnezeu ca o legătură între ei, prin care să se depășească ca ființe singulare, pentru a se crea în ei o unitate de cuget, de simțiri și de cerere comună către Dumnezeu. Omul n-ar reuși să aibă pe un altul ca un tu unit permanent cu eul său, dacă nu ar avea pe un al treilea în răspundere comună. Ar schimba mereu pe un tu cu un altul și el ar deveni mereu un tu al altuia niciodată unit permanent în această calitate cu același.

O schimbare deasă a bărbatului sau a femeii nu realizează depășirea de sine a nici unuia dintre ei, pentru că nu actualizează răspunderea lor comună față de un al treilea. Unitatea creată între ei prin această permanentă legătură, dă fiecăruia o înțelegere mai mare pentru celălalt. Fiecare îl ajută și îl încurajează pe celălalt din această înțelegere, dar îl și corectează fără mîndrie. Ei sînt una și totuși doi. Această unitate duală le dă puterea să se înțeleagă, să se ajute și să se corecteze fără să se umilească. Fiecare îl ajută, îl încurajează

corectează pe celălalt ca pe sine, prin pilda responsabilă pe care o dă, silindu-se în acest scop și din această răspundere să fie mereu mai bun. Fiecare trăiește reușitele celuilalt ca pe sale și se simte responsabil față de celălalt ca de sine, știind că îl trăiește pe celălalt ca dat lui Dumnezeu. Nu numai cele materiale le sînt comune, ci și darurile și bucuriile le tești. Eu am nevoie de cineva să mă descopere, să mă înțeleagă, să mă întregească și întărească cît mai deplin; nu-mi îngere să mă descopar numai eu; sau nu mă pot descoperi prin fără să-mi fiu descoperit cu dragoste și de altul în celelalte, dar și în cele în care trebuie să devin și mai bun. E o cooperare a unuia de către celălalt, care e, în același timp, ajutor reciproc pentru înainta ea în bine. Și numai soții permanenti, care se bucura împreună și se tolerează în mod deosebit, pot îndeplini această funcție. E un alt sens în care bărbatul are nevoie de femeie și femeia de bărbat.

Astfel, în cuvîntul lui Dumnezeu „Nu e bine omul să fie singur”, e implicată o astfel de iubire dintre bărbat și femeie care se spiritualizează mereu prin ajutorul ce și-l dau, care transcende în ceea ce sînt și de a transcende unul pe celălalt în răspunderea comună pentru copii și în fața lui Dumnezeu. Cei doi nu s-ar iubi în mod spiritual mai înalt, dacă iubirea nu se mișcă în mod exclusiv și închis unul spre altul. Spiritualitatea acestei iubiri e făcută posibilă prin arătarea ei comună față de un al treilea, față de copil. Bucuria fiecăruia față de celălalt devine astfel mai mare și, în același timp, se spiritualizează. În această deschidere spre copil e dată și necesitatea deschiderii spre ceilalți oameni. Aceasta le ajută, de asemenea, să se spiritualizeze iubirea.

Văd în celălalt soț noi dimensiuni cînd îl văd iubit și de mine și cînd îl și iubind și pe copil. Iubesc mai mult pe soția mea cînd o văd iubindu-și copiii, care sînt și ai mei. Pe de altă parte, eu rămînesc mamă numai pentru copii, dar mi se luminează mai deplin în bunătatea ei cînd o văd îndreptată și spre alții, în altfel decît ca iubire de mamă. Și nici alții nu trebuie să mă vădă iubirea ei, ca iubirea care o are în calitate de mamă față de copiii ei sau ca o soție față de soțul ei. Iubirea are multiple dimensiuni și în fiecare din ea se poate progresa la următoarea.

Dar nu numai cel pe care-l iubesc capătă pentru mine noi dimensiuni în înălțări, cînd iubesc și pe altul și e iubit și de alții, ci și eu capăt multiple noi dimensiuni spirituale cînd îl iubesc pe altul și trăiesc cu multiplele situații și relații în care ajung o-

menii. În general legătura cu fiecare persoană îmi pune noi probleme și răspunderi, actualizează noi posibilități și simțiri în mine. Iar în iubirea între mine și altul nu mă transcend numai eu spre el, ci și el spre mine, chiar dacă eu îl vad numai pe el și nu pe mine. Se mișcă și el în multiple transcenderi de sine, deși se transcende într-un fel unic spre mine în iubirea față de mine. Și eu, la fel, mă transcend în alte feluri spre alții, chiar dacă mă transcend într-un fel unic spre el. Iar aceste transcenderi au toate în ele o sete de infinit. Un tată își iubește în mod unic și absolut fiecare copil, dar se transcende astfel spre fiecare. De asemenea, îl am întreg pe cel ce mă iubește și totuși îl simt cu bucurie mai bogat spiritual cînd se transcende tot mai mult și spre alții.

Dar cine poate face ca să-l am total pe cel ce-l iubesc și mă iubește cu toate transcenderile lui spre alții, dacă nu Dumnezeu pe care-L găsesc unit în chip total și totuși unic cu fiecare?

De unde vine această tărie ce mi-o dă altul, chiar și numai prin simplul fapt ce stă cu sufletul lângă mine sau că îmi spune un cuvînt de încurajare, de reducere a importanței greutăților ce le am de suportat? Și de unde vine tăria ce aflu că o dau eu altuia? Văd în prezența altuia lângă mine, în primul rînd, o altă iudecată care relativizează greutatea căreia eu îi dau proporții covârșitoare, sau importanța plăcerii ce mi se pare că o voi afla într-o faptă care mă atrage cu prea multă ușurință. E un fel de aducere a mea la realitate, la realitatea adevărată, dincolo de cea de suprafață. Văd că nu trebuie să absolutizez importanța greutăților și a plăcerilor prezente. Am mai mult în persoana altuia, ce stă lângă mine, decît în orice greutate sau plăcere egoistă. Și îmi ajută să mă descopăr în ceea ce e mai adînc și mai netrecător în mine și îmi dă puterea să covârșesc greutățile și ispita plăcerilor prezente. Prin aceasta mi se deschide vederea spre un alt plan al vieții, superior celei trecătoare. Celălalt mă aduce la o cu-mîntenie mai mare, cînd sînt pe cale să mă arunc cu nesocotință în plăceri prezente, periculoase, uitînd de semenii mei, gîndindu-mă numai la mine, propriu zis, nu la mine cu adevărat. Celălalt îmi aduce o lumină în întunericul care se răspîndește și mă înconjoară din greutățile sau din plăcerile prezente. Îmi descoperă o realitate mai adevărată decît cea pe care mi-o na-lucesc, cucerit de plăceri și de patimi cînd sînt prea închis în egoismul meu. El mă face să depășesc această stare de „inconștiență.” El mă face mai conștient de mine însumi. Pe de alta

parte, datoria mea de a face cu altul la fel mă întărește pe mine însumi. Cînd dau sfat bun, curaj, mîngiere și ajutor, găsesc în mine resurse de sfat bun, de curaj, de întărire și de ajutor chiar pentru mine. Mă conving chiar pe mine însumi prin faptul ce-l dau și mă întăresc prin curajul ce-l dau. Atunci mă depășesc eu însumi, dar în legătură cu el. Dar mă depășesc cu adevărat și el se depășește, cînd ne depășim spre Dumnezeu, cînd trăim legătura cu El.

Căci nu mă bucur de la celălalt de un folos, cînd nu sînt în el o răspundere reală față de mine. Și eu, la rîndul meu, sînt în stare să-l întăresc pe el cu adevărat numai cînd stăc în numele Domnului. Sîntem în stare de o reciprocă sfătuire și încurajare numai cînd simțim răspunderea unuia pentru altul înaintea lui Dumnezeu. De aceea căutăm un sfat și o încurajare, cu deosebire la preot, care ni le dă întotdeauna în numele lui Dumnezeu, trăind o răspundere deosebită pentru noi în fața lui Dumnezeu.

Numai atunci sîntem cu adevărat oameni tari, cînd ne simțim și ne încurajăm în numele lui Dumnezeu. Răspunderea aceasta nu se manifestă în dăscălire pretențioasă în muștrare deosebită, în dorința de a cîștiga adherenți ai părerilor și planurilor noastre sub masca acestor sfaturi și muștrări, ci în iubirea reală trăită pentru necazurile altora, pentru pericolele care amenință sau în care se află, făcîndu-se în numele lui Dumnezeu, din răspunderea în fața lui Dumnezeu, aceste sfaturi și încurajări sînt însoțite dimpotrivă de o mare smerenie. Atunci comunică de fapt o putere celui alt.

Dar nevoia unora de alții și prezența lui Dumnezeu în viața simțită de oameni de a-și satisface reciproc această nevoie, se trăiește nu numai în ajutorul ce și-l dau prin sfaturi, încurajare, mîngiere și faptă de ajutorare, ci și în orice comunicare afectuoasă în general. Căci în ea Se arată atenția lui Dumnezeu cu toată răspunderea, a unora pentru alții și fluidul de iubire ce curge între ei. Simt nevoia ca altul să mi se comunice pentru că văd în aceasta că înseamnă ceva pentru acela, și pot aduce o întărire și aceasta mă întărește pe mine în viața în existență. Cel ce dă, primește în același timp. Dacă trebuie din noi trebuie să ducem mai departe, în conștient și în viață, existența ce ni s-a dat de Dumnezeu, aceasta trebuie să o facem și să o putem face mai ușor ajutîndu-ne unii pe alții. Nu simt nevoia ca altul să mi se comunice și el simte nevoia să vadă prețuită de mine comunicarea ce mi-o face, prin aceasta îi arăt că și el înseamnă ceva pentru mine.

În faptul că el mi se comunică și eu îl ascult ne dăm convingerea că fiecare are o importanță pentru celălalt. Am nevoie de el să mi se comunice și să î mă comunic; și el are nevoie de mine să mi se comunice și să î mă comunic. E o nevoie care nu depinde numai de voia mea și a lui, ci ne este sădită în ființa noastră de Cel ce ne-a creat legați împreună, ca persoane înzestrate cu puterea ce se cere comunicată între ele. Numai pentru că ne este sădită de El în ființă, simțim ca o necesitate a firii practicarea acestei comunicări. Și în practicarea ei ne și unim, dar și depășim fiecare persoana proprie și persoana celuilalt, în întâlnirea cu Cel ce ne vrea prin această uniți în El. Eu mă depășesc satisfăcând nevoia altuia, dar nu numai spre el, ci și spre creatorul comun, Care ne-a creat în această legătură interpersonală după chipul Lui, Care se bucură de o asemenea comunicare interpersonală și știe că prin ea ne întărim reciproc ca persoane. Văzind pe celălalt satisfăcând nevoia mea, îl văd pe el depășindu-se spre Dumnezeu, Care l-a creat pentru mine, spre a se întări și a mă întări și pe mine ca persoană, prin comunicarea cu mine.

O formă în care trăiesc nevoia mea de altul este cea a neputinței mele de a-l ști supărat pe mine, mai ales când mă știu vinovat față de el prin ceva prin care am slăbit legătura cu el. Acesta naște în mine o muștrare a cunoștinței, ca un glas de învinuire pe care nu-l pot înăbuși. Glasul acesta sună plin, ca glasul Cuiva mai tare decît mine, Care m-a creat în legătură cu celălalt, pentru întărirea reciprocă. Dar glasul, totuși e atît de mult și al meu, cu cît îl simt mai mult că e plin de al lui Dumnezeu, fiind însoțit de o părere de rău care mă chinuiește. E și aici o dualitate în unitate. E o putere superioară mie și totuși lucrînd ca o rană în mine, ca o muștrare a Celui superior mie, dar întimplîndu-se în mine și făcîndu-mă să o simt și ca o muștrare a ființei mele. Mă simt în acest glas unit cu Dumnezeu, dar neconfundat cu El. Pe lingă aceasta, glasul mi arată cît de mult sînt unit cu altul, dar răul făcut lui îl simt în același timp ca un rău făcut mie, dacă rana produsă lui e în același timp o rană produsă în mine. Se arată în aceasta iarăși, că sîntem în același timp una și totuși doi. Răul făcut lui de mine a produs efect și în mine, izolîndu-mă de el, fără să încetez de a fi și unit dureros cu el. De aceea nu pot suporta supărarea lui; sufăr că suferă din cauza mea. Suferința lui a fost produsă de mine și produce și suferința mea. De aci nevoia de a-i cere iertare, de a-l ajuta să nu mai sufere, ca să nu mai sufăr eu însumi. Iertarea obținută de la al

l, căruia i-am greșit îmi e necesară ca o vindecare a mea. Răul pricinuit altuia de mine e o boală comună. Întrucît am învins-o eu, de mine depinde și vindecarea ei, dar prin el se întimplă uneori ca cel căruia i-am greșit, să nu sufere de mult ca mine.

De unde vine această legare a liniștii mele, dar și a chipului meu, de celălalt? E aci nu numai necesitatea unei depășiri a mea spre celălalt, ci și a unei depășiri a mea spre Cel ce ne-a făcut în această legătură, după chipul Lui. Căci, chiar dacă omul căruia i-am făcut vreun rău, mă iartă, conștiința continuă să mă chinuie, pînă ce nu sînt asigurat în ceare mod că m-a iertat și Dumnezeu, Ocrotitorul și Prețuitorul suprem al semenului meu, supărat și el pentru că nu am dat valoarea celui pe care îl prețuiește El și legătura în care m-a creat cu acela. Unde nu se simte realitatea acestei legături, e semn că a slăbit sensibilitatea umană și omul s-a lăsat sau s-a superficializat, nevăzînd taina semenului și valoarea ce o are chiar în fața Absolutului personal, dar pe care trebuie să o respecte și el.

Dar nevoia unuia de altul, sau a unora de alții în general, e legată cu necesitatea și capacitatea omului de a vorbi, de a înțelege și înțelegătoare. Chiar faptul că omul e o ființă cuvîntătoare, ne arată că fiecare are nevoie de alții. Cuvintele nu se ajută în mod conștient, de aceea nici nu se pot desprinde. Nu se depășesc unele pe altele. De aceea, animalul nu se poate izola de exemplarele speciei sale, după naștere, dacă nu satisfac trebuințele legate de natura lui, lăra ca aceasta să nu ducă modificări esențiale ale naturii lui. Dar omul nu se poate manifesta ca om dacă e scos cu totul din legătura cu semenii și dacă nu are putința să-și actualizeze capacitatea de a vorbi, adică de a comunica. Omul e ființă cuvîntătoare, de aceea își actualizează această capacitate și trebuința între oameni. El e ființă cuvîntătoare, pentru că e ființă comunicare de gînduri și de ajutorare cu semenii sai, datorită firii sale. El se dezvoltă după naștere într-o comunitate cu limbă comună. El e o ființă cuvîntătoare, pentru că e o ființă socială.

Trebuința lui de a vorbi și capacitatea de a înțelege se dezvoltă cu ușurință, mai ales la începutul existenței sale, și, în general, capacitatea de a vorbi de fapt, înseamnă trebuința de a vorbi altora și de a auzi cuvîntul lor în mod conștient și legat prin cuvînt în mod conștient de alții. Cuvîntul înseamnă legătura conștientă a unuia cu alții. Mai bine zis, prin

aceasta se arată că legătura sa cu alții e de ordin spiritual, nu simplu biologică, ca la animale, deși nu poate realiza această legătură prin cuvânt fără trup. Chiar prin cuvânt, trupul omeneșc se arată spiritualizat. Omul nu poate trăi spiritual închis în sine. Și el n-are numai trebuințe biologice. El e deschis spiritual altora și are nevoie de ei, dar nu prin trup, însă trebuind să depășească legătura pur trupească sau vizibilă cu ei. E o depășire fără sfârșit, avînd nevoie de o continuă înmulțire a cuvintelor, de schimbarea lor ca expresii ale altor și altor stări sufletești, de schimbarea accentelor lor și a legăturii dintre ele, cum ne-ar cere-o trebuințele pur trupesti. Prin el se comunică spiritul cu resursele și trebuințele lui nesfîrșite de îmbogățire în sensuri și trăiri nuanțate. Prin cuvinte se unesc persoanele umane tot mai mult și mai adînc spiritual, fără să se confunde. Chiar trebuințele trupesti ale omului se nuanțează mereu prin spiritul lui. Deci și cuvintele ce le exprimă

Aceasta arată că fiecare om e necesar celorlalți oameni pentru o comunicare eternă, mereu mai bogată, deci că toți sînt făcuți pentru a se comunica cu specificul lor de viață mereu îmbogățit și dornic de continuă îmbogățire, ca izvoare unice de cugetare și de afecțiune. Am nevoie de o îmbogățire eternă prin ceilalți și de o manifestare a ei la fiecare pas, ca și de participarea eternă a altora la viața mea spirituală mereu îmbogățită. Cu cît îmi devine cineva mai familiar prin reciproca comunicare, cu atît simt mai mult nevoia de continuare a comunicării cu el. Fiecare e inepuizabil în comunicarea de sine și în dorința primirii ei de la altul.

Dar intrucît nici un om n-ar putea cuprinde și descoperi în sine vreodată totul pentru a-l comunica celorlalți, rămînînd mai mult într-o pregustare limitată a vieții infinite spre care tînde, Dumnezeu a binevoit să se facă El însuși Izvorul suprem al înțelegerii, al afecțiunii și al comunicării de Sine, ca semen al nostru, pentru ca să le comunice tuturor care se deschid Lui în infinitatea vieții sau înțelegerii, simțirii și afecțiunii și ei să facă la fel întreolaltă. Această comunicare se va realiza deplin în viața viitoare, cînd vom fi depășit toate limitările și rigiditățile egoiste, produse de urmările păcatului, deschiderii noastre spirituale.

Pîna atunci, omul rămîne un vas spiritual în continuu efort de a se deschide tot mai mult spre a comunica și primii comunicarea. E un vas și un izvor care primește și se revărsa însă mereu în mod limitat. El trăiește atît necesitatea de a se revărsa și primi tot mai mult, cît și bucuria celui alt de revăr-

sare continuă a lui și de primire a ei. E un izvor care nu înțelegează niciodată a se revărsa și un izvor a cărui sete de a primi revărsarea altor izvoare în el nu se satură niciodată.

Omul își comunică prin cuvînt nu numai gîndurile, ci și bucuriile și durerile. Sau chiar în comunicarea gîndurilor e o bucurie și uneori o durere pe care și-o alină prin aceasta. Bucuria comunicată prin cuvînt se mărește, căci face să se adauge la ea bucuria celui cărui a se comunica. Durerea comunicată prin cuvînt se micșorează, căci povara ei e preluată de altul, sau e relativizată de acela. A avea un om lingă tine înseamnă a avea o putere care micșorează puterea durerii proprii. În același timp, fiecare își comunică prin cuvînt misterul său sau sfîncul incomunicabil. Aceasta se vede mai ales în neputința lui a face pe altul să simtă durerea lui așa cum o simte el. E un mister cum poți simți durerea altuia, dar n-aș putea s-o simt fără cuvîntul care mi-o comunică, iar durerea trezită în mine e altfel decît durerea trăită de el. În cuvînt vine în mine celălalt cu durerea lui, dar totuși nu se confundă cu mine. Căci durerea ce o trezește în mine durerea lui e compătimire, nu pătîmirea lui pur și simplu. Participarea mea, mila mea, nu comunică prin cuvînt ca altuia deosebit de mine. Dacă acela ar confunda cu mine, n-ar mai exista în mine milă. Prin cuvînt pătrund în altul cu mila mea, dar rămîn altul, căci altfel eu l-aș putea mîngîia în durerea lui. Nu ne putem comunica exact stările de durere și de bucurie, dar unul le poate trăi în altul pe ale altuia, și celălalt simte această participare, care e altuia decît a lui, arătîndu-i mulțumirea pentru aceasta prin cuvîntul său. Devenim interiori unul altuia, dar neconfundăm. Dar tocmai prin aceasta ne ușurăm durerea, ne întărim viața de ea. Prin aceasta viața noastră interioară cîștigă o tot mai mare bogăție și o întărire reală. Cuvîntul unește și ține persoanele distincte. Prin cuvînt se comunică unul altuia, dar bucuria lor este că în această comunicare fiecare îl simte pe celălalt ca deosebit. În comunicarea durerilor prin cuvînt și în participarea la ele prin cuvînt, fiecare întărește umanitatea celălalt și și-o întărește, în același timp, pe a sa proprie. Fără schimbul de cuvinte oamenii n-ar mai fi oameni, n-ar avea o umanitate comună și totuși nespuse de variată și în mișcare de îmbogățire în fiecare prin ceilalți. Ei se mîngîie, se întăresc în umanitate pentru că sînt distinși ca persoane și pentru că această calitate își comunică și își trăiesc umanitatea comună, sau fiecare trăiește astfel umanitatea comună cu nesfîrșite ei varietate, bogăție personală și într-o reciprocă întărire.

Fiecare devine tot mai altfel pentru ceilalți, prin comunicările făcute de el, dar și mai familiar cu ei. Nu rămân în monotonia identică și separată a animalelor.

Astfel, mijlocul spiritual principal prin care omul se comunică altora și alții se comunică lui ca izvoare complementare de sensuri, de simțiri, mijlocul de îmbogățire și de întărire reciprocă, este cuvântul, prin care oamenii își întăresc umanitatea comună, pentru că își comunica aceasta întărire prin faptul că sînt distincți. Dacă n-ar fi distincți, n-ar avea ce să-și comunice. Cel ce-și comunica apa vieții sale prin cuvînt este el în suși nu numai izvor al acestei ape, ci și însetat de a se umple din izvoare deosebite, de apa acelorora, prin ascultarea cuvîntului lor. Dar aceste izvoare nu sînt de la ele, pentru că omul nu vorbește numai pentru că vrea să vorbească, ci pentru că simte nevoia să vorbească, pentru că e făcut ca ființă cuvîntătoare. Oamenii se adapă spiritual unii pe alții prin cuvinte, dar dintr-o trebuință sadită în ei de o putere mai presus de ei. Ia cuvintele lor sînt izvoare pentru ei și pentru ceilalți ca sînt ei prin faptul că comunică apa lor ca izvoare spirituale, legate subteran între ele și cu oceanul spiritual suprem. Omul însuși vine în cel ce-i aude cuvintele și el însuși se deschide celui care i se comunică. Omul însuși e apă vie, prin faptul că se dă pe sine însuși și adapă pe cel căruia i se dă prin cuvînt. Și fiecare e o apă deosebită de celălalt numai în măsura în care se dă pe sine și nu folosește cuvintele mai mult pentru a ascunde ceea ce gîndește și simte, sau pe sine însuși. În caz, din urmă nici cel ce aude cuvintele altuia nu se încrede în ele, pentru că simte pe cel ce i le spune rămînînd în vînt de a nu se comunica cu adevărat. Cuvintele își împlinesc rostul lor, de a uni și întări pe oameni, cînd sînt rostite și simțite ca o comunicare de sine a unuia către altul. În această se face înțeleasă afirmația despre cuvîntul suprem că e în același timp și persoană. Între oameni trăirea cuvîntului semănă cu dăruirea a lui însuși, e cu atît mai intensă cu cît mai mult se comunică prin cuvînt însoțeste mai mult comunica, prin fapte de autodăruire pînă la jertfa de sine, fără să piară prin aceasta definitiv. Numai aceasta aduce bucurie și fericire reală atît celui ce vorbește cît și celui căruia i se vorbește. Această apropiere între cuvînt și fapta a realizat-o în grad maxim. Cuvîntul suprem, făcîndu-Se om și adevărînd cu jertfa lui cuvintele de iubire ce ni le-a spus.

Omul care vorbește sincer simte astfel trebuința să se dăruie, dar și să dorească, ca celălalt să i se dăruie.

prin ascultarea lui deplină și prin răspunsul lui. Fiecare e un cuvînt ipostatic sau personificat nepuizabil, care simte trebuința să se comunice, ca atare la nesfîrșit, dar și să primească pe altul ca răspuns personificat la cuvîntul său personificat. Sau fiecare e un cuvînt personificat, distinct ca solicitare și ca răspuns. Căci cine se comunică altuia își manifestă chiar prin aceasta pornirea de-a se da și cererea de a-l vedea pe celălalt ca răspuns, arătîndu-se pe sine, chiar prin aceasta, ca persoană ce are nevoie de celălalt sau răspunde nevoii celui-

Dar de unde trebuința omului de a se darui prin cuvînt de a cere celui alt să i se dăruiească prin răspuns? Chiar faptul că se daruiește prin comunicare și solicită pe celălalt ca răspuns se arată că omul nu poate exista prin sine. O persoană nu poate exista singură, pentru că în ea se personifică o natură care e personificată și în alte persoane. Dar nici una nu se simte împlinită prin comunicarea-solicitare și răspunsul ce și-l dau; sau se află în trebuința de a se împlini în comunicarea cu o realitate personală sau impersonală. În aceasta se reflectă Sfînta Treime, în care una și aceeași ființă e ipostatică în trei Persoane și își face simțită și distincția și în relația dintre persoanele umane de aceeași natură, sau în natura umană cea una, manifestată concret în mai multe persoane necesare unele altora și avînd nevoie de comunicarea cu un izvor personal suprem.

Pe de altă parte, chiar în simțirea trebuinței omului de a se darui ca și cuvînt de comunicare și ca răspuns, indiferent de faptul că e cerut ca atare, se arată necesitatea depășirii de sine, necesitatea de a nu rămîne în sine și de a nu rămîne iluminat cu sine. Chiar în nevoia de a se comunica, se arată că omul înseamnă ceva pentru altul și de a trăi în fapt în dăruirea împlinirea sa, fapt care se completează prin dăruirea de sine cu care îi răspunde altul. Văzînd valoarea altuia, dă în ea un teine adînc și o întărire deosebită a prețuirii pe care o are acela în-o dă mie. Dacă n-aș acorda nici o valoare altuia, nu aș pune nici o valoare pe faptul de a mă comunica lui și

Cuvînt ipostatic sau ontologic, trebuie să înțelegem că e un cuvînt ipostatic sau ontologic, cum se întîlnește în relația a plămînilor cu celălalt. Fiecare persoană e nu numai o realitate de cuvînt și cere după o altă persoană. Cînd unul e cuvînt cerere sau solicitare și altul e cuvînt răspuns. Dar fiecare e și un

în relație cu altul. Suflarea unuia către altul e condiția sau urmarea suflării altuia către el.

Omul e cuvînt ipostatic, legat de alții prin cuvinte ipostatice. El se bucură cu alții, suferă cu altul, se veselește și plînge cu altul. Viața nu e întreagă sau nu e o notă propriu-zisă decît în comuniune. Viața fiecăruia vibrează în comunicare cu altul. Omul e ipostas cuvîntător, pentru că e ipostas-comunicare. El nu-și este suficient sieși, nu este un adevărat întreg în sine.

Dar acest rol al cuvîntului de a împlini pe om prin cerere-comunicare și răspuns către altul, fapt în care se manifestă nevoia unuia de altul, cere o explicație mai adîncă.

Necesitatea omului de a se adresa altuia cu o cerere ființială și de a se da altuia ca răspuns ființial, nu-i poate fi impusă nici unuia de celălalt, ca factor ultim. E drept că fiecare se poate sustrage de sub această trebuință, dar suferă cînd o face și n-o poate face permanent. El poate, mai ales, să nu se dăruiască altuia și poate să ceară altuia să nu i se dăruiască cînd îl disprețuiește pe acela. Dar cuvîntul tot îl folosește, măcar ca să dea impresia că se dăruiește, răspunzînd cererii altuia să i se dăruiască. Și chiar dă cerere altuia să i se dăruiască dintr-o poftă superficială sau mîndrie, nu dintr-o necesitate de împlinire ființială, tot are nevoie de cuvînt și deci de altul.

Dar numai dăruirea și răspunsul real îi poate procura viața adevărată. Iar trebuința aceasta nu poate veni decît de la Cel Care a adus pe fiecare în existență ca om, împreună cu alții, odată ce are această necesitate sădită în ființa sa, mai presus de voia sa. Chiar cînd caută să se sustragă prin voință necesității de a se dăruia altuia și de a cere altuia să i se dăruiască spre împlinirea lui ființială, sustragerea aceasta nu-i lasă ființa în normalitatea ei, ci e mai degrabă strîmbarea ei, perversiunea ei. Iar ea are ca urmare o cădere a omului de la starea sa ca om adevărat sau deplin. Omul poate perverti nevoia de altul, prin care crește spiritual, într-o satisfacere egoistă a ei, căutînd să se folosească numai el de altul și satisfăcînd nevoia ce o are altul de la el numai în măsura în care aceasta servește pînă la urmă interesul său. Aceasta e o falsă împlinire a nevoii unuia de altul, care închide pe fiecare în egoismul său și-l face opac altuia și Izvorului suprem, ce L-a făcut și-L adapă pe fiecare ca izvor al altuia, spre a sluji în mod real nevoii celuilalt, spre hrănirea și creșterea spirituală a fiecăruia.

Omul se împlinește cu adevărat ca om pe linia firii sale, numai dăruindu-se ca răspuns ființial la cererea sa, deci recunoscîndu-și nevoia de a se darui și de a cere altuia ca răspuns la cererea lui.

Alternativa negației la împlinirea prin comunicare și dăruire, sădită în firea omului, dovedește numai libertatea dată omului de a dezvolta în mod normal firea dată lui, sau de a refuza să facă aceasta, cu riscul perversiunii firii sale și a derudinii dureroase adusa prin aceasta în relațiile între oameni.

Necesitatea ce îi este dată omului de a se comunica altuia prin cuvînt și prin fapte, dar și de a dori ca altul să i se comunice, pentru a se realiza ca om adevărat și de a trăi în frăție ajutătoare cu altul, arată că cuvîntul, fie în el însuși, fie intrupat în fapta de dăruire, este de la Creatorul omului. Omul e cuvînt ipostatic pentru că e creat prin Cuvîntul dumnezeiesc ipostatic după chipul Lui; pentru ca, Cuvîntul suprem să-l însușească și să-l imprimat, prin puterea creatoare, chipul Său de om în el. Iar omul, fiind structurat ca cuvînt ipostatic, e cuprins în această calitate și tensiune cuvîntătoare de puterea Cuvîntului suprem, care nu se desparte de el, sau mai bine zis de dialogul în care rămîne Cuvîntul suprem cu omul, iar cînd ultimul nu e conștient de aceasta. Iar pentru că omul nu ne satisfacem nevoia de împlinire între noi prin cuvinte, Cuvîntul creator s-a făcut om sau Cuvînt creat care împlinește această nevoie în veci, dăruindu-ni-se desăvîrșit și făcînd și în noi puterea dăruirii.

Cuvîntul dumnezeiesc și-a imprimat chiar prin creație chipul său în om, ca Cuvînt în acțiune, Cuvînt cuvîntător, deci ca suflat grăirea în om, pentru ca acesta, pe de o parte, să se dăruiască și el altuia în numele Domnului și pentru ca să poată trăi spiritual Cuvîntul dumnezeiesc prin cuvîntul altuia și să-i poată răspunde și să trebuiască să-i răspundă, ca din porunca Domnului sau ca Domnul însuși. Auzind cuvîntul altuia, omul trebuie să audă în adîncul său pe Cuvîntul suprem și rostind cuvîntul său, să simtă că prin el se comunică cuvîntul dumnezeiesc, fără să se considere însuși Dumnezeu. Cuvîntul ipostatic este cel ce grăiește prin el și prin altul și Cel-pe care-l grăiește în fond omul și Căruia îi răspunde, o dată ce trebuința omului de a vorbi și de a asculta e sădită în el de Cuvîntul creator. Cuvîntul ipostatic creator îi leagă pe toți cu Sine între ei fără să-i confunde cu Sine și între ei, ci accentuînd-le prin aceasta importanța distinctă a unuia pentru altul și fiecăruia în ochii Săi, ca mijloace prin care Se comunică și

primește răspunsul lor. Deci și ca parteneri ai unui dialog cu El și între ei.

Omul e mînat la grăirea către altul și la trebuința de a răspunde grăirii altuia, de grăirea Cuvîntului către el prin altul. Auzind pe altul grăindu-i, aude pe Cel ce-i grăiește prin acela, fără să-l confunde pe ultimul cu Primul; și trebuie să-i răspundă altuia pentru că aude Cuvîntul dumnezeiesc grăindu-i prin acela. Dar aceasta se întîmplă cînd în el s-a trezit conștiința și simțirea că în acela grăiește Cuvîntul. În acest caz dialogul între oameni este un mijloc de maximă conștientizare a lor. În acest caz cuvîntul celuilalt e simțit ca un mijloc de venire a Domnului la el și cel ce ascultă acel cuvînt mulțumește Domnului. Și nu se simte acum numai un om lingă el ci simte prin el îndreptată atenția Domnului și puterea Lui, dar și porunca Lui de-a grăi altuia. Aceasta o simt cu deosebire în „binecuvîntările” adresate de preot în biserică credincioșilor și în mulțumirile și laudele ce le aduc ei ca răspuns lui Dumnezeu.

Dar și cînd nu grăiește cineva altuia cu conștiința că vorbește în numele Domnului și nu îi răspunde aceluia cu conștiința că îi răspunde Lui, obiectiv, cuvîntul de adresare al unuia și cel de răspuns al celuilalt arată legătura necesară stabilită între ei prin cuvînt de Dumnezeu Cuvîntul, chiar dacă oamenii pot strîmba folosirea acestei legături și-și pot comunica prin ea stări care-i slăbesc spiritual și-i țin în conștiința departe de Dumnezeu Cuvîntul și de folosirea dreaptă a puterii cuvîntului dăruită lor. Astfel oamenii pot pierde, în fapt, conștiința acestei legături, cuvintele ce și le spun unii altora fiind cuvinte lipsite de iubire, de dăruire reciprocă ba, mai mult, cuvinte dușmănoase producătoare de dezbinare, de neîncredere și de ură între ei. Sau omul poate folosi cuvintele în mod mincinos, pentru a-și ascunde gîndurile rele față de alții sau pentru a-i înșela, ca să nu se apere de planurile lui contrare lor, pentru a se folosi de ele în mod defavorabil semenilor săi. Omului i s-a dat și putința acestei alternative. Dar chiar și în această folosire a cuvintelor, contrară rostului lor între oameni, totuși, se susține prin ele o legătură. Chiar și în acest caz se manifestă o nevoie a omului de ceilalți, care nu se satură niciodată. Setea de exploatare și amăgire a altora, manifestată de om prin cuvintele mincinoase, este și ea nesfîrșită. Și chiar pentru cuvintele deșarte omul va da socoteală la judecată (*Matei XII, 36*), căci prin cuvinte oameni își pot face cele mai mari rele.

Numai cînd au încetat cu totul să și mai vorbească, oamenii au încetat să mai folosească legătura pusă între ei de Dumnezeu, dar și legătura lor cu Dumnezeu. Însa singuratatea aceasta completă nu are loc decît în iad. De aceea acolo viața omului se împuținează la maxim. Sau e pervertită în forma cea mai chinătoare. Dar omul rămîne și atunci în existență, pentru că Dumnezeu nu revoca total, în veci, existența lui creată ca persoana de neînlocuit. Dar omul a redus existența dată lui de Dumnezeu pînă acolo încît să nu mai vada în ea decît un chin. Acest om nu mai vorbește altuia, pentru că nu mai are ce comunica bun altuia. Îi e sila să mai vorbească altuia și să-l mai aude. El nu mai vede în sine și în altul nici un sens vrednic de comunicat, nici o sîmpre care să-l mîne spre comunicarea cu altul. Se află în întunericul total și în uscăciunea completă. Existența lui rămîne mai departe ca fapt obiectiv, dar nu mai are pentru el nici un sens. Dar și în această silă se gîndește la alții și simte sila lor și sila de ei. E o singurătate știutoare de alții.

Scăparea de toate formele de folosire a cuvintelor spre dezbinare, spre înșelarea altora prin dominarea lor, de folosire a lor ca mijloace contrare comunicării nu o poate da decît conștiința că trebuința de ele ne este sadă în fire de Dumnezeu; nu o poate da decît conștiința că prin ele ne unește Dumnezeu cu Sine și între noi într-o adevărată viață.

Din cele spuse s-a văzut că cuvîntul este o însușire esențială și inalienabilă a persoanei. Dacă omul n-ar fi persoană distinctă între persoane n-ar fi cuvînt. Cuvîntul e manifestarea conștiinței de sine a unei persoane către alta sau în relație cu alta, manifestarea nevoii unei persoane de altă persoană, a nevoii de a se comunica una alteia. De aceea, cuvîntul presupune conștiința de sine și de alte persoane. Cuvîntul este expresia lui un proiectat de subiectul, conștient asupra sa, pentru a se comunica pe sine altora. Dar aceasta înseamnă că în cuvînt se manifestă conștiința naturii umane actualizată în persoane distincte și legate una de alta. Prin cuvînt persoanele se arată conștiente de sine și de unitatea lor. Întoarcerea persoanei spre sine naște cuvîntul interior al persoanei conștientă de legătura ei cu alta persoană. În cuvînt se vede persoana unită cu altele. Se vede că e de natura comună cu altele, dar distinctă de ele, și că trebuie să întărească conștient această unitate. Dar existența, ca unitate vie între persoane, e dată de o Căuză supremă, care Ea însăși e de felul acesta și susține înaintarea persoanelor umane în unitatea lor de natură în veci, ca întemeierea

pe unitatea de natură tripersonală a lui Dumnezeu. Se vede Dumnezeu Cuvîntul ca susținător al persoanei în comuniune cu altele și aceasta se vede avînd o răspundere pentru sine dar și pentru alții, de a se întări veșnic existența sa și a celorlalți, în legătură cît mai strînsă cu Logosul comun și suprem. Persoana se vede astfel nu numai avînd cuvînt pentru sine, ci și pentru alții. Chiar cînd își vorbește sieși, omul îi are în vedere pe alții. În același timp, se vede ca și cuvînt creat de Cuvîntul dumnezeiesc pentru a-i răspunde Lui, spre împlinirea sa prin cuvînt către alții. Își vede sensul său, sau pe sine ca sens sau cuvînt ipostatic și cuprinzător ce se specifică în sensuri sau cuvinte fără sfîrșit, provenind din Cuvîntul suprem, ca un izvor unitar de cuvinte, și avînd să se îndrepte spre El ca răspuns, prin răspunsurile date altora. De aceea se vede în același timp ca cuvînt ipostatic izvoritor de cuvinte pentru alții din puterea Cuvîntului creator. Omul ca cuvînt ipostatic, izvoritor de cuvinte nesfîrșite din necesitate lăuntrică, se vede avîndu-și originea și temeiul în Cuvîntul dumnezeiesc, ca cuvînt ipostatic pentru alte cuvinte ipostatice, cu datoria de a se comunica altora și de a se dăruia lor prin comunicare și răspuns la dăruirea acelora prin cuvintele lor. Astfel, omul este „animalul cuvîntător“, dar e aceasta în relație cu alții și din puterea Cuvîntului suprem care l-a creat și-l susține astfel ca Izvor al cuvintelor lui și ca țintă ultima a lor. În aceasta constă creșterea lui spirituală și apropierea lui tot mai mare de bogăția nesfîrșită a Cuvîntului suprem.

Dacă cuvintele sînt viața comunicată ca sensuri și simțiri de o persoană altei persoane, faptul acesta își are originea în ceea ce se petrece în existența supremă și creatoare a Sfintei Treimi. Căci în Ea fiecare persoană divină se comunică altor persoane divine în veci. În legătură cu Persoanele divine ce se comunică una alteia, este și omul izvor de viață sau de sensuri și simțiri, activat și pus în lumină în comunicarea cu alte persoane. Mai bine zis, omul, ca bogăție de sensuri exprimate prin cuvînt, e o cale vie cu originea în adevărul atotcuprinzător și cu ținta în El, adică în Cuvîntul suprem. De aceea s-a făcut și Cuvîntul suprem om ca o asemenea cale, dar și ca țintă. În acest înțeles a putut spune Mîntuitorul Iisus, Cuvîntul lui Dumnezeu făcut om, că e adevărul cuprinzător al tuturor sensurilor sau al întregii existențe, dar și calea spre El. Dar persoana lui divină întrupată în comuniune cu celelalte două Persoane divine, dar și cu noi, este totodată „Viața“. Căci Adevărul nu poate să nu fie Viața sau viceversa. Adevă-

rul nu poate să nu aibă în el viața și să fie neroditor de viață sau mort. Adevărul nu poate fi incoștient de Sine. Căci dacă nu e conștient de Sine nu poate trăi ca Viață și nu se poate comunica altora ca Izvor de viață, ca iubire față de ei. De aceea Adevărul nu poate fi decît Persoană iubitoare din veci a altor Persoane, sau Persoană între Persoane. Persoana comunicîndu-se altei Persoane îi comunică aceeaia viața, pentru că e ca și săși viața. Adevărul dă viață nu numai întrucît este Persoană supremă, ci și comuniune de persoane. Dumnezeu este „Adevărul“ nu numai întrucît este realitatea nemărginită în Sine și existența prin Sine, ci și întrucît e și comuniune cu Sine. Ca atare are puterea de a da viață altor persoane în mod creator, datorită faptului că e comuniune în Sine.

Comunicarea între Persoanele divine este forma supremă a comunicării. Nașterea Cuvîntului e forma supremă de mișcare a Tatălui spre altă persoană, rămînînd totuși în veci Tatăl esteia. Iar Fiul e persoana supremă, Cuvînt comunicat de Tatăl și Cuvînt ce răspunde Tatălui, împlinindu-se prin aceasta cuvîntul în Dumnezeu. Așa se unește în calitatea Lui de Cuvînt caracterul ontologic și dinamic. Cuvîntul e persoană și, în același timp, mișcare spre o altă Persoană din care este. E Persoana născută din Persoana Tatălui ce se dăruiește în întregime și persoana caracterizată prin trebuința și elanul de a răspunde prin dăruirea ei dăruirii Tatălui.

Această unire paradoxală între Persoane ca entitate ontologică și ca mișcare spre alte persoane, caracterizează și pe om ca chip al Cuvîntului, întrucît e creat de El. Omul e persoană, dar persoană ca izvor al mișcării comunicante. Nu e persoană care să nu vorbească altei persoane, căci e, în același timp, cuvînt spre altă persoană. Faptul că oamenii trebuie să vorbească arată că la originea existenței trebuie să fie o comuniune de Persoane ce se dăruiesc una alteia fără să se întoapească și fără să-și schimbe rolurile.

Mai ales în cazul omului trebuie să se spună că el e persoană, dar în această calitate e izvor de energie în mișcare încoștientă spre altul, în primul rînd prin cuvînt. E un cuvînt cuvîntător la nesfîrșit. Dar e cuvînt cuvîntător legat de alt cuvînt cuvîntător. E cuvînt ce nu se epuizează în nici un cuvînt și nu se satură de auzirea cuvintelor altora. Are în sine o sursă nepuizabilă de cuvinte și o sete de auzire a cuvintelor altora. E prin aceasta în el o infinitate a setei de dăruire, prin cuvintele sale și de ascultare a cuvintelor altora, deci și o infinitate însetată de primirea dăruirii altora. E focar emițător

și atractiv de comunicare la nesfârșit. Dacă nu mai vrea să i se comunice și să se comunice, slăbește ca persoană. E persoană în continuă actualizare numai prin comuniunea, prin comunicarea sa altor persoane și prin primirea comunicării altor persoane. În faptul de a nu se epuiza niciodată în cuvintele comunicate și oprite, se arată că e după chipul Cuvîntului suprem, dar și un canal legat e El, însă nu după ființă, ci printr-o anumită putere dăruită lui, care i-a dat existență și îl susține în existență prin setea de a se comunica și de a primi comunicarea.

În legătură cu faptul că omul e un cuvînt-persoană comunitară, sau persoană în comuniune, mai trebuie remarcat faptul că omul nu vorbește decît unei persoane, căreia i se adresează direct ca unui tu. Despre persoanele în rolul de el și despre lucruri se poate vorbi sau chiar trebuie să se vorbească. Dar omul nu vorbește despre el decît persoanei a doua. Cu ea se învață omul să vorbească. Iar în trebuința aceasta, de a vorbi persoanei a doua, omul trăiește o directă transcendere a sa. Ba mai mult, aceasta arată că transcenderea cea mai simțită a noastră o trăim către Dumnezeu, văzut ca Tu. Altfel îl simțim cînd îi vorbim ca unui Tu, deci în rugăciune și altfel cînd vorbim despre el. Aceasta e calitate în care ne impune, în ultimă analiză, să-I vorbim în mod direct. Dacă n-ar fi Persoana supremă și dacă n-am trăi legătura cu această persoană ca și cu una care ne impune să-I ne adresăm direct sau să-I răspundem direct ca un Tu suprem, n-am simți trebuința să-I vorbim. De aceea, și în omul ca tu al nostru simțim mai mult pe Dumnezeu căruia îi vorbim; sau prin semenul nostru în acest rol simțim prezența mai puternică a Persoanei absolute a lui Dumnezeu. Simțim presiunea Lui de a-I vorbi, fie și printr-un tu uman.

În Dumnezeu însuși trebuie să fie un dialog interpersonal atotcuprinzător; o comunicare a tuturor sensurilor și a întregii vieți de către o Persoană altei Persoane. Iar sensurile sînt de săvîrșit mulțumitoare cînd sînt sensuri care exprimă iubirea. Căci numai în iubirea dintre persoane se află sensurile deplin mulțumitoare ale existenței. Și numai pentru că există o convorbire între persoane în Dumnezeu, El ne vorbește și nouă, creînd persoane cărora să le vorbească în mod direct. În cursul vieții pămîntești oamenii își comunică din sensurile pe care le primesc de la Dumnezeu într-un mod mai puțin luminos. În viața viitoare le vor primi însă de la Dumnezeu și le vor comunica în toată bogăția și lumina lor. Aceasta va însemna o unire

deosebit de intimă cu Dumnezeu Cuvîntul și între oameni, fără să se confunde cu El și între ei. Căci numai persoana poate comunica sensuri. Și le comunică numai persoanelor și așteaptă numai de la ele și să i se comunice. Căci nu sensul în sine interesează, ci persoana. Ea e sensul viu atotcuprinzător. Sau nu e sens adevărat unde nu e persoana. Și fiecare persoană ține la altă persoană, ca aceea să nu se confunde cu ea, pentru că altfel ar fi lipsită de o parte a sensului existenței. Sensul deplin e numai în comunicarea de sine a unei persoane altei persoane. Și numai în comunicarea ambelor, ele se luminează ca sensuri vii.

Din sensurile comunicate de Tatăl Cuvîntului, comunică și Cuvîntul oamenilor, sau însuși Tatăl le comunică prin Fiul și Cuvîntul Său. Căci îi face și pe ei fii prin aceasta, arătîndu-le dragostea Sa. Și sensurile ce li le comunică oamenilor la nivelul înțelegerii lor constau tocmai în prețuirea ce le-o acordă Dumnezeu prin aceasta, făcîndu-i fii și cerîndu-le să-I răspundă. Propriu-zis, însuși Fiul și Tatăl se comunică oamenilor ca sensuri ale lor, iar oamenii le sesizează cu înțelegerea și sensibilitatea lor deosebită, sesizînd în ele dragostea Tatălui și a Fiului față de ei. Căci le arată pe acestea, întrucît află că sînt fii ai aceluiași Tată și frați între ei și frați după har cu Fiul. Iar aceasta le dă cea mai mare întărire în existență. De aceea sensurile ce ni le comunică Dumnezeu sînt, pe de o parte, pe măsura înțelegerii noastre, pe de alta, au în ele o adîncime ce depășește orice înțelegere umană, chemîndu-le la o intrare veșnică în înțelegerea lor și în simțirea iubirii Persoanelor divine și a unei de existență a lor comunicata prin ele. În viața viitoare le vom primi însă într-o negrăită îmbelșugare și într-un grad mult mai inteligibil, deși vor avea și atunci în ele adîncimi rezervate unei înțelegeri și simțiri mereu sporite. Nivelul și gradul cu mult mai înalt la care vor fi primite, va însemna o pătrundere cu mult mai intimă în legătura cu Persoana Cuvîntului întrupat, fără să ne confundăm cu El, dată fiind rezerva de sensuri încă neînțelese primite în această intimitate și faptul că numai persoana Lui deosebită de noi ne comunică sensuri și ni le comunică numai ca unor persoane deosebite; dat fiind faptul că numai o persoană neconfundată comunică cu persoana neconfundată. El e sensul suprem pentru mine.

Cuvintele sau sensurile comunicate aduc una în alta persoanele sau arată unitatea de ființă cînd se comunică, fie între persoanele dumnezeiești, fie între persoanele omenești. Dar în nici un caz ele nu se confundă. Iar cînd se comunică de Per-

soanele dumnezeiești persoanelor omenești și invers, se arată că oamenii sînt creați de Dumnezeu după chipul Lui, deci că El e sensul lor și că El se poate afla în dialog comunicant și susținător cu oamenii și aceștia cu El, că Dumnezeu poate cobori la înțelegerea oamenilor în sensurile ce li se comunica și la bucuria de sensurile comunicate Lui de ei, în cuvintele ce le sînt proprii și a înțelegerii de către ei a sensurilor primite de la El și rodite în ei.

Căci oamenii nu sînt numai primitori ai cuvintelor comunicate lor de Tatăl prin Cuvîntul Său, sau al darului prezenței Lui, ci și răspunzători la acele cuvinte prin dăruirea lor spre bucuria Lui. Căci creîndu-ne ca chipuri ale Fiului Său, Tatăl ne-a creat prin aceasta ca chipuri vii ale Cuvîntului sau ca niște cuvinte cuvîntătoare. De aceea, prin noi poate vorbi altora și se poate dărui la nivelul nostru însuși Cuvîntul. Și cel mai clar ne vorbește după ce s-a făcut om. Dar se dăruiește totodată la nivelul Lui, însă în formă umană, Tatălui, în numele nostru.

Cuvintele lui Dumnezeu adresate nouă sînt totodată apeluri și ajutoare de a adînci chipul Lui în noi, de a ne face asemenea Lui, iar acestea sînt apeluri la iubirea noastră, la răspunsul nostru la iubirea Lui. Numai astfel sporim în iubirea cu Dumnezeu. Cel ce vorbește și cel care răspunde afirmativ. Aceluia realizează prin aceasta o unire între ei. Cel ce vorbește ajută chiar prin aceasta unirii cu El a celui căruia îi vorbește. Dacă în cuvintele sale Dumnezeu ni se comunică pe Sine însuși în puterea Sa creatoare și dătătoare de viață, noi trebuie să arătăm și să rodim această viață primită de la El prin răspunsul iubirii noastre, deci prin cuvintele noastre răspunzătoare, care sînt o formă de dăruire a noastră. Numai așa ne însușim viața pe care ne-o dă Dumnezeu. Și numai aceasta îi face bucurie Lui. Cuvintele Lui, prin care Ni se dă ca Adevăr și Viață, ne fac să răspundem prin mulțumirea și dăruirea noastră, prin lauda ce I-o aducem, prin mărturia bucuriei noastre pentru viața primită, prin cererea de mai multă viață. Căci Dumnezeu nu ne-ar putea adresa cuvintele Sale dacă am fi nu mai niște obiecte. Nici nu ne-ar putea adresa cuvinte un „dumnezeu” care n-ar fi persoană, ci o esență inconștientă. El ne creează ca subiecte, nu numai capabile să primim cuvintele Lui, ci și doritoare să ni le dea și capabile să răspundem. El ne creează pentru a se bucura de primirea de către noi a cuvintelor Lui și de răspunsul nostru la ele. Dacă n-am fi făcuți capabili să răspundem cuvintelor Lui, cu bucuria conștientă

ne-am face Lui însuși bucurie, n-am fi făcuți ca parteneri ai Lui, n-am fi făcuți ca vrednici să asculte și El cuvîntul nostru de răspuns sau să primească cu bucurie dăruirea noastră. Dumnezeu ne poate face parteneri ai dialogului cu El ca persoane, pentru că El însuși e Persoană. Ambii parteneri sînt persoane ce se bucură una de alta. El s-a coborît, creîndu-ne ca niște cuvîntătoare, la starea celui ce are bucurie să asculte răspunsul nostru sau să primească dăruirea noastră, ca răspuns dat cuvintelor Lui prin cuvintele noastre. Și el nu a început acest dialog cu noi și nu-l susține pentru că ar avea nevoie de bucuria pe care I-o producem noi prin aceasta, ci pentru iubirea de Tată și de Frate mai mare, Care se bucură de dragostea copilului sau fratelui mai mic, oricît ar fi el de mic și de neajutorat. El vrea să ne crească prin aceasta spre tot mai multă înțelegere a iubirii Lui și la voința de a-I răspunde la iubirea noastră. Prin aceasta ne-a dat cîntecul să ne facă răspunzători în fața Lui pentru creșterea noastră și a altora la tot mai înalte nivele ale acestei stări. Dumnezeu Cuvîntul ne dă starea sa aibă El însuși grijă de toate creaturile Sale. Dar dacă nu ne-ar chema și pe noi la această răspundere de noi înșii de alții, ne-ar trata ca pe niște obiecte. Însă dîndu-ne nouă răspunderea pentru noi și pentru alții, ne-a făcut capabili să răspundem grijii ce o cere de la noi, pentru noi și pentru alții. Prin aceasta ne ridică la treapta de împreună răspunzători cu El pentru noi și pentru alții, sau de desăvîrșitori în noi prin puterea Lui. Fără răspunsul nostru la apelul Lui de a avea grijă de noi, nu ne putem mîntui, nu ne putem mîntui viața de veci, iar răspunsul ce ni-l cere de a avea grijă de alții se poate primejdui uneori mîntuirea altora, dar nu sigur mîntuirea noastră. Nu depinde întru totul de noi mîntuirea altora, pentru că aceasta le-ar lua calitatea de subiecte răspunzătoare, pe care o au și ei, dar depinde de colaborarea noastră cu El în grija de noi și de alții mîntuirea noastră, arătîndu-se în aceasta că sîntem și noi subiecte libere și sine dăruitoare și că trebuie să ne manifestăm ca atare, ca obiecte pasive. Căci misterul persoanei umane stă nu numai în bogăția ineputabilă de sensuri sădite în ea și primită prin Cuvîntul de supremă comuniune, prin faptul că e din Persoanele Treimii, ci și în setea și datoria persoanei de a le primi și de a și le comunica. Iar în aceasta aplică trebuința de a răspunde fiecăreia de sine, dar și de alții în mod liber în fața unui Subiect suprem. Răspunderea noastră a omului include atît caracterul său de ultim for de-

cizional cu privire la sine, cât și dependența mîntuirii lui de Subiectul suprem

Fără acest subiect suprem și fără relația cu El sînt inexplicabil ca subiect, sînt inexplicabil în demnitatea mea ca for ultim decizional pentru mine. Numai un subiect suprem m-a putut aduce la existență și mă susține ca subiect, mă susține ca liber chiar în El însuși, ca o astfel de formă deplină și deplin demnă a existenței. Căci subiectul domnește asupra obiectelor prin conștiință, nu invers. Dar e stăpîn și asupra lui însuși în ce privește mîntuirea sau fericirea sa veșnică. Dar numai în fața unui Subiect suprem mă pot simți responsabil și pot accepta și exercita liber aceasă calitate. Și numai în comuniune liberă cu El mă pot mîntui. Și numai făcîndu-mă El responsabil, deci factor liber al faptelor mele, mi-a dat demnitatea să mă facă subiect și nu obiect care trebuie să contribuie și el la mîntuirea sa. M-a făcut să depind de mine în eternitatea mea. Numai un subiect suprem, de supremă valoare, m-a putut aduce și pe mine la existență ca pe un subiect de valoare netrecătoare și de o demnitate, care mă face forul deciziilor mele cu privire la mine. Numai El m-a putut face subiect responsabil pentru mine în fața Lui, investindu-mă chiar prin aceasta, cu cea mai mare demnitate și valoare, cu atît mai mult cu cît a făcut să depindă de această responsabilitate a mea însăși existența mea eternă.

Ca subiect nu mă pot face exclusiv obiect nici măcar pentru mine. Cînd privesc la mine ca la un subiect, mă ridic în calitate aceasta peste forma de obiect ce mi-a putut-o da prin faptul că sînt subiect. Și nici altul nu mă poate face numai obiect. Iar prin calitatea mea de subiect scap cu totul de sub puterea lui. Eu urc mereu ca subiect deasupra mea; cînd mă văd ca obiect mă urc deasupra mea în calitate de ultim for decizional asupra destinului meu veșnic, simțindu-mă pătruns de răspunderea față de forul decizional suprem, care mai mult mă ajută din aceasta decît mă anulează ca subiect. O simt știind că pot refuza împlinirea răspunderii înaintea acestui for, deși știu că pot face aceasta numai cu riscul neîmplinirii sale ca om adevărat. Propriu-zis, numai trăindu-L pe Dumnezeu ca Persoană, pot simți răspunderea față de El, deci mă simt și pe mine ca persoană. Iar în refuzul neîmplinirii răspunderii mele nu-i atît o afirmare a libertății mele de subiect, ci mai mult o acceptare a domniei unor patimi inferioare asupra mea, care mă diminuează ca subiect

Misterul persoanei stă în demnitatea ei de a fi un for decizional ultim în tot ce face, deși nu există în această calitate prin ea însăși și nu poate manifesta această demnitate decît pentru sau contra unui for decizional suprem și referindu-se la persoanele și cosmosul ce le are în viața ei, pe care știe că nu le are de la sine, cum nu este nici ea de la sine.

Existența persoanei ca subiect presupune existența unui Subiect creator al ei și al tuturor celor pentru care se simte făcută și ea răspunzătoare, avînd în aceasta nu numai trebuința de a ține seama de acel Subiect și de ele, ci și o anumită putere față de cele din urmă. Aci apare un alt caracter paradoxal al persoanei umane, o altă unitate a contrastelor prin care se caracterizează: pe de o parte, e un subiect ce nu poate fi redus la starea de obiect nici de sine, nici de celelalte subiecte umane, nici chiar de Dumnezeu; pe de alta, nu poate dispune de ele și nu există prin sine și nici singură fără ele. Ea se mișcă ca subiect de sine, dar se menține ca atare recunoscînd în mod liber dependența de un Subiect suprem, Căruia îi este răspunzătoare prin sineși, pentru alți oameni și pentru întreaga folosire a puterilor ce i s-au dat.

Eu nu pot ieși niciodată deplin din calitatea de subiect, eu numai pentru că trebuind să mă depășesc mereu pentru a mă cunoaște, mă regăsesc mereu ca subiect care cunoaște, ci și pentru că stau mereu în fața altuia pe care oricît aș vrea nu îl pot reduce la starea de obiect sau numai la starea de obiect, ci îl simt mereu și pe el ca subiect, ca un eu propriu care răspunde iubirii mele, sau o refuză și știu că e răspunzător și pentru el și pentru mine. Iar aceasta se întîmplă și cînd simțim împreună pe un al treilea răspunzînd dragostei noastre comune, cu dragostea lui, sau refuzînd să ne răspundă.

Dar nu putem cugeta că Subiectul suprem se face și El obiect al Său, ca noi. Aceasta pentru că e îndreptat întreg spre Altul într-o iubire care împreună cu iubirea cu care răspunde Acela, îl face și pe acela numai Subiect. Acel Altul nu poate fi nici El obiect, pentru că e trăit numai ca Subiect iubitor în relație cu Sine.

Dumnezeu e Subiect pentru că nu e singur și e numai subiect pentru că nu e în nici un fel despărțit de alte Subiecte. Și numai pentru că e Subiect pur întreg, el poate fi creat dintr-unor nesupus unei necesități interne, sau vreunei condiții deosebite de El. Și mai e subiect pur, pentru că se poate manifesta ca Subiect creînd subiecte din nimic, din pura Sa iubire, menținîndu-ne în viață ca subiecte libere prin iubirea Sa curată și

plină de toată puterea, vrînd să fie trăit de alte subiecte ca întreg și pur Subiect iubitor, sau ca să răspundă iubirii Lui prin iubirea lor ca subiecte. De aceea ne dă puțința să fim subiecte și vrea să fim subiecte. Dar pentru că ne vrea să iubim liber, ne dă și puțința să rămînem subiecte chiar în refuzul nostru de a iubi și de a face pe alții obiecte.

La baza întregii realități trebuie să fie o existență care e numai Subiect nesupus ca obiect vreunor legi; un Subiect care chiar prin această calitate e iubitor, deci în comuniune desăvîrșită.

Dar trebuie precizat că nevoia omului de om și de Dumnezeu e atît de importantă prin faptul că ea e o nevoie de om și de Dumnezeu ca persoane, deci ca subiecte, și că omul nu mai în relație cu celălalt om și cu Dumnezeu ca persoane se definește ca existență distinctă, conștientă de sine și liberă, sau ca persoană. Eu nu pot cugeta la mine ca persoană distinctă decît în relație cu altul ca persoană distinctă. Numai experimentînd libertatea altuia experimentez și libertatea mea și viceversa. Nu mă pot experia pe mine ca persoană decît în legătură cu o altă persoană. Toate amintirile despre mine sînt unite cu amintirile despre alții ca persoane. Chiar sihastrul care a reușit să uite de toți, sau să gîndească la ei cu totul liber, prin faptul că staruie numai în rugăciune către Dumnezeu, trăiește în relație cu Dumnezeu ca persoană.

Eu sînt eu, pentru conștiința mea, pentru că sînt eu în relație cu alte persoane. Prin numele meu de care sînt conștient, mă disting de alții, ca cineva sau constat că mă disting celalți de ei înșiși și de alții ca pe cineva, nu ca pe ceva. Numai persoanele primesc și dau nume și numai persoanelor, pentru că numai ele trăiesc reciproc și conștient ca persoane distincte la care se apelează și nu sînt manipulate.

Pe de o parte, mă știu unic și liber în relațiile cu ceilalți, pe de alta, nu mă știu în această unicitate și libertate decît în relație cu alții.

Mă disting ca persoană unică în relație cu alte persoane, pentru că nu mă pot comunica liber decît altor persoane distincte și libere și numai prin comunicarea către ele sau cu ele ies liber din indefinitul meu, definindu-mă ca o persoană deosebită și liberă, unică față de ele, ca persoane unice și libere. Faptul că nu mă pot comunica în întregime altora, îmi descoperă calitatea de mister inepuizabil, dar nici ca mister nu mă știu decît prin faptul că mă comunic altora. Sau misterul meu

nu contrazice faptul că mă știu ca persoană ce se comunica altor persoane, care mi se vădesc ca mistere.

Dacă nu m-aș comunica altor persoane, n-aș ști de mine și ca persoană distinctă și liberă, nici ca mister. Ba nici că sînt peste tot. Dar pot zice că sînt, înainte de comunicare, ca natură indistinctă, devenită persoană distinctă prin comunicare. Îndată ce exist comunic, căci încep să exist ca persoană. Dar putea spune că copilul nu comunică de îndată după naștere, deci n-ar fi persoană de la început. Dar e persoană pentru cei din jurul lui. Și i se adresează ceilalți ca unei persoane. El este văzut ca o persoană care poate primi comunicări. De aceea i se dă nume, ca să se știe de la început ca adresat și să-l știe și ceilalți ca un adresat deosebit de toți și să-i probeze libertatea. Iar faptul că e făcut ca persoană pentru persoane se arată în pornirea lui de a vedea persoane chiar în lucruri. Nu se poate, deci, spune că copilul nu e la început natură generală și apoi persoană. Omul e de la început persoană. Natura umană nu e decît în persoană. De aceea fiind de la început persoană nu e nascut de către alte persoane cu care de la început e în relație. Nu e produs de natură. La început, cînd n-a fost nici o persoană umană, prima persoană a fost adusă la existență de Persoana lui Dumnezeu, Care i-a vorbit îndată și Căreia i-a răspuns prima persoană umană. A doua persoană umană a fost adusă la existență de către Persoana lui Dumnezeu, dar din prima persoană umană. Faptul că de la început a trebuit să fie o primă persoană, dar ea n-a putut veni la existență decît dintr-o altă persoană, iar altă persoană nu exista, arată că ea a trebuit să fie adusă la existență de Persoana divină. Iar Persoana divină însăși, neputînd singură, a trebuit să fie din veci în relație cu o altă persoană, mai bine zis, cu alte două Persoane. Necesitatea Persoanei divine pentru om ca persoană se arată în faptul că omul e cere după Dumnezeu cel personal, pentru cea mai deplină comunicare.

Primul om n-a putut fi decît persoană și n-a putut fi persoană decît fiind adus la existență de Persoana dumnezeiască vorbindu-i-se îndată de către Dumnezeu, iar ca persoană fiind partenerul potențial al comunicării cu altă persoană, care a dus la existență din prima.

Persoana nu e niciodată decît cu o altă persoană. E o persoană în relație cu alta, deși are în această relație o valoare în

Rostul persoanelor existente și definirea lor mutuală ca persoane, sînt accentuate de chemarea lor de a contribui la aducerea pe lume a altor persoane, prin iubirea dintre ele, ridicată la calitate de iubire comună față de acelea la a căror aducere la existență contribuie. Dar ele pot cădea și în privința aceasta din responsabilitatea lor, evitînd nu numai dezvoltarea persoanelor existente prin iubirea lor, ci și contribuția altor persoane la existență. Iubirea dintre bărbat și femeie cade, prin aceasta, la mișcarea unei voluptăți egoiste, pur trupești.

Din toate cele spuse despre nevoia omului de om, se poate vedea că la temelia acestei nevoi și, de aceea, și țința ei este iubirea. Omul trăiește ca mișcare esențială nevoia de a iubi și de a fi iubit pusă în acțiune, indiferent în cîte forme se poate manifesta ea. Nevoia de a iubi și de a fi iubit este, pe de altă parte, nevoia unei persoane de altă persoană, pentru că numai o persoană poate iubi și numai de la ea se poate aștepta iubirea. Iar nevoia aceasta nu e trăită ca saturată nicio dată. Ea e fără sfîrșit.

În Dumnezeu această nevoie e satisfăcută din veci în mod desăvîrșit și într-o reciprocă dăruire desăvîrșită. Pe oameni El nu-i iubește dintr-o nevoie de a găsi în afara Lui o completare a iubirii, ci ca o revărsare liberă a iubirii și dăruirii Sale lăuntrice desăvîrșite spre alte persoane create în acest scop, deci nefăcînd parte din existența Sa veșnică. Oamenii iubind, simt trebuința să crească în iubire. În om se unește simțirea insuficienței sinei proprii, cu setea nesfîrșită de iubire față de alții și a altora față de sine. De aceea iubirea lor e în continuă mișcare de sporire la nesfîrșit. Iubirea deplină o vor avea numai de la Dumnezeu, cînd vor fi crescut ei înșiși cît s-a putut în iubire, în condițiile vieții lor pămîntești. Atunci iubirea arătată de ei și iubirea lui Dumnezeu simțită de ei va fi ajuns la desăvîrșire sau la odihnă, ceea ce nu înseamnă încetarea ei, ci o gustare continuă a plinătății ei.

* Din „Chipul nemuritor al lui Dumnezeu”, ed. cit., p. 97-116

NECESITATEA CREDINȚEI ȘI A FAPTELOR BUNE ÎN ÎNSUȘIREA MÎNTUIRII

Încă din cele spuse pînă aci despre fazele vieții noi în Hristos, s-a văzut importanța faptelor bune în însușirea personală a mîntuirii. Mai stăruim puțin asupra lor, dată fiind contestarea faptelor bune în protestantism și înțelegerea lor deosebită în catolicism.

Protestanții contestă necesitatea faptelor bune pentru mîntuire, pe baza cîtorva locuri din epistolele sfîntului Apostol Pavel despre mîntuirea prin credință fără faptele legii (*Rom.* 3,20, 28, 30; 2, 4, 6; *Gal.* 2,16; *Ef.* 2,8). Această contestare a faptelor e solidară cu învățătura lor despre justificare, ca achitare juridică a celor ce cred, de vina pentru păcate, fără deslînțarea păcatelor și fără sădirea în ei a unei vieți noi în Hristos. Am văzut însă că sfîntul Apostol Pavel înțelege „dreptatea”, de care se împărtășește omul în Hristos, ca o viață nouă, manifestată în fapte bune care-l pot duce pe om la statura spirituală a lui Iisus Hristos, bărbatul desăvîrșit. La toate locurile din epistolele sfîntului Apostol Pavel despre viața cea nouă în Hristos, în continuă creștere, e implicată aprecierea faptelor bune. Dar sfîntul Pavel vorbește și în alte nenumarate locuri despre necesitatea faptelor bune.

E clar că faptele bune, a caror importanță o contestă el, sînt faptele pe care omul le socotește că-l fac drept fără unirea cu Hristos cel jertfit și înviat. Față de această mentalitate, sfîntul Apostol Pavel pune ca temelie a mîntuirii credința în Hristos, dar nu credința în importanța juridică a morții lui Hristos, ca echivalent al păcatelor noastre, ci credința ca legătură personală cu Hristos, prin care iradiază în om puterea lui Hristos; e o credință care echivalează cu o unire treplată cu Hristos, din a Cărui jertfă și Înviere primim și noi putere de a muri păcatelor, adică de a muri egoismului și izolării noastre, și de a învia la o viață nouă, care stă în comunica-

rea intimă cu Hristos și care ne va duce și pe noi la înviere prin puterea Învierii Lui. Nu faptele în afara lui Hristos ne mintuiesc, deci nu faptele noastre, săvârșite pe baza vreunei legi normative impersonale, ci faptele ce izvorăsc din puterea lui Hristos cel sălășluit în noi sînt necesare pentru însușirea personală a mîntuirii, pentru că ele sporesc în noi unirea cu Hristos și asemănarea cu El. În ele se arată că ne-am însușit mîntuirea în Hristos. Nu numai în protestantism e evitată mîndria pentru fapte, ci și în Ortodoxie, dar pe cînd în protestantism se renunță la orice fel de fapte, deci chiar la faptele din puterea comuniunii cu Hristos, pentru că nu se crede în această comuniune, în Ortodoxie se văd aceste fapte ca rodire în noi a prezenței lui Hristos și a puterii Lui.

Între aceste fapte și credința în Hristos există o legătură organică, în amîndouă manifestîndu-se comuniunea cu Hristos. În fapte comuniunea cu Hristos se manifestă ca o dezvoltare a comuniunii începătoare prin credință. Credința în Hristos e credința în Hristos cel din noi, credința din puterea Lui aflător în noi; e iradierea în noi a prezenței și puterii lui Hristos, sălășluit în noi în chip nevăzut. Credința aceasta include în ea iubirea față de Cel ce S-a iertat, a înviat pentru noi și S-a sălășluit în noi, ca în starea Lui de jertfă și înviere să luăm putere să murim și noi față de păcat și să ducem și noi o viață nouă din El și cu El. Hristos însuși ne umple de iubire față de El, prin iubirea Lui față de noi. Iar iubirea ne dă puterea să ne facem asemenea Lui: să murim față de păcat, să ne manifestăm cu iubire față de oricine și de orice. Creștinismul este marea taină a comuniunii personale, pe care creștinismul occidental n-a înțeles-o. E marea taină a creșterii persoanei din viața altei persoane și în ultimă analiză din viața Persoanei lui Hristos plină de infinitatea dumnezeiască.

Deci credința de care vorbește sfîntul Apostol Pavel este credința prin care ne însușim starea de dreptate a lui Iisus, și pe urma iertfei și învierii Lui, care, așa cum este dinamică în El, este dinamică și în noi; este „credința lucrătoare prin iubire”. Ea este opusă faptelor legate de legea tăierii împrejur sau a netăierii împrejur (Gal. 5.6); este opusă faptelor oricărei legi, care sînt fapte săvârșite prin puterea omului, totdeauna slaba cînd nu e susținută de comuniunea cu Persoana lui Hristos, infinită în puterea și iubirea Ei.

Iubirea e cea mai mare forță. Dar ea e tare numai atunci cînd e susținută de comuniunea cu Persoana infinită în putere și iubire a lui Hristos care e una cu credința adevărată. Ea

va rămîne și după ce va înceta credința, atunci cînd Hristos nu se va arăta în chip descoperit. Și pentru că e mare, e lucrătoare, sau își arată mărimea în capacitatea de a se dovedi prin toate manifestările. Cel ce are de aceea o credință dar n-are iubire, chiar dacă ar putea muta și munții, sau chiar dacă și-ar arde și trupul să-l ardă, nimica nu este pentru că nu e în comuniune. Și cum lucrează iubirea? „Dragostea îndelung rabdă, dragostea este plină de bunătate, dragostea nu pizmuește, nu se laudă, nu se trufeste, dragostea nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se aprinde de minie, nu pune la socotală răul, nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr, toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate e rabdă” (Cor. 13, 4-7).

Credința fără iubire e încrunțată, pentru că e efort individual, nu comuniune; ea poate fi trufașă, poate ascunde în ea un individualism. Dragostea e opusul individualismului rigid, e smerită. Conceptul apusean de credință se explică din doctrina despre un Hristos la distanță, neprezent în inimi. Dragostea e deschiderea inimii în mod nelimitat pentru ceilalți în Hristos, dragostea e uitare de sine pentru ceilalți, după pilda din puterea lui Hristos. A trăi în dragoste înseamnă a trăi în nelimitarea generoasă, iradiată în noi din infinitatea persoanei lui Dumnezeu, aflătoare în celelalte persoane. Nu poți iubi decât o altă persoană. Iar putința și setea ei de infinit arată că în comuniunea dintre persoane manifestă infinitatea Persoanei infinite a lui Dumnezeu.

Credința în Hristos e iubirea față de Hristos și însușirea iubirii lui Hristos față de oameni. Altfel nu e adevărată credință. Căci credința adevărată e ea însăși începutul acestei deschideri și închideri în infinitatea iubirii lui Hristos. Luther contestat importanța iubirii, pentru că ea ar fi a omului și deci omul s-ar mîndri cu ea. Dar omul, zicea el, nu trebuie să dea nimic, ca să-și păstreze credința că numai prin Hristos se mîntuiește. Dar cel ce iubește cu adevărat nu se mîndrește, căci el a uitat de sine. Cel ce iubește pe Hristos, și în Hristos pe oameni, nu se trufeste, pentru că el știe că iubirea lui se naște din iubirea lui Hristos față de noi, că în infinitatea iubirii de care se simte cucerit, trăiește infinitatea iubirii lui Hristos. Iubirea noastră e numai răspunsul nostru la iubirea Lui, dat din puterea iubirii Lui. E un val al ființei noastre spre El, stîrnit de valul iubirii Lui care ne trage spre El. Dacă ar fi iubirea Lui care să pătrundă în noi și să ne tragă spre El, ne-am comporta ca niște nesimțiți. N-am putea nici crede

măcar. „Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos? Oare necazul? Oare strîmtoarea, ori prigoana, ori foametea?... Nici moartea, nici viața, nici ingerii...” (Rom. 8,25, urm.). Nici doctrine spectaculoase ca cea a școlilor teologie protestante. Căci spune sfîntul Marcu Ascutel: „Cel ce a lăsat fapta și se reazămă pe conștiința simplă, ține loc de sabie cu două tăișuri: haț de trestie, care în vreme de război, cum zice Scriptura (Is. 36,6), gaurește inima și strecoară în ea otrava firii înainte de cea a vrămașilor”⁵⁷. Sau: „Cuvintele dumnezeieștilor Scripturi citește-le prin fapte și nu te întinde în vorbe multe, îngimîndu-te în deșert cu simpla lor înțelegere”⁵⁸.

Sfîntul Apostol Pavel respinge într-adevăr faptele, dar numai pe cele ce nu izvorăsc din credința în Hristos și din iubirea față de El. Deci credința e baza faptelor. Dar așa cum faptele care nu sînt din credința în Hristos nu au valoare pentru mîntuire, tot așa nici credința care nu e lucrătoare prin iubire, nu e o credință adevărată. De aceea faptele nu se socotesc mîntuitoare în ele înseși, nu se socotesc ca atare cele ce au numai chip exterior și nu constituie ca atare un drept al omului la mîntuire; de aceea nu pot fi nici o prestație care poate întrece echivalentul mîntuirii proprii, putînd fi detașate de cel ce le-a făcut și depozitate într-un tezaur de merite prisositoare din care se pot completa lipsurile altora. Pot fi fapte săvîrșite la exterior și totuși sufletul să rămîna lipsit de iubire, rigid în mindria lui pentru faptele săvîrșite. Pot fi fapte săvîrșite din diferite interese, cu diferite planuri. Numai revărsarea inimii în ele din credința ca relație nemîilocită cu Hristos le dă valoare mîntuitoare; numai cînd sporesc credința și iubirea omului, care-l fac din ce în ce mai bun; numai cînd ele transferă bunătatea celui ce le săvîrșește și în ființa celui ce se bucură de beneficiul lor. Altfel, dacă adresatul unor fapte bune simte în cel care le săvîrșește în favoarea lui vreo mindrie, aceasta îl poate face și mai rău.

Conceptia apuseană despre obținerea mîntuirii pe seama noastră într-un mod juridic face de prisos faptele noastre (protestantism), sau le consideră și pe ele ca un adaos la echivalentul juridic achitat de Hristos pentru păcatele noastre (catholicism). Nici într-un caz, nici într-altul nu se înmoaie și nu se deschide inima pentru Hristos din Hristos și pentru oameni din Hristos. Și aceasta este mîntuirea noastră pe care o urmărește Hristos prin faptul că s-a făcut om; ca să ne comunice iubirea. Să și să devenim purtătorii iubirii Lui; să ne scoată din rigiditatea egoismului păcătos. Nici unul, nici altul nu vede

mîntuirea adusă de Hristos ca bază a unei refaceri reale a omului în comuniunea cu Dumnezeu. Numai faptele izvorîte din iubire, al cărui izvor în noi este iubirea lui Hristos, au un rost în mîntuirea noastră.

Iar iubirea din care izvorăsc faptele și pe care ele o sporesc, nu poate atînge niciodată un nivel de la care să nu mai poată crește, pentru că iubirea lui Hristos din care ea se alimentează nu are o limită și pentru că persoana noastră pe care Hristos o vrea să sporească în iubire nu atinge niciodată o limită a creșterii ei. Considerarea ca mîntuitoare a unor fapte atașate caiva din atara și neizvorîte din iubirea lui Dumnezeu e cu faptele atribuite unor persoane de către autoritatea biserică din prisosul faptelor altora, care se face în acest sens

implica o punere a faptelor mai presus de persoana, o necunoaștere a legăturii organice dintre fapte și persoane. Căci nu se consideră faptele ca o manifestare și o creștere a deschiderii inimii spre Dumnezeu și spre semenii. Persoanele cresc numai prin iubirea manifestată în faptele proprii, iar iubirea se arată în comuniunea persoanei care face unele fapte, cu cea pentru care le face. Faptele sînt manifestările relației iubitoare directe între persoana și persoana. Propriu zis numai în relația cu Dumnezeu ca persoană supremă se realizează cu adevărat mîntuirea omului, pentru că numai din iubirea lui Dumnezeu, manifestată în fapte, căreia omul i se deschide prin credința și faptele sale, el se poate umple cu adevărat de o iubire netrecătoare, manifestată în fapte interminabile.

Iubirea este și pentru Diadoh al Foticeii izvorul și criteriul faptelor. Iubirea e în sinul faptelor adevărate sau viceversa. Și faptele bune se cuprind virtual în amîndouă. În iubire se arată caracterul creator de comuniune al credinței; în iubirea manifestată prin fapte. În iubire și în fapte se vede din nou că mîntuirea omului se realizează în Biserică. Dar în ea are loc și refacerea și creșterea noastră personală și repercutoarea ei asupra tuturor. Căci creșterea noastră personală e o creștere comună cu ceilalți în Dumnezeu, manifestată în fapte de iubire care se arată prin lucruri.

Diadoh al Foticeii spune: „Credința fără faptă și fapta fără de credință vor fi la fel de lepădate.”⁵⁹

Căci credinciosul „trebuie să-și arate credința, aducînd Domnului fapte. Pentru că nici părintelui nostru Avraam nu i s-ar fi socotit credința spre dreptate, dacă n-ar fi adus pe fiul sau jertfă, ca rod al ei.”⁶⁰ „Cel ce iubește pe Dumnezeu acela crede totodată cu adevărat și săvîrșește faptele credinței

cu evlavie. Iar cel ce crede și nu este în iubire, nu are nici credința însăși, pe care socotește că o are. Căci crede cu o minte ușuratică ce nu lucrează sub greutatea plină de slavă a dragostei. Drept aceea credința lucrătoare prin iubire este marea izvor al virtuților.”⁶¹ Iar iubirea aceasta izvorăște, la rîndul ei, din Dumnezeu aflător în noi: „De aceea din adîncul inimii simțim izvofînd dragostea dumnezeiască.”⁶² Și virtuțile în care se arată iubirea lui Dumnezeu, hrănite de dragostea lui Dumnezeu și întărind dragostea de Dumnezeu, pe măsură ce sporesc, ne conduc spre „comuniunea nedespărțită cu Dumnezeu”

Avem prin urmare paradoxul: iubirea și faptele bune izvoritoare din ea sînt un dar; dar pe de altă parte, ele sînt o datorie. Sfîntul Marcu Ascetul spune: „Domnul vrînd să arate că orice poruncă e o datorie, iar pe de altă parte că înfierea se dă oamenilor în dar pentru singele Său zice: „Cînd veți fi făcut toate cele poruncite vouă, ziceți: slugi netrebnice sîntem și ceea ce am fost datori să facem, aceea am făcut” (Lc. 17,10). Deci Împărăția cerurilor nu este plata faptelor, ci harul Stăpînului gătit slugilor credincioase.”⁶³

Pe de o parte iubirea este un dar, pe de alta trebuie primită și însușită activ de noi și arătată prin fapte. Nu putem rămîne pasivi, nesimțitori la ea. Nu putem fi mîntuiți fără răspunsul nostru activ la iubirea lui Dumnezeu față de noi, ca niște „bușteni” cum spunea Luther. Dumnezeu nu ne disprețuiește atît de mult, ca să ne mute ca pe niște obiecte insensibile în Împărăția cerurilor. Dacă ne-ar disprețui atît de mult, nici nu s-ar mai fi făcut om pentru noi. Și apoi insensibilitatea aceasta nu s-ar prelungi și într-o insensibilitate la fericirea vieții veșnice? Căci cum ar produce atunci Dumnezeu dintr-o dată o sensibilitate în noi, dacă n-a început să se producă în noi încă de acum un efort de a ne-o însuși?

Sfîntul Simeon Noul Teolog zice: „Alergați, cereți, bateți, ca să vi se deschida poarta Împărăției cerurilor, ca să intrați înăuntru și s-o aveți voi înșivă în launtrul vostru” (Lc. 17, 21). Căci aceia care ies din viața prezentă înainte de a avea această Împărăție în inimă, cum o vor afla odată ce au plecat de aici fără s-o caute? Deci trebuie să o căutăm, să batem. Dacă lucrăm aici și ascultăm de Hristos, Stăpînul nostru, grăbindu-ne cît sîntem în viață, să primim Împărăția în noi înșine, nu-L vom auzi zicîndu-ne odată: „Plecați de aici. Pentru ce căutați acum Împărăția, pe care v-am imbiat-o și pe care ați refuzat să o primiți?”⁶⁴

Mîntuitorul însuși a spus că iubirea față de El se arată și întărește prin împlinirea poruncilor Lui și această împlinire ne conduce la comuniunea mai deplină cu El: „Cine are poruncile Mele și le păzește, acela este care Mă iubește; iar cine Mă iubește pe Mine, iubit va fi de Mine și-l voi iubi și Eu și Mă voi arăta lui” (In 14, 21). Sau: „Dacă mă iubește cineva, paza cuvîntului Meu și Tatăl Meu îl va iubi pe el, și vom veni la el și Ne vom face locaș la el” (In. 14,23).

Prin faptele izvorite din iubire, care la rîndul ei crește din iubirea lui Hristos ca om față de Tatăl Sau și din iubirea Lui față de noi, firea noastră înaintează de la calitatea de chip pe treptele interminabile ale asemănării cu Dumnezeu, împreună cu Hristos ca om și asemenea Lui, Care aceasta a luat firea noastră și prin aceasta a pus bază mîntuirii noastre.

Timpu însuși ne este dat în vederea acestei creșteri. Sfîntul Maxim Marturisitorul a apărut pe larg în scrierea „Ambigua”, sensul acesta al timpului, împotriva lui Origen, care considera viața în timp un rezultat al unei căderi a sufletelor dintr-o existență necorporală. Noi creștem în timp, însă, sporînd în apropierea de Dumnezeu prin faptele săvîrșite din iubirea față de Dumnezeu, ca răspuns la iubirea Lui și din iubirea Lui. Noi nu putem răspunde de la început în mod delimitat iubirii nelimitate a lui Dumnezeu, pentru că fiind creaturi, sîntem limitați prin ființă, neputînd primi prin har într-odată întreaga putere de iubire a lui Dumnezeu, dar în același timp, ca chipuri ale lui Dumnezeu, aspirăm spre infinite și sîntem capabili de ea, dar nu printr-o actualizare exclusivă a ceea ce avem în noi, ci prin întărirea a ceea ce avem în noi din participarea la Dumnezeu cel infinit. Dar la participarea deplină nu putem atinge fără o pregătire printr-o participare treptată, prin care dobîndim în același timp conștiința că fără participarea deplină la Dumnezeu prin harul Lui, depășirea noastră se mișcă totuși într-un cadru limitat, adică rămînem mereu închiși în timp, sau supuși morții

Ținînd seama de creșterea noastră treptată spre răspunsul dat la iubirea Lui nelimitată, Dumnezeu însuși nu ne arată această iubire de la început în întregime, ci ne-o împărtășește în etape, coborînd El însuși la nivelul nostru temporal și făcînd cu noi drumul spre arătarea nelimitată a iubirii Lui și spre răspunsul nostru nelimitat la ea; adică spre ridicarea noastră în eternitatea Lui, care însă nu se produce prin această creștere treptată, ci printr-un act al lui Dumnezeu de mutare noastră în ea. Atîta timp cît nu putem răspunde în mod ne-

limitat iubirii nelimitate a lui Dumnezeu, avem un viitor, depășim clipa de viață cu speranța să fim mai mult și să ne dăruim mai mult în viitor. Față de ceea ce dăruim acum, darurile noastre trecute ne apar mereu insuficiente, depășite. Dar totodată simțim că nici acum nu putem să ne dăruim cum am vrea. Așa se constituie timpul, cu trecutul depășit, cu prezentul simțit ca insuficient, cu viitorul spre care tindem prin nădejde, dintr-o continuă nevoie și posibilitate de depășire a limitării noastre, căutând în fond eternitatea, având în noi setea de ea, atrăgându-ne ea însăși spre ea, dar conștienți că nu o vom avea decît din darul deplin al lui Dumnezeu.

De aici vine nevoia faptelor continue, ca răspunsuri mereu mai sporite la iubirea lui Dumnezeu, ca expresii ale nevoii noastre de a răspunde mai deplin iubirii nelimitate a lui Dumnezeu, pe care într-un anumit fel o simțim în insuficiența continuă a răspunsului nostru; din nevoia continuă de a răspunde mai deplin aproapelui celoralți, pe care îl simțim nelimitat în potență, întrucît rămîn mereu nesatisfăcuți cu răspunsurile noastre limitate, simțind și ei că le-am putea răspunde în mod nelimitat, dar nu din noi înșine, ci din darul iubirii nelimitate a lui Dumnezeu, care ni se va împărtași odată. Mai ales după ce am dat un nou răspuns, simțim că și el a fost nedeplin, pentru că a apărut în noi o nouă posibilitate pentru un răspuns mai deplin. Dar încă în momentul în care dăm acest nou răspuns, îl simțim ca nedeplin, ca depășit, ca aparținînd trecutului, căci în noi răsare în același moment posibilitatea unui nou răspuns pe care îl separăm perfect, sau mai perfect. E o nouă posibilitate de care a devenit aptă firea noastră însăși în baza virtualității ei de a fi în dialog nesfîrșit cu Dumnezeu cel infinit, virtualitate care însă se actualizează treptat numai în acest dialog efectiv. Acestea sînt „spectazele” sau „întinderile înainte”, de care vorbește Sfîntul Grigorie de Nysa, după exemplul Sfîntului Apostol Pavel, ca întinderi spre o țintă care nu e decît Dumnezeu însuși cu infinitatea arătată a iubirii Sale, spre „cununa dumnezeieștii chemări de sus, întru Hristos Iisus” (Fil. 3,14).

Despre această cursă de la mai puțin deplin la mai deplin spune și sfîntul Marcu Ascetul: „Orice prisos de virtute am adăuga azi, el e o dovadă a negrijii trecute, nu un drept la răsplată”.⁶⁵ Sau: „Cu cît sporești virtutea astăzi, cu atît te-ai dovedit dator pentru ziua de ieri, făcînd arătată puterea firii;”⁶⁶ ai făcut arătată virtualitatea nesfîrșită a firii, dar și disponibilitatea nelimitată a lui Dumnezeu de a o întări și actualiza

tot mai mult. Dar în aceasta se mai arată poate și faptul că, deși ceea ce am făcut în trecut ni se pare că am făcut cu maxim de efort, a fost lipsit de tot efortul de care eram capabili.

Necesitatea faptelor neincetate vine și din trebuința de a răspunde altor și altor situații, altor și altor nevoi ale semenilor noștri în fața cărora ne pune Dumnezeu, cerîndu-ne să ne manifestăm continuu și iubirea noastră, care în altfel este iubirea neincetată a lui Dumnezeu față de oameni prin noi, și față de noi înșine; căci El vrea ca noi să creștem neincetat și multiplu, dezvoltîndu-ne toate posibilitățile noastre de cunoaștere și de faptuire, dezvoltînd comuniunea de iubire cu cît mai mulți oameni și improspătînd-o neincetat. Prin aceasta realizăm făptura noastră însăși din alte și alte puncte de vedere, sau actualizăm și adîncim și facem mai luminoase alte trăsături ale chipului lui Hristos imprimate în noi, făcîndu-L pe El însuși să apară tot mai luminos în bogăția trăsăturilor lui și în interesul Lui iubitor față de oameni toți.

Chipul uman al lui Hristos e alcătuit din armonia a nenumărate virtuți, a nenumărate aspecte ale binelui, care reflectă în chip uman însușirile lui Dumnezeu. Cel ce prin faptele statornice de diferite feluri imprimă în sine diferite virtuți, imprimă prin aceasta înseși trăsăturile chipului lui Hristos, sau dă forma umană în persoana sa, însușirilor lui Dumnezeu, asemenea lui Hristos.⁶⁷ Și aceasta e o adevărată participare la Dumnezeu și o reflectare a lui Dumnezeu prin ființa noastră personală. El duce chipul dumnezeiesc din sine la asemănare și la iubirea îndumnezeitoare.⁶⁸ Pe fața lui s-a lăcut strălucire în mod vădit lumina feței lui Hristos.

Așa cum Hristos a lucrat continuu, manifestîndu-și iubirea față de alte și alte nevoi ale oamenilor din jurul Său, așa trebuie să facem și noi. Dar faptele cerute nu constau numai din manifestări ale iubirii față de oameni, ci și din fapte de înfrînare a egoismului care ne mărginește în general, nedăruindu-ne posibilitatea să ne împărtașim de iubirea nelimitată a lui Hristos și să-i răspundem ei; constau și din fapte de întărire a purității sau a transparenței noastre și a întăririi legăturii noastre cu Dumnezeu, ale intensificării apropiării de El și a relației iubitoare cu El.

Sfîntul Apostol Pavel a vorbit și el de o continuă „întindere înainte”, dar și de faptul că această întindere temporală nu ne duce prin ea însăși la desăvîrșirea vieții veșnice. „Fraților, eu nu mă socotesc să fi ajuns, ci una fac: cele dinapoi

uitându-le și spre cele dinainte întinzându-mă, la țintă alerg: la cununa dumnezeieștii chemări de sus, întru Hristos Iisus" (Fil. 3,13-14). Ținta alergării e sus, e dincolo de planul nostru temporal. Dar acolo sus, noi simțim „chemați“, ceea ce înseamnă că simțim și în firea noastră o năzuință spre acea țintă. Ea este o „cunună“ pentru străduințele ce le-am făcut aici. Dacă n-ar fi această străduință, n-am putea aștepta nici cununa. Acolo s-a terminat alergarea temporală. Acolo e răspunsul nelimitat la iubirea nelimitată a lui Dumnezeu, răspuns care nu mai trebuie depășit; acolo e odihna veșnică. Dar alergarea în timp e necesară pentru dobândirea cununii acestei odihne în bucuria fără de sfârșit. Aici se face omul vrednic de cununa acelei odihne prin alergare, prin folosirea timpului.

Teologia dialectică protestantă privează timpul de orice valoare. Disprețuind faptele, disprețuiește puțința de creștere a persoanei înșasi sau valoarea ei în ochii lui Dumnezeu ca focar al năzuinței spre tot mai marea iubire a Lui, disprețuiește importanța răspunsului ei activ la iubirea lui Dumnezeu. Iubirea lui Dumnezeu, în concepție protestantă, se izbește de un zid care niciodată nu se deschide. Sfânta Scriptură și sfinții părinți, subliniind importanța manifestării iubirii personale și deci a timpului, ne învață că numai aici pe pământ se cîștigă Împărăția veșnică. Am dat mai înainte un citat semnificativ al sfințului Simeon Noul Teolog în acest sens.

Într-un pasivism asemănător celui protestant se complace și teozofia și antropozofia, care nu dau existenței actuale a omului toată importanța, socotind că vor exista și alte vieți în care omul va face mai mult, oarecum silit de freptele mai înalte pe care se va afla. Persoana umană e și mai nesocotită de ele, căci ele merg pînă la anularea persoanei în seria incarnărilor, care sfîrșesc într-o confopire a tuturor în esența impersonală. Ce importanță pot avea faptele într-o asemenea concepție? Dacă ele totuși se produc în baza unei necesități naturale, așa cum se produc fenomenele naturii

SPIRITUALITATE ȘI COMUNIUNE ÎN LITURGHIA ORTODOXĂ

Introducere

În general o spiritualitate e o spiritualitate vie care angajează toată ființa omului. Ca atare, ea e alimentată de o comunicare în rugăcine și de manifestarea identității de credință între mai mulți. Numai această comunicare incalzește viața spirituală a fiecăruia. O spiritualitate urmărită de unul singur se răcește, se usucă, devenind mai mult o cugetare teoretică ce angajează doar mintea și aceasta doar din cînd în cînd. De spiritualitate ține în mod necesar comuniunea. Viața ființului se sporește în legătură cu alții, îi vine de la alții. Spiritul, alături de viața care cuprinde întreaga ființă omenească, se alimentează de comunicarea cu alții, creștinii comunică, se întrepînesc în creștinism de Sfînta Liturghie. Ea primește în Liturghia ortodoxă o pecete proprie.

Dacă spiritualitatea înseamnă continuitate a credinței experimentate în întreaga viață, Liturghia ortodoxă o are această înțelegere în mod deosebit de accentuat. Aceasta rezultă și din faptul următor: spiritualitatea îi arată creștinului și o cale pe care are să înainteze la o trăire tot mai deplină a conținutului credinței, sau al lui Dumnezeu, deci îl duce spre o țintă. Creștinul ortodox se apropie prin ea tot mai mult de ținta desăvîșirii sale, așa cum o înțelege credința sa. Dar se poate spune și că: de această desăvîșire și adîncire în credință ține comuniunea între el și ceilalți creștini și deci crearea unei comunități tot mai strîns unite. Nu se poate nici desăvîși și adînci în credință fără ajutorul altora și fără să-și arate înaintarea sa în desăvîșire în relațiile cu alții.

Liturghia ortodoxă satisface și această trebuință în mod deosebit de accentuat, hrănind comuniunea spirituală între creș-

* Din „Teologia dogmatică ortodoxă“, vol. II, ed. cit., p. 365-371.

lini cu conținutul negrăit de adânc și de bogat al credinței creștine. Chiar dacă există și un urcuș individual al credincioșilor spre Dumnezeu prin curățirea de patimi, prin doborîrea virtuților și prin contemplarea rațiunilor creației, acest urcuș n-ar putea avea loc dacă n-ar fi ajutat de un urcuș liturgic spre Dumnezeu, care se înfăptuiește de fiecare împreună cu obștea celorlalți credincioși. Acest urcuș e susținut de Hristos cel înviat și unit cu credincioșii prin Sfînta Împărtășanie. Dar unirea cu Hristos în Sfînta Împărtășanie unește pe credincioșii adunați în Hristos și cu Sfînta Treime, întărindu-le calitatea de moștenitori împreună cu Hristos ai Împărăției Tatălui, avînd pe Duhul Sfînt peste ei.

Desigur, Hristos cel înviat cu care ne unim este și Hristos cel care s-a jertfit pentru noi, arătîndu-se prin aceasta curat de orice egoism și întărindu-ne și pe noi în aceasta. De aceea unindu-ne cu El trebuie să ne arătăm și noi curați de egoism, ca adevărate jertfe vii, sfînte și bineplăcute lui Dumnezeu (Rom. XII. 1). Iar aceasta se arată în iubirea cu fapta a semenilor noștri. De aceea cheamă Iisus la moștenirea Împărăției Părintelui Său pe cei ce au hrănit pe cei flămînzi, au îmbrăcat pe cei goi, au cercetat pe cei bolnavi etc. (Mt. XXV, 34 etc.). Prin aceasta înaintăm în comuniunea dintre noi și Dumnezeu, ca Împărăție a Sfîntei Treimi. Dar n-am putea-o face aceasta, dacă nu ne-am uni prin Sfînta Împărtășanie cu Hristos Cel în stare de jertfă.

Astfel, Sfînta Liturghie poate fi socotită ca un mijloc de transcendere a oamenilor de la viața închisă în egoism și în lume la viața de comunicare în Dumnezeu, ca Împărăție a Lui. Rugăciunile indică o astfel de transcendere sau o ieșire a omului închis în egoism, spre Dumnezeul cel în Treime, sau al iubirii, chiar cînd se cer în rugăciune bucurii necesare vieții pămîntești, drept condiții de pregătire pentru Împărăția lui Dumnezeu. Căci conștiința că ele sînt date de la Dumnezeu, spre a întări comunitatea noastră în El, e ea însăși o transcendere sau o ridicare din egoismul închis în lume la Dumnezeul Treimii, ambianța și izvorul comuniunii. Deci aceasta o deprindem în cursul Sfîntei Liturghii: transcenderea sau ridicarea noastră peste interesele egoiste și trupești ce ne leagă de lume și de unirea noastră în duh de jertfă cu Hristos și, prin El, cu Tatăl în Sfîntul Duh. Iar adunîndu-ne toți în ambianța de comuniune a Sfîntei Treimi, întărim comuniunea între noi. De aceea cerem acestea în comun pentru toți.

Iar comuniunea realizată între credincioși în ambianța Sfîntei Treimi este una cu Împărăția Sfîntei Treimi în care nu sînt supuși și stăpîni, ci toți sînt frați între ei, pentru ca sînt în ai Tatălui ceresc și frați ai Fiului Lui făcut om pentru veci și unit cu ei fiind Cel jertfit pentru ei.

Biserica e corabia în care înaintează credincioșii spre aceasta stare de fii ai Tatălui ceresc și de frați ai Fiului făcut om și jertfit pentru ei. Ea e Împărăția anticipată a Sfîntei Treimi. Iar locul în care se întărește cel mai mult aceasta Împărăție pregustată a Sfîntei Treimi este Sfînta Liturghie. Ea e ținuta care adapa în mod principal viața de comuniune a credincioșilor cu Sfînta Treime și cea dintre ei. În Sfînta Liturghie e coborîtă cel mai mult la credincioși Sfînta Treime și ei trăiesc ca o arvună înîntîlnirea cu ea și bucuria acestei înîntîlniri în laudele entuziaste ce I le aduc. Toate ecfonisele preotului sînt o laudă a Sfîntei Treimi. Cel mai deplin se unesc credincioșii cu Sfînta Treime prin unirea cu Fiul Tatălui Cel făcut om jertfit și înviat pentru ei în Duhul Sfînt.

Ecfonisele acestea nu sînt decît o prelucrare a laudei aduse Sfîntei Treimi în Noul Testament. În atmosfera spirituală a Sfîntei Liturghii se prelungește atmosfera Noului Testament. Trăita în preama Mîntuitorului de Strădu Apostoli. Mîntuirea este identică atât în Liturghie cît și în Noul Testament cu calitatea de membru al Împărăției Sfîntei Treimi. Cîre ram ne în izonare și nu trăiește în comuniunea Împărăției Sfîntei Treimi, care pe pămînt are forma Bisericii și se trăiește în gradul suprem în Liturghie, nu are parte de mîntuire. Sau o omenire risipită și tulburată de tot felul de lupte nu e o omenire mîntuită. De aceea la sfîrșitul Liturghiei în rugăciunea amvonului, preotul cere deopotrivă mîntuirea poporului și binecuvîntarea moștenirii lui Dumnezeu, adică a Împărăției Lui. În Liturghie credinciosul trăiește relația unui dialog cu Sfînta Treime, deci o anumită prezență a Ei.

De aceea în toate rugăciunile sale preotul cere mîntuirea credincioșilor, aaf le mchere cu slava Sfîntei Treimi. Aceasta o fac msa și credincioșii înîntîlnat de preot. Totul e o doxologie comuna a Treimi și o cerere a mîntuirii. Preotul are în Liturghie poziția sa de rugător pentru comunitate dar e însoțit de ea, la îndemnul lui. El are rolul de aducător al rugăciunilor și darurilor credincioșilor către Dumnezeu, de organ văzut al pretacern darurilor în trupul și singele lui Hristos, de transmîtător al binecuvîntărilor lui Dumnezeu către credincioși, nu ca să arate că poporul nu are și el o relație directă cu Sfînta

Treime, ci ca organ văzut al Arhiereului Hristos. Insuși Hristos se roagă în preot pentru credincioși, se adresează lor, aduna rugăciunile și darurile poporului unindu-le cu ale Sale. Hristos învata, prin preot, în Evanghelie, prefăce darurile credincioșilor în trupul și sîngele Sau, îi unește pe credincioși cu Sîntul Duhul Sfînt, Tatalui. Dacă n-ar avea preotul acest rol de mijlocitor, n-ar fi prezent nici Hristos cu rolul Sau de Mijlocitor între ei și Tatal. Preotul este un fel de transparent al lui Hristos. Fără preot n-ar avea cine să adune comunitatea, și, pe plan general, să facă să se realizeze și mențină Biserica lui Hristos.

Dependența participării la Împărăția lui Dumnezeu de împărtășirea de Hristos o arată preotul în „rugăciunea a doua pentru credincioși”. La aducerea darurilor pe altar spre a pretacele din sîngele și trupul lui Hristos în vederea împărtășirii credincioșilor de ele, preotul cere la Dumnezeu să fie prezent în Împărăția lui Dumnezeu toate categoriile de credincioși. Preotul se roagă pentru pretacerea darurilor în trup și sîngele Domnului „pentru ca să fie celor ce se vor împărtăși de ele spre iertarea păcatelor, spre împărtășirea de Duhul Sfînt, spre plăcerea Împăratului cerurilor, spre înfrumusețarea lui către Tatal ceresc”. Într-o rugăciune de după precușie preotul cere la Tatal, mereu însoțit de credincioși, aceiași toți.

Însoțirea preotului în rugăciunile sale și în tot ce el face de rugăciune credincioșilor arată că deservirul e necesar în Biserica pentru a realiza și menține unitatea ei. Ea trebuie de aia parte să se comporte în Biserica nu ca atare, ci de susținere a coeziunii prin unitate, după ce Hristos e făcut om și jertă pentru noi. Orice preot trebuie să o facă aceasta tot timpul, prin viața sa și prin pilda vieții jertnice. Numai așa Biserica e o Împărăție cerească, în care Tatal rămîne Tatăl de oarecînd fiul, Frate al lor, exercitînd vreo stăpînire în sensul

Dar să dăm și cîteva exemple despre identitatea celor aduse în ecfonisele preotului Sîntei Treimi și Împăratului. Ei, cu cele din noul Testament.

În **Apocalipsă IV, 8** cele patru ființe (Serafimii) cîntă încetat: „Sfînt, sfînt, sfînt e Domnul Dumnezeu, Alai! Alai! Alai! Prin aceasta ele „adă slava, cinste și închinăciune” (Ap. IV, 8) pe tron. Celai ce este via în veacilor” (Ap. IV, 9). Aceasta se face și în imnul trisaghion și în ecfonismul de după precușie a Liturghiei celor chemați și de după prima ecfonie

Liturghiei celor credincioși. Laude asemănătoare, la care se adaugă pomenirea puterii și stăpînirii și Împărăției lui Dumnezeu, se repetă de multe ori în *Apocalipsa*. Dar și Apostolul Petru zice: „A Lui fie slava și puterea în veacii veacilor. Amin” (II Petru V, 11). În Liturghie se spune aceasta în ecfonismul de după ectenia a doua. Iar Sîntul Apostol Pavel înalta „cinste și slavă Împăratului veacurilor” (I Tim. I, 17).

Am văzut că Împărăția Tatalui este tagaduită de Hristos și de cei vor a uita pe cei ușiși și asupra (Mt. XXV, 34), pe cei nemilostivi și trimiși în focul veșnic al celor răi sau în focul, spre care s-au pregătit prin egoismul lor (Mt. XXV, 41). Starea aceasta nu e o stare de împărțire sau de comuniune, ci de asigurare. De aceea „am rog ca gîrea să poată să adăe la Împărăția cerurilor” (Mt. XI, 23), care e comuniune în dragoste. La această Împărăție se vor bucura de o slavă deosebită și cei ce le au lăsat toate și au urmat la Hristos și pîldii Lui în veacii” (Apoc. XVII, 3). Împărăția aceasta și dreptatea ei îndeamnă Mîntuitorul să o cîntăm mai înainte de orice, și toate celelalte ne vor veni ca niște adaosuri la ea (Mt. VI, 33). Ascultînd de acest îndemn Împărăția aceasta o cîntăm și în noul nostru Statut Liturgic. La ea ni se va adăuga mai mult slavă de înălțare la Împăratul cel veșnic și de înălțare la El. El e cel care vîscuie (St. Ciril din Alexandria, **Inchinare în Duh** și **Adevăr**, cartea a 2-a).

În preotul începe Sînta Liturghie, binecuvîntînd Împăratul Sîntei Treimi, face cunoscută credincioșilor asigurarea de la Sîntul Apostol Petru: „Că vouă vi se va da ca logat în veșnica Împărăție a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos”. El urmează îndemnul Apostolului care spune: „Drept aceea voi avea grîia să vă adăe puterea de aceasta” (II Petru I, 11-12).

Deși numai detașîndu-ne de viața îngustă a egoismului, de viața adîmită a comunului, Sîntei Treimi. Biserica primitivă a fost paradox numind moartea lui Hristos, conștientă de „viață făcătoare”. Trupul jertit al lui Hristos „pline spre viața lumii”, cum a spus Domnul în *Ap. V, 33*, pentru ea în ea rămîne această viață cîntîndu-se comuniunea cu toți. Scutîndu-și trupul prin dragostea lui Dumnezeu, în lărgimea înfîmîta a vieții, într-o suferință de sine însuși. Hristos l-a umplut de viața noastră de iubitoare a Sîntei Treimi. Cine se încredințează în dragoste, împreună cu Hristos, intră în legătură

cu apele vii ale dumnezeirii treimice care e dragoste și deci, viață fără sfârșit și se umple de ele

Dar această intrare în legătură cu viața Sfintei Treimi nu înseamnă pierderea credinciosului. Cine se scufundă din dragoste într-o altă persoană, chiar dacă este infinită, nu se topește în ea. Cele două persoane care se unesc din dragoste nu-și pot menține dragostea decât rămânând conștiente una de alta, bucurându-se una de alta. Dragostea fiind bucuria cea mai mare a cuiva de altcineva, unirea fără confuzie a celor ce se unesc e o caracteristică de nepierdut a ei

În unirea cu Dumnezeu, creștinul se menține ca persoană neconștopită cu atât mai mult, cu cât Dumnezeu în învățătura creștină e o Treime de persoane în care unitatea este cu atât mai mare, cu cât e mai adevărată păstrarea neconfundată a Persoanelor. Unindu-se cu Dumnezeu, creștinul își menține conștiința despre Tatăl ca deosebit de Fiul cu Care, unindu-se simte afecțiunea sa filială față de afecțiunea deosebită a Tatălui. Deci e conștient și de Fiul ca deosebit de Tatăl, trăind afecțiunea sa filială față de Tatăl din și împreună cu afecțiunea Fiului față de Tatăl, fără să se confunde cu Fiul. Căci simte că nu de la sine, ci din afecțiunea Fiului față de Tatăl, ca izvor deosebit și nesfârșit, îi vine afecțiunea sa filială față de Tatăl. La fel e conștient de Duhul Sfânt că e deosebit de Tatăl și de Fiul, căci se unește prin Duhul atât cu Tatăl cât și cu Fiul, ca o persoană deosebită cu Persoane deosebite, pentru că și Duhul care îi dă elanul acestei uniri este persoană deosebită. Neconfundându-se cele trei Persoane dumnezeiești, nu se poate confunda nici omul cu Dumnezeu, căci pentru aceasta ar trebui ca Dumnezeu însuși să devină impersonal, lipsit de un interes personal pentru fiecare om ca persoană deosebită. Când copilul experimentează dragostea unită, dar și distinctă a ambilor părinți, față de el ca persoană distinctă, nu se poate confunda cu ei

Urcușul liturgic, trăit de credincioși ca unire crescândă comună cu Dumnezeu cel în Treime, deci ca experiență a dragostei lui Dumnezeu, a relației intime cu Dumnezeu cel viu e deosebit de teologie, care în cel mai bun caz e reflexiune asupra acestei experiențe. În sfânta Liturghie se întâmplă ceva între Dumnezeu și oameni. Ea nu e o trăire pur subiectivă. Ea e Evanghelia mereu actualizată, relația actualizată cu Hristos din Evanghelie, relație mereu experimentată de credincioși. Teologul redă această experiență, când o redă ca experiență proprie, teologia lui e vie atunci și ea, deși nu atât de vie ca experiența însăși

Când experiența nu e a lui proprie ci a altuia, teologul care face reflexiuni asupra ei, face o teologie moartă. Dar chiar când experiența e făcută de teologul respectiv însuși, altceva e să cînti în entuziasmul extatic al experienței proprii a Sfintei Treimi împreună cu ceilalți și altceva să faci reflexiuni asupra ei. Uneori reflexiunea nu urmează numai experienței sau nu conduce numai la ea (în cazul când se întâmplă de fapt aceasta teologului), ci o poate și însoți. Atunci reflexiunea lui e și mai caldă și mai adîncă. De aceea e un bine în succesiunea sau unirea simultană a trăirii lui Dumnezeu Cel în Treime în rugăciune și în Liturghie, cu o reflexiune teologică. Teologia adică cește experiența a ceea ce se întâmplă în Sfânta Liturghie în sensurile ce le găsește în ea, iar experiența lui Dumnezeu Cel în Treime dă viață teologiei și o adîncește la rîndul ei

Faptul că Sfânta Liturghie e trăită de credincioși în comun ca urcuș sau înaintare în ambianța de comuniune a Sfintei Treimi, face din ea cel mai efectiv mijloc de creare, menținere și întărire a comunității între oameni ca anticipare a Împărăției Sfintei Treimi. Credincioșii care merg Duminică de Duminică la Sfânta Liturghie din aceeași Biserică se simt din ce în ce mai mult adunați în Dumnezeu iubirii treimice, sporind și între ei comuniunea. Nici un altfel de asociații, de adunări sau legături nu creează o atât de adîncă comuniune între oameni ca Sfânta Liturghie, fie pentru că îi adună în Dumnezeu Cel mai presus de ei, făcându-i să depășească interesele lor trecătoare care nu pot fi toate identice, fie pentru că nu se simt ajutați unul de altul în rezolvarea intereselor lor diferite. Liturghia devine un chiag unificator chiar pentru celelalte feluri de asociații și adunări, pentru că dă un fundament comun vieții lor în diversitatea de la suprafață.

Chiar membrii aceleiași familii întăresc comunitatea între ei cînd se adună toți regulat la aceeași Sfântă Liturghie. Comunitatea între ei se adapă atunci din izvorul comun suprem al iubirii și al vieții netrecătoare, care poate face să slăbească divergențele de interes trecător ce se ivesc între ei.

Sfânta Liturghie înseamnă în grecește slujire comună. Ea adună pe oameni într-o slujire comună adusă lui Dumnezeu Cel în Treime, a lui Dumnezeu al comunității. Ea e deci și puterea cea mai mare creatoare de comunitate. Ea îi adună pe toți tot mai mult în Împărăția dragostei nesecate a Sfintei Treimi

Creștinismul se distinge de orice religie și filosofie prin faptul că e religia dragostei. Dar dragostea înseamnă afirma-

rea eternității persoanei și credința în ea. Și numai aceasta proiectează lumina sensului peste existență. Această lumină o trăim în gradul cel mai înalt în Liturghie, proiectându-se din Fiul lui Dumnezeu făcut om pe veci. În Sfânta Liturghie fiecare persoană e luminată ca taină de valoare inepuizabilă a existenței. Și tocmai prin faptul că e izvor de lumină inepuizabilă, persoana e totodată cea mai mare taină însetată de eternitate și capabilă să dea altor persoane bucurii eterne de care acelea niciodată nu se satura.

Dacă nu e persoană, nu e dragoste. Numai persoana poate iubi și ea nu poate iubi decît altă persoană. Dacă există persoană care iubeste altă persoană și se cere iubită de ea, ele se vor nemuritoare, pentru o unire tot mai deplină. Vreau să fiu iubit în veci și vreau să iubesc o altă persoană în veci într-o unire tot mai desăvîrșită. Persoanele, dragostea și nemurirea spre o unire tot mai deplină țin la un loc. Acestea dau sensul deplin al existenței. Ce sens ar avea lumea fără acestea? Persoana fără dragoste nu are valoare nici sensul după care tinde. Fără dragoste slăbește și viața este un chin. Persoana și dragostea fără nemurire sînt iarăși lipsite de valoare și sensul deplin. În dragostea lor se amestecă chinul. Dragostea la rîndul ei fără persoană nu poate exista. Iar nemurirea persoanelor e un iad. E o moarte sufletească a persoanelor. La fel nemurirea fără un progres continuu în unirea prin dragoste devine monotonă. Unde nu sînt acestea patru existența se scufundă în nonsens sau în întuneric.

Dacă nu iubesc alte persoane și nu sînt iubit de ele, mă sărăcesc de viață și mă plictisesc de mine însumi pînă a nu mă mai putea suporta. Unii merg pînă la sinucidere din cauza aceasta. Dar omul odată ce a primit existența de la Dumnezeu nu și-o poate lua el însuși decît în forma ei pămîntească. Dar Dumnezeu nu i-o mai ia odată ce i-a dat-o. Omul rămîne deci în veci plictisit și chinuit de el însuși dacă nu s-a deprins să iubească și nu s-a făcut vrednic de iubit cît a fost pe pămînt. Dumnezeu ne arată prin aceasta că n-a făcut persoanele pentru existența trecătoare, ci pentru existența eternă. Dar deplina lor viață atîrnă de iubirea lor și aceasta de libertatea lor. Chiar prin existența chinuită în iadul etern persoanele dau mărturie despre valoarea eternă pe care le-a acordat-o Dumnezeu ca existențe libere.

Credința creștină afirmă că Sfînta Treime e bază eternă a persoanelor umane și modelul de fericire în unitatea dragostei. Dumnezeu a creat pe oameni ca persoane pe care să le

iubească ca Tată și ca Frate. Cînd au căzut din dragoste prin libertatea lor, L-a trimis pe Fiul Său însuși ca să se facă frate deplin al lor prin asumarea firii omenești sau prin întrupare, să ducă pînă la jertfa de Sine iubirea Sa față de ei și să le asigure eternitatea prin învierea Sa. Le-a acordat astfel o și mai mare dragoste după ce oamenii au căzut din iubire în păcat. În Sfînta Liturghie această dragoste ne este arătată, dovedită și comunicată permanent de Sfînta Treime; de Fiul întrupat, jertfit și înviat pentru ca prin aceasta să ne conducă la dragostea desăvîrșită a Împărăției Sfîntei Treimi.

Numai această unire eternă în dragoste între persoane, întemeiată pe Sfînta Treime, susținută de Fiul lui Dumnezeu prin întrupare pînă la jertfa de Sine pentru oameni și asigurată pentru eternitate prin înviere, dă sens existenței. Altfel totul ar fi fără sens. Fără jertfă lumea ar fi exclusiv un teatru de războaie al egoismelor sălbatice, fără înviere nașterea oamenilor n-ar avea nici o rațiune. Existența însăși ar rămîne cu totul inexplicabilă.

Singură învierea umple toate de sens, de lumină. La originea lumii stă dragostea Sfîntei Treimi. Istoria e lăsată de Sfînta Treime ca drum al creșterii oamenilor în dragoste, sfîrșitul ei va fi dragostea eternă și fericită în unirea desăvîrșită cu Sfînta Treime și totodată Sfînta Liturghie e locul central de creștere a oamenilor în această dragoste și în viață prin împărtășirea împreună cu Fiul lui Dumnezeu de jertfă și înviat pentru ei, ca să iubească și să ia putere să se iubească și să vină la viață și pe această să mențină spre învierea cu El în viața de veci. Dacă n-ar fi intervenit păcatul, am fi crescut în dragoste numai prin dăruire reciprocă. Dar păcatul egoismului a făcut necesară forma dăruirii ca jertfă împreună cu durerea pe care o implică desprinderea de obișnuința falsei și trecătoare dulceațe a egoismului.

Păcatul e o pricină a diminuării existenței persoanei; el aduce moartea trupească. Iar dacă e o existență continuă după aceea, ea e o existență chinuită, o moarte sufletească veșnică, care începe încă de aici.

Hristos a biruit moartea pentru că a biruit păcatul lipsei de iubire prin jertfa Sa pe cruce. El a restabilit persoana în condițiile sale normale ale dragostei și nemuririi. A reactivat prin aceasta comuniunea între persoane. În Sfînta Liturghie creștinii trăiesc și se obișnuiesc să crească în dragostea și în unirea fără sfîrșit cu Hristos cel jertfit și înviat și între ei și, activînd dragostea ca atribut al persoanelor și gustînd din arvună viața de veci de după înviere, viață fericită în co-

muniunea mereu sporită ce se hrănește din Hristos și din Sfînta Treime. Prin aceasta ei trăiesc sensul deplin al existenței în mod anticipat, sens arătat prin luminile ce sînt aprinse în tot timpul Sfîntei Liturghii.

În comuniunea începătoare cu Sfînta Treime prin unirea lor euharistică cu Hristos și deci prin înfierea lor, care-i face asemenea Fiului, ei trăiesc, dacă voiesc, în arvună ca moștenitori ai Împărăției Sfîntei Treimi sau ca părtași la Ea. Iar comuniunea Sfîntei Treimi este izvorul suprem și nesecat al celor trei valori mai înalte ale existenței: persoana, dragostea și veșnicia lor. Aceste valori ni se comunică prin Fiul lui Dumnezeu Care nu s-a făcut om, nu s-a răstignit și n-a înviat și nu s-a înălțat ca să nu mai fie cu noi, ca să rămînă doar o amintire și o nădejde ce ne va da și nopă învierea, ci ca să rămîna cu noi și să se sălășluiească în noi prin Taine, ca jertfit și înviat, ca să întărească și în noi dragostea spre înviere și spre viața de veci. În acest scop El se unește cu noi cel mai mult prin Sfînta Împărtășanie în Sfînta Liturghie ca Cel jertfit și înviat. De aceea Sfînta Liturghie este prin excelență trăirea cu Hristos cel jertfit și înviat, ca să întărim în noi duhul dragostei pînă la jertfa contrară egoismului și să înaintăm astfel spre înviere în împărăția dragostei eterne a Sfîntei Treimi.

Împărăția Sfîntei Treimi sau comuniunea în ea se trăiește în Sfînta Liturghie nu numai între cei prezenți, ci cu toți cei alipiți de Hristos, ca Biserică, fie că sînt trăitori în prezent fie că au decedat. Dragostea ca atribut al persoanei îi vede continuîndu-și viața în veci și pe cei adormiți. Cei prezenți la Liturghie își arată dragostea și față de cei adormiți și o dată cu aceasta credința în nemurirea lor, făcută fericită prin dragostea lor, prin pomenirile dese ale acelor în rugăciunile lor. Prin aceasta cei prezenți arată nu numai credința în durată eternă a persoanelor iubite, ci și conștiința răspunderii lor pentru eternitatea lor fericită. Acolo unde nu se crede în eternitatea persoanei, scade și răspunderea unora pentru alții. Răspunderea aceasta ia proporții incalculabile acolo unde se știe că de faptele noastre față de alții atît cît trăiesc și de rugăciunile noastre pentru ei după moartea lor, depinde însăși fericirea eternității la care sînt destinați. Și numai o astfel de răspundere, crescută dintr-o iubire nemăsurată, înalță calitatea persoanei umane la trepte de negraită înălțime.

* Din „Spiritalitate și comunitate în Liturghia ortodoxă”, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986 p. 5-12

DESĂVÎRȘIREA PRIN UNIREA CU DUMNEZEU SAU PRIN ÎNDUMNEZEIRE

4. Dragostea și nepătimirea. Treptele dragostei

La unirea cu Dumnezeu nu se poate ajunge decît prin rugăciunea curată. „Virtutea rugăciunii efectuează taina unirii noastre cu Dumnezeu, spune Sfîntul Grigorie Palama, căci rugăciunea este legătura fapturilor raționale, cu Făcătorul.”⁶⁹ Dar unirea cu Dumnezeu e mai presus și de rugăciunea curată. Ea înseamnă dragostea desăvîrșită. Și pe aceasta nu o dă omul de la sine, ci îi vine de la Dumnezeu.

Căci înainte de a fi în starea de rugăciune curată, omul trebuie să se fi curățit de patimi. Dar curățirea de patimi e una cu creșterea dragostei de Dumnezeu. Astfel, dragostea lui picurîndu-se cu anticipație în suflet îl întărește în liniștea nepătimirii și în rugăciunea curată. Iar prin aceasta vine în el și mai multă dragoste. Mai bine zis acum lucrează în el numai dragostea dumnezeiască, sau Duhul Sfînt. Precum se liniștește marea tulburată cînd se varsă untdelemn în ea, zice Diadoh, furtuna ei fiind biruită de calitatea acestuia, așa și sufletul nostru se umple de o liniște fericită, cînd se loarnă în el dulceața Duhului Sfînt.”⁷⁰

Deci e o strînsă legătură între dragoste și nepătimire. Dragostea presupune nepătimirea și o întărește la rîndul ei, pentru faptul că ea e opusul patimilor, care reprezintă egoismul. Unde sînt patimi, nu poate fi dragostea. De aceea iubirea vine în suflet în toată amploarea ei după ce am ajuns la nepătimire, după ce ne-am eliberat de patimi. Desigur și rugăciunea culminantă, mai presus de rugăciunea prin concepte și cuvinte, tot numai atunci o dobîndim. Căci nu se poate ruga cum trebuie cel ce nu e liniștit și nu se poate îndrepta exclusiv spre Dumnezeu, cîtă vreme e preocupat în mod egoist de

sine însuși. În acest sens, iubirea însumează celelalte virtuți, dacă prin fiecare virtute se omoară o patimă. Dar ea e fructul imediat al rugăciunii. „Toate virtuțile ajută minții să ajungă la dragostea de Dumnezeu, dar, mai mult decât toate, rugăciunea curată. Căci prin aceasta zburînd spre Dumnezeu, iese afară din toate cele ce sînt”, zice sfîntul Maxim Mărturisitorul.⁷¹ Dacă patimile înseamnă într-un cuvînt iubirea de sine, iubirea de Dumnezeu este opusul iubirii de sine. „Cel ce se iubește pe sine, nu poate iubi pe Dumnezeu”, zice Diadoh. „Dar cel ce nu se iubește pe sine din pricina bogăției covârșitoare a iubirii de Dumnezeu, îl iubește pe Dumnezeu, fiindcă unul ca acesta nu caută niciodată slava sa, ci pe a lui Dumnezeu. Căci cel ce se iubește pe sine cauuă slava sa, iar cel ce iubește pe Dumnezeu iubește slava Celui ce l-a făcut pe el. Fiindcă e propriu sufletului simțitor să caute pe de o parte pururea slava lui Dumnezeu în toate poruncile pe care le împlinește, iar pe de alta, să se desfăteze întru smerenia sa.”⁷²

Dar dragostea de Dumnezeu pe cea mai înaltă treaptă nu este numai libertate de patimi, ci este darul lui Dumnezeu ce se coboară în sufletul aiuns în această stare.

Dacă rugăciunea pornește de jos, desigur ajutată de harul ascuns al Duhului Sfînt, dragostea culminantă este răspunsul de sus al lui Dumnezeu. Prin ea ni se face descoperită și simțită dumnezeirea. Sfîntul Grigorie Palama spune de apostolul Pavel: „Sub puterea extazelor a fost chiar și de rugăciunea către Dumnezeu. Aceasta este și ceea ce spune sfîntul Isaac, avînd ca împreună mărturisitor pe dumnezeiescul Grigorie; că rugăciunea este puritate a minții și se retează brusc cînd e surprinsă de lumina Sfintei Treimi (Cuv. XXXII, ed. 1895, p. 140), sau că există o puritate a minții peste care în timpul rugăciunii strălucește lumina Sfintei Treimi; atunci mintea se înalță mai presus de rugăciune, datorită rugăciunii curate și darului Duhului. Atunci mintea nu se mai roagă prin rugăciune, ci, aiunsă în extaz, pătrunde în lucrurile neînțelese.”⁷³ Așadar, unirea nu e propriu-zis rugăciunea, pentru că în rugăciune e prea clară încă conștiința deosebirii de Dumnezeu. Ea e însă produsul rugăciunii, realizîndu-se la sfîrșitul ei, ca răpire a minții la Dumnezeu. Sfîntul Grigorie Palama zice despre unirea minții cu Dumnezeu: „Aceasta este ceea ce au spus părinții. „Sfîrșitul rugăciunii este răpirea minții la Domnul.”⁷⁴ Unirea e totuna cu trăirea dragostei de Dumnezeu, care coboară de sus. Iar „dragostea e din rugăciune”, spune tot sfîntul Isaac Sirul.⁷⁵

Dar nu de dragostea ce începe cu rugăciunea și din rugăciune e vorba aici, ci de dragostea ca energie divină necreată, ca dar de sus, lăta cum le deosebește pe acestea doua Diadoh al Foticeii. „Alta este dragostea naturală a sufletului și alta, cea care vine în el de la Duhul Sfînt. Cea dintîi e moderată și pusă în mișcare și de voința noastră atunci cînd vrem. De aceea e și rapta cu ușurința de duhurile rele, cînd nu ținem cu tărie la hotărîrea noastră. Cealalta așa de mult aprinde sufletul de dragostea lui Dumnezeu, încît toate părțile lui se lipsesc de dulceața negrăta a acestei iubiri, printr-o afecțiune negrăta și înfîntă. Căci mintea umplîndu-se atînc de lucrarea duhovnicească, se face ca un izvor din care țîșnesc dragostea și bucuria.”⁷⁶

Spre deosebire de caloliciism, care nu admite energii necreate ale lui Dumnezeu și care trebuie să considere și dragostea un dar creat, ortodoxia consideră dragostea ca o energie necreată, comunicată de Duhul Sfînt, o energie dumnezească și îndumnezeitoare, prin care participăm real la viața Sfintei Treimi. „Iubirea vine de la Dumnezeu”, zice sfîntul Ioan, (I, 4-7). „Dar aceasta iubire presapane după sfîntul Vasile,” o dispoziție proprie a naturii create, o samînța sau o putere de iubire (ἀγαπητικὴ δύναμις) în ființa omului, chemat să ajungă la desăvîrșire prin dragoste.”⁷⁸

Omul are capacitatea virtuală de a deveni subiect al dragostei divine și într-o măsură oarecare și tinde spre aceasta. În aceasta stă chipul dumnezeiesc în el. Dar dragostea însăși în deplinătatea ei nu o poate avea de la sine, ci o primește de la Dumnezeu, ceea ce înseamnă că asemenea nu o poate dobîndi decît în comuniune cu Dumnezeu.

Deși, adică în chip se ascunde virtualitatea asemănării, virtualitatea aceasta nu poate deveni actualitate de la sine, ci numai sub ilacără lucrării sau a iubirii dumnezeiești.

Natura în stare pură nu o găsim ci, sau în stare de sub-natura, sau în stare de natură penetrată de har. Deci nici dragostea naturală nu o cunoaștem în puritatea ei. Dragostea pe care o vedem la om, în afara legăturii cu Dumnezeu nu e nici măcar dragostea naturală. Marile deficiențe ale dragostei acesteia ne arată că adevărata dragoste nu poate fi decît un dar al lui Dumnezeu. Cînd a ajuns natura la starea ei sănătoasă, în dragostea ei e și harul divin.

Dar în această dragoste naturală este activ și omul. Însă mai sus de aceasta treaptă se află cel în care lucrează exclusiv dragostea lui Dumnezeu. Propriu-zis, putem distinge în dra-

goste trei trepte : a) Tendințele de simpatie naturală din starea naturii căzute din har ; b) Dragostea creștină, care folosind aceste tendințe crește din harul divin și din eforturile proprii ; aceasta are o creștere și devine fermă ; ea duce natura până la un fel de împlinire a ei ; la început ea e puțin fermă, pe urmă tot mai fermă și intensă. Diadoh are în vedere uneori pe prima, alteori pe a doua când vorbește de dragostea naturală. La începuturile ei, dragostea de a doua, fiind șovăitoare, poate fi ușor confundată cu simpatia naturală, mai bine zis, cu cea a celui lipsit de har. Dar pe măsură ce progresează, se fortifică, se apropie de dragostea ca extaz, care e dar exclusiv de sus. Dragostea a doua, sau creștină, pregătește sufletul pentru extaz. Acestea două pot fi iarăși cuprinse uneori sub același nume, mai ales când e vorba de cele mai înalte trepte ale celei dintii. c) În sfârșit, e dragostea ca extaz sau ca dar exclusiv de sus. Aceasta vine după pregătirea îndelungată prin a doua și ține clipe scurte, ca din ea să cîștige forță nouă cea de a doua și să-și continue creșterea. Dacă în cursul celei de a doua omul se ridică la starea naturii restabilite în har, dragostea ca dar exclusiv îl ridică peste limitele naturii. Noi, când vorbim adeseori de dragostea adevărată, vorbim de dragostea a doua, în opoziție cu cea dintii, copleșită de egoism. Dar încă nici ea nu e încă dragostea ca putere exclusiv dumnezeiască.

Dragostea deplină înseamnă o victorie totală a omului asupra lui însuși, nu în sensul că s-ar disprețui pe sine în urma unei descurajări, ci în sensul că afirmă pozitiv viața, dar consideră că adevărata viață stă în grija exclusivă de alții și în uitarea de sine. Cel ce are dragostea adevărată în sine experimentează o infinitate a puterii de a se dăruia, pe care evident că nu o poate avea de la sine.

Dragostea divină are o fermitate pe care nici o vicisitudine nu o poate clătina, ceea ce e străin dragostei naturale. Cel ce are această dragoste simte în sine un izvor pururea țîșnitor de lumină și de bucurie. Aceste virtuți nu le poate avea dragostea naturală care cade atît de repede și pe care o slăbește orice rău pe care îl suferă.⁷⁹

Iubirea dumnezeiască ce se coboară în om presupune o victorie asupra egoismului manifestat prin patimi și, fiind o ieșire pozitivă a omului din sine, e în același timp iubire de Dumnezeu și iubire de semenii. Desigur, puterea iubirii de la Dumnezeu fiind și obținindu-se prin aștinerea sufletului spre Dumnezeu prin rugăciune, e just să se spună că iubirea de Dum-

nezeu este izvorul iubirii de oameni, nu invers. Nu de la iubirea de oameni se ajunge la iubirea de Dumnezeu, ci de la iubirea de Dumnezeu se ajunge la iubirea de oameni, ultima fiind o prelungire a celei dintii. „Cînd începe cineva să simtă cu îmbelșugare dragostea lui Dumnezeu, începe să iubească și pe aproapele întru simțirea duhului“, zice Diadoh.⁸⁰ Aceasta nu înseamnă că uneori iubirea de oameni poate lipsi. Iubirea de oameni e fructul necesar al iubirii de Dumnezeu, așa cum rodul plantei e efectul necesar al luminii solare pe care o primește prin orientarea ei spre soare.

„Cel ce iubește pe Dumnezeu nu poate să nu iubească și pe tot omul ca pe sine însuși, zice sfîntul Maxim Mărturisitorul, deci nu are plăcere în patimile cele necurățite încă ale aproapelui.“⁸¹ „Sfinții ajung la desăvîrșire și la asemănarea cu Dumnezeu atunci cînd izvorăște iubirea lor față de toți oamenii.“⁸² Iubirea de Dumnezeu nu admite nici cea mai mică umbră în iubirea față de semenii. „Cel ce mai vede în inima sa o umbră de ură față de vreun om oarecare pentru cine știe ce greșală, e cu totul străin de iubirea lui Dumnezeu. Căci iubirea de Dumnezeu nu suferă cîtuși de puțin ură față de vreun om.“⁸³ „Precum Dumnezeu iubește pe toți la fel, pe cel virtuos slăvind-l, iar pe cel rău milostivindu-l și căutînd să-l îndrepte, tot așa, cel ce iubește pe Dumnezeu iubește pe toți la fel, pe cel virtuos pentru firea și pentru voia lui cea bună, iar pe cel rău pentru firea lui și din compătimirea ce o are față de el ca de unul ce petrece în întuneric.“⁸⁴ Puterea unei astfel de iubiri față de semenii se explică prin faptul că ea nu e decît iubirea lui Dumnezeu coborîtă în suflet și îndreptată pe de o parte spre Dumnezeu, pe de altă parte spre oameni. Sfîntul Isaac Sirul vede însă o opoziție între iubirea lumii și iubirea de oameni. „Nu pot cîștiga dragostea de oameni cei ce iubesc lumea.“⁸⁵

Desigur omul nu poate cuprinde în sine toată iubirea lui Dumnezeu. Dar nu e mai puțin adevărat că, avînd-o în sine, o simte ca pe ceva ce nu se mai sfîrșește. Ea crește în măsura exercițiului și a voinței de a o intensifica. Pentru că în măsura în care își deschide inima față de oameni, o lărgeste pentru oceanul dragostei dumnezeiești. „Mulți sfinți și-au dat trupurile lor fiarelor, sabiei, focului, pentru aproapele.“⁸⁶ Prin cei înșiși la o astfel de iubire se comunică energia nesfîrșită a iubirii divine, deși canalul ființei lor e prea strîmt, ca să se poată manifesta de la început întreagă. Ei au impresia că se înalță, că-i inundă o bucurie și o pace care nu se poate descrie.

țișă pe oricine. Dar așa e ea, pe cele mai înalte trepte ca extaz. „Iubirea este, după calitatea ei, asemănătoare cu Dumnezeu pe cât e cu puțință muritorilor; după lucrarea ei, e o beție a sufletului; după efectul ei, este izvor al credinței, abis al îndelungii răbdări, ocean al smereniei,” zice Ioan Scăraru.⁸⁷ Isaac Sirul descrie astfel infinitatea iubirii ce coboară în inimă de la Dumnezeu: „Iubirea ce are pe Dumnezeu de cauză este un izvor țîșnitor care nu-și întrerupe niciodată curgerea. Căci însuși el este izvorul iubirii și materia care o alimentează nu se sfîrșește niciodată... Niciodată nu-i lipsește celui ce s-a învrednicit de ea materia care-l poartă spre pomenirea lui Dumnezeu, încît și în somn stă de vorbă cu Dumnezeu.”⁸⁸ Iar caracterul extatic al acestei iubiri îl descrie tot el astfel: „Iubirea aceasta face sufletul extatic. De aceea, inima celui ce o simte nu mai poate să se despartă de ea, ci pe măsura iubirii venite asupra lui se observă în el o schimbare neobișnuită. Iar semnele sensibile ale acestei schimbări sînt: fața omului devine aprinsă, plină de farmec, trupul lui se încălzește, frica și rușinea se depărtează de la el și devine așa zicînd extatic. Puterea care strînge mintea fuge de la el, ieșindu-și oarecum din sine. Moartea înfricoșată o simte bucurie și niciodată contemplația minții nu mai suferă vreo întrerupere în înțelegerea celor cerești... Conștiința și vederea lui cea naturală au dispărut și nu mai simte mișcarea lui care se mișcă printre lucruri, și chiar dacă face ceva nu simte ca unul ce are mintea plutind în contemplație și cugetarea lui într-o vorbire cu cineva.” Nu mind-o ca Diadoh „o beție a sufletului”, sfîntul Isaac caracterizează astfel această beție: „De această beție duhovnicească au fost beți apostolii și martirii, cei dintîi străbătînd toată lumea intru osteneală și osîndire, ceilalți vărsîndu-și singele ca pe o apă din măduarele tăiate și suferind chinurile cele mai mari fără să slăbească cu sufletul.”⁸⁹ Iubirea dumnezeiască e așadar o beție, întrucît copleșește cu entuziasmul ei judecata lumească a minții și simțirea trupului. Ea mută în alt plan de realitate pe cel pârtaș de ea. Vede o altă lume, a cărei logică întunecă logica vieții obișnuite, primește simțirea altor stări, care copleșește simțirea durerilor și plăcerilor trupesti. De aceea, martirii par nebuni lumii acesteia, dar ei sînt adevărații înțelepți.⁹⁰

Sfîntul Ioan Scăraru declară că iubirea divină îi face pe cei pârtași de ea să nu mai simtă nici plăcerea de mîncare sau chiar să nu o mai poștească des. „Căci precum apa hrănește rădăcina de sub pămînt a plantei, așa hrănește focul ce

resc sufletul acestora.”⁹¹ Iubirea e așadar o forță care, alimentînd spiritul, revarsă și în trup putere încît acesta nu mai are nevoie de mîncare regulată pentru a-și susține forța vitală.

Dar mai interesantă este observația lui Ioan Scăraru, că iubind noi fața celui iubit, aceasta are putere să ne transforme, deci, cu atît mai mult fața Domnului. „Dacă fața celui iubit ne prefăce în chip vădit în întregime și ne face radioși, fericiți și neintristați, ce nu va face fața Domnului coborînd în chip nevăzut în sufletul curat?”⁹²

2. Dragostea ca factor de unire desăvîrșită și ca extaz

Marea taină a iubirii este unirea pe care o realizează între cei ce se iubesc, fără desliințarea lor ca subiecte libere. Legătura stabilită de iubire nu constă numai în faptul că cei ce se iubesc cugetă cu plăcere unul la altul, așadar în orientarea intenției fiecăruia spre celălalt, ci în faptul că fiecare îl primește pe celălalt în sine.

Între cei ce se iubesc nu este separație. Pe de altă parte, ar fi simplist să concepem iubirea numai ca o comunicare de energie de la unul la altul, precum ar fi cu totul greșit să fie considerată ca o identitate de eu-ri. Energia care se comunică de la unul la altul în cei ce se iubesc nu are un caracter fizic și nu se comunică în forma în care se comunică energiile fizice. Într-un anumit sens, cel iubit nu-și trimite numai o energie în ființa celui iubitor, ci pe sine însuși întreg, fără să înceteze de a rămîne în sine. E o proiectare a ființei sale întregi prin energia sa în sufletul celui iubitor, încît nu mai stii care trimite odată cu chipul său mai multă energie de la sine la celălalt: cel iubit sau cel ce iubește.

Desigur această reciprocă comunicare de energie are loc altfel între doi oameni, ca între om și Dumnezeu. Aici în primul rînd Dumnezeu își trimite energia în om. Iar erosul divin coborînd în om îl face pe acesta să absoarbă proiecția chipului lui Dumnezeu în sine. Dar nu e mai puțin adevărat că energia divină, odată comunicată omului, aceasta se întoarce spre Dumnezeu și în această întoarcere a ei ea îmbracă forma afecțiunii subiectului uman, trezită de energia divină. Căci nu numai Dumnezeu iubește pe om, ci și omul îl iubește pe urmă pe Dumnezeu, sau își trimite și el spre Dumnezeu o energie pro-

prie, sau energia divină îmbrăcată și imprimată de intenționalitatea și afecțiunea subiectului propriu. Dacă, după cum zice Ioan Scărarul, fața celui iubit ne prefăce în întregime după chipul ei și ne umple fața noastră de bucurie și de farmec, înseamnă că o energie a lui e trimisă în noi și lucrează asupra noastră, dar nu în mod fizic sau subconștient, ci prin voia, afecțiunea și conștiința noastră, ușurate însă de energia aceea, ce lucrează mai adânc în noi.

Această lucrare a chipului ființei iubite absorbit de ființa iubitoare și vice-versa a fost observată și descrisă insistent de Ludwig Binswanger.⁹² El numește această absorbire a chipului iubit și transformarea pe care o provoacă: imaginație sau închipuire în sensul etimologic al cuvintelor. Imaginația aceasta nu este o simplă fantezie sau iluzie, fără obiect real, ci primirea în suflet a chipului unei ființe reale, o legătură intimă între două ființe ce se iubesc. Chipul ființei iubite sau iubitoare primit în mine îl trăiesc ca pe o adevărată susținere sau întemeiere a vieții mele.⁹³

Dar Binswanger nu se mulțumește cu constatarea acestui fapt al iubirii „imaginative”, al bucuriei de a avea chipul ființei iubite mereu în cuget, ci caută și o explicație a ei. Iar explicația o găsește într-o unire fundamentală, realizată între persoanele ce se iubesc. Noi am văzut că pe Dumnezeu îl experimentăm în rugăciune ca subiect absolut suveran. Ca subiect suveran experimentăm și subiectul nostru. Nici subiectul nostru, nici al semenului nu poate fi captat, cuprins, subordonat, făcut obiect. Dar dacă subiectul semenului nu-l pot capta, ceea ce se întâmplă mai ales în iubire, când nici nu încerc așa ceva, deci nu-l pot anula suveranitatea, în iubire eu totuși îl experimentez ca dăruit mie; eu nu mă simt pe mine ca un ins singular în opoziție cu el, sau pe el în opoziție cu mine, căci dacă ar fi așa, legătura dragostei ar fi ruptă. În iubire eu nu mă trăiesc numai pe mine sau numai prin mine, ci și pe semen sau prin semen, fără ca el să înceteze de a fi un subiect independent de mine. Aceasta înseamnă totuși că nu-l am ca obiect al meu, ca parte a individualității mele, ci în legătură liberă cu mine, nu ca al meu, ci ca al nostru. Subiectul lui îmi este dat, sau mi se descoperă ca fiindu-mi dat, ca și subiectul meu, într-o existență suverană, dar totuși ținând de existența mea, trăit la un loc cu existența mea. El îmi devine mai intim decât orice lucru pe care îl posed, îl simt pătruns mai adânc în mine decât orice, iar eu patrunz în el mai mult ca orice lucru pe care îl are. E mai deplină intimitatea între mine și el decât

între mine și orice lucru posedat, dar totuși nu l posed ca pe un lucru, nu-l pot reduce la ceva stăpinit de „eu l” propriu și nu pot dispune singur de el.

Dacă tu mi te dăruiești liber și fără a înceta de a fi suveran, nesubordonat mie ca obiect, iar eu mă dăruiesc ție la fel, înseamnă că nici eu, nici tu nu devenim proprietatea exclusivă a unuia, ci eu sint al tău fără a înceta să fiu și al meu și tu ești al meu fără a-ți pierde libertatea fără a înceta să mi și al tău. Eu sint adică al nostru și tu ești al nostru.⁹⁴ Propriu-zis nici eu nici tu nu sintem ai noștri în sens de obiecte comune, ci eu și tu ne experimentăm ca o unitate de subiecte libere, atât de legate încât nu se pot despărți, ca o unitate trăită de fiecare din două subiecte, subiectul tău fiindu-mi tot așa de intim, de necesar ca și al meu, ba chiar constituind pentru mine, sau pentru subiectul meu centrul de preocupare și izvor al de trăire, așa cum subiectul meu constituie pentru tine un asemenea centru și izvor.

Sintem doi într-o unitate, fiecare privind la celălalt. Tu mi ești necesar mie, ții de existența mea, fără a fi încorporat în eu-l meu, și eu de existența ta, fără a fi încorporat în tine. Tu ești necesar mie, nu pentru ca să te fac subordonatul și slujitorul meu, nu pentru că aș simți necesitatea unui astfel de subordonat și slujitor, ci pentru a-mi fi tu mie centrul meu de preocupare și de slujire. Îmi ești necesar ca subiect autonom, nu ca un obiect subordonat. Îmi ești necesar pentru a îmi lua locul griii de mine, cu griia de tine, pentru a te pune în locul eu-lui meu. Atât de intim îmi devii, atât de una cu mine, că de mult te atrag în centrul existenței mele, încât îmi subordonez eu-l meu. Tu ții locul eu-lui meu, ții în mine locul persoanei prime, păstrându-te independent de mine. Sfântul Maxim Marturisitorul zice: „Prin iubire fiecare atrage pe semenul său și de mult la sine în intențiile sale și-l preferă șieși, pe cât îl respingea înainte și se prefera pe sine.”⁹⁵ În același timp, eu mă aflu la fel cu mine și în aceasta se manifestă independența subiectului tău față de mine, întregind tocmai prin aceasta fereastra mea. E o substituie de eu-ri. Locul eu-lui meu l-ai luat tu și locul eu-lui tău în tine l-am luat eu, prin voința ta, nu prin constrângerea mea.

Dar tu ai luat locul eu-lui în mine rămânând autonom, și eu propriu-zis nu e o absorbire a ta în mine, ci o ieșire a mea din mine, o traire a mea nu în jurul eu-lui propriu, ci în jurul tău, ca și o traire a ta în jurul meu. Eu nu experimentez numai trairea ta în jurul meu, ci și pe a mea în jurul tău. În

trucit centrul trăirii mele nu mai sînt eu, ci tu, te experiez pe tine ca centru, dar întrucît centrul trăirii tale sînt eu, valoarea mea este recompensată prin tine, încît prin mine experiez valoarea ta, dar în același timp prin tine îmi vine la conștiință și valoarea mea; astfel chiar despre mine, ca valoare, știu prin tine, sau pe mine mă am în adîncimea proprie, prin tine. Conștiința de mine e nedezlipită de conștiința de tine, de conștiința de „noi“.

Dionisie Areopagitul spune despre iubire ca ieșire din sine: „Iubirea dumnezeiască este extatică; ea nu permite celor ce se iubesc să fie ai lor înșiși, ci ai celor pe care-i iubesc. De aici vine că marele Pavel, cuprins de iubirea dumnezeiască și de puterea ei extatică, a rostit aceste cuvinte inspirate de Dumnezeu: „Eu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine“ (Gal. 3,20). Prin iubire este afară de el însuși și pierdut în Dumnezeu, după propria sa expresiune, nemai trăind propria sa viață, ci viața suveran scumpă a celui iubit.“⁹⁶

Propriu-zis nici eu nu-ți aparțin ție, nici tu mie, ci amîndoi unui „noi“ comun. Eu mă depășesc pe mine în legătură de iubire cu tine, nu mai sînt închis în mine, ci oarecum între tine și mine, sînt ieșit din cercul proprietății mele, ca și tu din cercul proprietății tale, creăm o unitate care nu se mai reduce la proprietatea unui singur eu, a mea sau a ta, și totuși nu e în afară de noi amîndoi. Nu e vorba nici de a ne avea pe noi amîndoi într-o proprietate comună, cum putem avea diferite obiecte în comun, ci așa cum eu-l meu singular e mai presus de calitatea de proprietate a mea, dar totuși îl trăiesc, așa eu-rile noastre sînt mai presus de o proprietate individuală sau comună, dar le trăim în comun; și eu și tu trăim din unitatea celor două subiecte, fără ca acestea să înceteze de a fi două; eu trăiesc pe „noi“ și tu, pe „noi“. De aceea raportul meu cu tine nu se poate exprima ca incorporare a ta în mine, sau a mea în tine, ci ca „întîlnire“, ca ieșire a mea din mine și a ta din tine; eu stau deschis în fața ta și tu deschis în fața mea. Această reciprocă deschidere e și o reciprocă apartenență și libertate în același timp. Eu nu pot exista fără să te trăiesc pe tine, și nici tu, fără să mă trăiești pe mine. Eu cresc spiritual trăindu-te pe tine, iar tu la fel. E o întregire a mea prin tine și a ta, prin mine.

Eu am nevoie să-ți comunic ție anumite sensuri și dacă tu asculți cu înțelegere, ciștig și eu o nouă înțelegere a lor. Eu ciștig în adîncime, îmi devin transparent ca subiect prin faptul că pătrund în adîncimea subiectului tău, sau prin faptul

ca tu deschizi liber adîncimile tale. Tu ești năde'dea și tăria mea, eu sînt năde'dea și tăria ta. Chiar prin faptul că te știi năde'dea și tăria mea, te întărești, și eu la fel, chiar prin faptul că mă știu năde'dea și tăria ta. Apartenența mea și a ta unui „noi“ comun face ca, atunci cînd tu strigi după ajutorul meu, eu să simt că ceva ce ține de mine e în suferință, iar dacă te lovesc pe tine mă imputînez și mă păgubesc pe mine de ceva cu mult mai esențial decît dacă aș pierde un bun care e exclusiv al meu. Poate de aceea zice francezul „partir c'est mourir un peu“. Plecînd de lingă tine mor întrucîtva, precum mori și tu cînd pleci de lingă mine. Așa se explică sentimentul de regret al muștrării conștiinței pentru răul ce l-am făcut altora și răspunderea ce o simt pentru semenii. Numai faptul că în dragoste mi se revelează apartenența ta în cercul existenței mele, ca parte a lui „noi“, al unei realități comune căreia îi aparțin și eu și tu, și numai faptul că în acest „noi“ fără de care nu pot exista în mod normal, eu am rolul de a primi de la tine, precum tu ai rolul de a primi de la mine, explică acel lucru pe care-l simt ca o adevărată minune: că tu mă iubești pe mine. Fiecare subiect înțelege de ce iubește pe altul, căci vede în acela o serie de însușiri și de arutoare, simte că fără el n-ar putea trăi. Dar nu înțelege ușor de ce îl iubește altul pe el, întrucît în dragostea altuia față de sine el însuși își vede că e fără preț, neinteresant, fără adîncimi. Nimeni nu-și poate da seama cît de mult valorează el pentru altul, dar își dă seama cît valorează altul pentru el.

Acesta e reversul mîndriei și al părerii de sine. Aici se revelează faptul că nimeni nu se poate mulțumi cu sine fără altul, că existența sa devine bogată și adîncă prin altul. Trăind exclusiv în mine, existența mi se sleiește de orice conținut. H. von Swanger citează pentru acest fenomen cuvinte din Jean Paul, care vede minunea principală nu în a iubi, ci în faptul de „a fi iubit“. „Iubirea cu care ne primește bunătatea celui alt este ceva atît de tainic, încît noi nu putem pătrunde în înțelesul ei, pentru că nu putem împărtăși ideea bună ce și-o face acela despre eu-l nostru, noi nu înțelegem cum ne poate iubi acela, dar ne împăcăm cu aceasta, dacă gîndim că celălalt din par-
te sa înțelege tot așa de puțin dragostea noastră față de el.“⁹⁷

De aceea dragostea creștină e împreunată cu smerenia. Ca un chip analog cu Jean Paul, Dostoievski pune pe Markel, unul din personajele sale, să întrebe pe servitori: „Iubiții mei, de ce mă slujiți? De se va milostivi Dumnezeu de

mine și mă va lăsa să trăiesc, vă voi sluji și eu pe voi, căci fiecare trebuie să sluiească altora.”⁹⁸

Cu atât mai greu ne e să înțelegem taina iubirii lui Dumnezeu față de noi și dorința lui Dumnezeu de a-i răspunde cu iubirea noastră. E uluitoare valoarea ce ne-a dat-o Dumnezeu: iubirea e dovada existenței noastre eterne și mijlocul desăvârșirii noastre.

Uneori sentimentul acesta al lipsei noastre de importanță ne face să pregetăm a dăruî un cuvînt de apreciere cuiva care ni se pare cu mult mai presus de noi ca să aibă nevoie de el, alteleori adresăm semenilor cuvinte grele, socotind că ele nu pot avea nici un ecou serios în ei. Dar pe urmă aflăm cu uimire cît de mult a durut pe cineva lipsa unui cuvînt bun din partea noastră, sau rostirea unui cuvînt rău la adresa lui.

S-ar părea, la prima vedere, că ceea ce ne determină la această întrelăsare de a acorda atenția noastră unor persoane ce ni se par superioare este aceeași smerenie care trebuie să înlovărașească dragostea noastră. Dar sîmerenia adevărată nu pregetă de a acorda altora toată atenția; sentimentul puținătății proprii, fiind copleșit de sentimentul valorii altora trebuie să ne facă să uităm de puțină importanță ce o pot avea cuvintele și atențiile noastre, și să-i acordăm altuia toată atenția fără să ne mai gîndim la noi, ci exclusiv la el. Iubirea e și în acest sens o depășire de sine.

Simțirea smerită a acestei puținătăți a propriei persoane nu exclude însă o creștere proprie prin dragostea semenului.⁹⁹ Eu simt că, dacă aș trăi prin mine însumi în afara legăturii de iubire cu cineva, n-aș fi nimic, dar în această legătură eu cresc, însă tot plusul pe care-l experiez îl reduc la el. Vom vedea că același sentiment îl am atunci cînd cresc în dragostea de Dumnezeu.

Dragostea se realizează atunci cînd se întîlnesc într-o trăire reciprocă deplină două subiecte în calitatea lor de subiecte, adică fără să se reducă reciproc la starea de obiecte, ci descoperindu-se la maximum, ca subiecte, dar cu toate acestea dăruindu-se reciproc și cu toată libertatea. Iubirea e pătrunderea reciprocă a două subiecte în intimitatea lor, mai mult ca întrepătrunderea între un subiect și un lucru, fără ca să înceteze a fi suverane și autonome. Prin iubire pătrunzi în intimitatea unui semen, în simburile ființei lui, mai mult decît pătrunzi în ființa unui obiect, chiar dacă-l asimilezi prin mîncare. Îl pătrunzi fără să-l nimicești, sau împușnezi, ci, dimpotrivă, dîndu-i ocazia să crească. De aceea iubirea e suprema unire și

promovare reciprocă și, tocmai de aceea, suprema cale de cunoaștere în care semenul nu e pasiv, ci mai liber ca în orice altă stare sau relație. Cu cît îl iubesc mai mult, cu atât mi se descopera mai mult. Subiectul uman poate actualiza o astfel de legătură cu orice subiect cînd a luat cunoștință de el prin mijlocirea simțurilor. Deci virtual el e într-o astfel de legătură și e chemat spre actualizarea ei cu oricine. Dar putința acestei legături de a se actualiza e mai mult sau mai puțin inabusită prin încercarea subiectelor de a se reduce reciproc la starea de obiecte, sau prin lipsa de atenție cu care un subiect trece pe lingă altul. Mindria, patimile egoiste atrofiază legătura normală pe care o virtualitate firească din noi o cere dezvoltată în orice ins. Cînd dezvoltăm însă această legătură sau ne descoperim în ea, ne plasăm fiecare neasemănat mai mult în interiorul celuilalt decît înainte, dar și în interiorul propriu. Acum se realizează și devine transparenta propriei adîncimi și adîncimea semenului. Ea ne revelează, ne dă un plus considerabil de realitate. Celălalt ni se revelează ca avînd o bogăție mult mai bogată decît noi. Dar ceea ce e ciudat e că acest plus nu poate fi dobîndit exact. Pe cîtă vreme, rînduindu-se în contactul superficial cu semenul, cînd marea bogăție a subiectului ne este acoperită, putem formula în concepte definite anumite însușiri ale lui și tîndem să-l definim exact, iar descoperirea subiectului lui ne pune, dimpotrivă, într-o legătură cu un plus neasemănat, mai mare, dar imposibil de precizat, în esența lui, în concepte.

Iubirea e un uriaș plus de cunoaștere, producînd în același timp un uriaș plus de viață în cel iubit și în cel ce iubește, dezvoltînd la maximum ființa lui și a mea. Dar această cunoaștere nu poate fi captată în concepte. Aici ni se descoperă tot sensul „imaginației” lui Binswanger. Dîndu-mi seama printr-o experiență directă că în subiectul semenului se cuprinde o bogăție ce nu poate fi delimitată în concepte, mă ajut de imaginație pentru tot-plusul din el, experiat, dar necaptat în concepte.

Imaginația aceasta are multiple temeuri de adevăr. În primul rînd subiectul fiecăruia ascunde virtualități indefinite, care pot fi puse în valoare prin iubire. De aceea aceste virtualități le sesizează tot numai cel ce-l iubește. Aceasta, în primul rînd, pentru că el surprinde în manifestările voluntare și în abraziunile lui sufletești o mulțime de nuanțe care revelează lațente neobservate de privirea piezișă sau superficială a celor care sînt ostili sau indiferenți. În al doilea rînd, pentru că cel

ce iubeste infrumusețează în mod real prin dragostea sa fiecare trăsătură a celui iubit, nu numai pentru că proiectează de la sine un val de lumină al aceluia, iar faptul acesta se datorește fie în total virtualităților ascunse, în trăsăturile celui iubit, fie idealurilor spre care aspira în mod neștiut tendințele celui ce iubeste, fie faptului că e o sinteză din aspirațiile unuia și din virtualitățile sesizate din celălalt, ceea ce-i mai probabil.

În general, imaginația e produsul unor forțe, al unor latente, al unor posibilități din cuprinsul comun al celor doi, din cuprinsul lui „noi”. Și dacă cel ce și le imaginează crede puternic în ele, ceea ce se întâmplă în dragostea adevărată, forța de la baza lor — în care e antrenată și voința, comunicându-se din cel ce iubeste, celui iubit — îl face pe acesta să se silcasca și el spre actualizarea lor, făcând abstracție de faptul că în el lucrează și chipul ideal pe care și l-a făcut despre celălalt. Infinitul atât de bogat în latente al subiectului iubit, sau dualitatea îmbogățită a subiectelor ce se iubesc, cuprinde ca virtualități tot ce se exprimă prin imaginația lor, iar forța acestei imaginații care e forța dragostei, dacă dragostea e adevărată, adică sfatornică și puternică, reușește să actualizeze acele latente în fiecare din ei. Astfel chipul celui iubit, idealizat de imaginația celui ce iubeste, devine o forță model care prefăce pe cel iubit din zi în zi, în vreme ce și cel ce iubeste actualizează tot mai mult chipul idealizat al său, făcând de celălalt. Propriu-zis între chipul meu idealizat de celălalt, și chipul lui idealizat de mine se produce prin comunicare reciprocă o fuziune și eu, prefăcându-mă după chipul idealizat al celuilalt, actualizez în același timp chipul idealizat al meu care a început să devină chipul după care se formează celălalt. Iar privind fiecare la celălalt, în lumina chipului reciproc idealizat, de la o vreme a devenit fiecare foarte mult ca chipul idealizat al celuilalt, căci privindu-l unul pe celălalt, fiecare vede un chip idealizat al lui după care se modelează el însuși. Se înțelege că noul chip al amândurora nu poartă numai trăsăturile unuia sau altuia, ci e o sinteză a amândurora, încit nu e o victorie egoistă a unui eu, ci a „noastră” asupra egoismului meu și al tău, și o creștere a mea și a ta.

Dacă ar lipsi imaginația, chipul fiecăruia s-ar învârti și și-ar pierde frumusețea. Imaginația e forța prin care cel ce iubeste scoate ca un scafandru, din bogăția infinită a celui iubit, frumuseți și lumini și transparențe noi pe chipul aceluia și apoi pe chipul său, sau pe chipul comun și în parte îl imbo-

gătește pe acela în mod real cu ele. Când imaginația se oprește, s-a stins iubirea. Forța imaginației e iubirea și forța iubirii e imaginația. Și intrucit iubirea e în contact cu o realitate adâncă, adevărată, imaginația are și ea o bază reală. Pe de altă parte, ele au o putere creatoare reală.

Dar putem merge un pas și mai departe în clarificarea întregii puteri a acestei imaginații. Precum am văzut mai înainte, cel ce iubeste, descoperind adâncurile indefinite ale subiectului semenului și le descoperă și pe ale sale, fără ca aceasta să însemne că n-ar putea cobori și prin sine în aceste adâncimi proprii, desigur dacă nu e lipsit de iubirea de oameni în general, putere pe care o poate avea însă numai dacă are iubirea față de Dumnezeu. Dar noi am văzut că cel ce coboară în adâncurile indefinite ale subiectului propriu adușmă, în legătură cu infinitul propriu, și infinitul divin.

Desigur, calea pe care, în acest caz, subiectul coboară în adâncimile sale e calea rugăciunii. Față de cel ce ar socoti că, admitând o asemenea cale de coborire în adâncimile proprii, contrazicem afirmația noastră că fără iubirea altuia nu putem să ne descoperim subiectul propriu, menționăm ca rugăciunea nu stă în contrazicere cu calea dragostei, ci este și ea o cale de creștere continuă în dragoste. Căci înaintind prin rugăciunea lui Iisus, la rugăciunea mintală din inimă, ceea ce ne susține în acest efort e dragostea față de Iisus, care crește continuu, făcându-ne, printr-o imagine spirituală a chipului sau duhovnicesc, după chipul Său și simțindu-l tot mai unit cu eu-l propriu, într-un „noi” din care eu nu mai pot să ies fără primejdia pierderii mele. Și nu numai eu primesc în mine „Eu-l” lui Hristos, făcându-mă după chipul lui, ci și „Eu-l” lui primește eu-l meu în sine, primește chiar trupul meu în sine, încit mă încaadrează și pe mine în simțurile sale curate, în faptele sale curate. Astfel toți cei ce credem devenim un „trup” cu el și între noi, fapt ce se va desăvârși în viața viitoare.

Aceasta se înfăptuiește mai ales prin rugăciunea curată adresată lui Iisus. Iar cel ce efectuează această substituție de locuri, între mine și Hristos și între noi toți cei uniți cu Hristos, este Duhul Sfânt. El e Duhul acestei comuniuni. Căci e Duhul comuniunii și în Sfânta Treime. Dar pînă să fi ajuns la capacitatea unei astfel de rugăciuni care mă umple cu Hristos, trebuie să fi crescut considerabil și în dragostea de semen și în răstimpurile de întrerupere a acestei rugăciuni trebuie să mă simt tot mai plin de dragostea față de ei. Trep-tate ale urcușului spiritual nu sînt așa de separate precum le am

gacaciune.

cea eu-lui, urmînd orientarea ascetică a spiritualității.

Binswanger crede, dimpotrivă, că nu este în

dapă ea vine autorevelarea. El invers

gaard declarînd: „Cine nu poate iubi nu se poate

labirea premerge autorevelarea. Căci „tu” ești cu

„cele pieței din calea autorevelării.” Binswanger

de exclusiv calea din urmă, pentru că el se gîndește mai

la dragostea dintre barbat și femeie, care e enorm

de atracția trupască și care poate cădea adeseori foarte ușor

El are deci în vedere dragostea naturală, care nu are nevoie

de rugăciune, de asceză pentru a se naște în noi ca dar al

Dumnezeu.

Dar dragostea adevărată față de orice semen, dragostea care nu cade niciodată, nu se poate naște fără rugăciune, fără asceza purificatoare de patimi. E adevărat că fără descoperirea subiectului semenului dragostea adevărată nu ne descoperim nici noi toată adîncimea subiectului nostru, așadar n-atingem ultima desăvîrșire în rugăciune; dar nici fără rugăciune nu putem dobîndi deplina iubire de semen. Credem, rugăciunea ca dragoste de Dumnezeu și dragostea de semen progesează paralel și într-o intercondiționare.

Dumnezeu primează, ba da forță voinței noastre precum ea susține efortul nostru în

Socotim că se descoperă

atîtat și de rugăciune, sau c

late

și în comunicare

mult, cu cît desco

comunicare launtrică

dragoste își

dau cu trăsăturile celor

toate și le poate însuși în mod

actual semenul nostru, aflîndu-se în legătură cu Hristos, fie direct, fie prin minte, care-l iubesc din legătura mea cu Hristos, izvorul tuturor virtuților

Acesta e înțelesul deplî al imaginației iubitoare. Dar infinitul care se deschide în fața dragostei nu este un infinit în continuitate de substanță cu noi. E drept că în forma iubitoare a „îi „noi”, existența își găsește un indefinit care se revărsa în fiecare din cele două euri ca o inundație de bucurie, ca o beție coplesitoare. Dar oricît de mult am simți indefinitul subiectului semenului, ne dăm totodată seama că așa cum indefinitul nostru nu e totul, ci el stă în legătură cu un izvor deo-

le el, și infinit, tot așa și bogăția semenului, sau a comu-

dintre noi își are un izvor deosebit de el, sau de „noi”

Al comunitatea iubitoare nu durează, își epuizează repede izvorul de susținere. Dragostea ne pune în legătura pe „noi” cu infinitul, numai cînd infinitul acesta e dumnezeiesc, cînd e deosebit ca natură de noi, deci cînd ni se împărtășește ca dar. În comunitatea de iubire dintre mine și un altul e de față și Dumnezeu, fără ca aceasta să însemne că iubirea de altul anticipază întîlnirea cu Dumnezeu.

Binswanger socotește că infinitul dragostei e un infinit al naturii universale și că drumul spre întîlnirea cu acest absolut duce numai printr-un „tu” concret. De aceea pentru că nu există un drum care întîi să ducă la Absolutul ca Persoană, pentru că el nu se gîndește la un Absolut-Persoană. Noi, creștinii, ce credem în Absolutul-Persoană, socotim că ne putem întîlni întîi cu acest „Tu” absolut și abia El poate și vrea să ne îndrepteze iubirea și spre persoanele create după chipul Lui.

Sentimentul de plenitudine, de debordare, de beție terică, cum îi zic părinții, îl trăim de fapt și noi în iubirea față de ceilalți, cu atît mai mult cu cît comunicarea iubirii pornește și din mine și din semenul meu. Dar această plenitudine nu poate avea ca izvor ultim o bază naturală universală. Numai Persoana supremă, infinită, poate fi izvorul unei astfel de iubiri și bucurii plenare. Căci îți dai seama că bucuria debordantă ce o are altul de tine și voința nemarginită de a te cuprinde întreg în sine nu i-o provoci numai tu cu relativitatea

ta și nici nu poate porni numai din cuprinsul firii lui și nu poate veni nici dintr-un izvor impersonal. Celălalt se descoperă ție și tu lui ca un dar al persoanei infinite. Deci și bucuria unuia de altul e un dar de la Persoana supremă de dincolo de tine și de el, care prin el ți se dăruiește ție și prin tine, lui. Convingerea aceasta ți-o întărește mai ales faptul că ea nu ține decât cîte o clipă. Dacă totul ar veni din natură și ar ține de natură, ar trebui să țină și ar putea dura permanent. Dar cînd o primim, parcă ni se topește ființa, parcă ni se sparge, parca am leșina dacă ar ține mai mult și ar spori în intensitate. Dacă această bucurie spirituală s-ar naște din cuprinsul firii, cu care sîntem conaturali, cum am mai experia incapacitatea noastră de a o trăi întreagă mai mult timp în continuare, sau tot timpul?

Timp mai prelung putem să petrecem în beția dragostei de Dumnezeu, la capătul rugăciunii curate. Aceasta se explică întîi din faptul că rugăciunea îndelungată, cu părăsirea formelor strimte ale imaginilor și intereselor pentru obiectele limitate ale lumii, ne-a obișnuit cu „lărgirea inimii”, ca să cuprindă o bucurie ce debordează marginile ei. Desigur pe aceste trepte culminante ale rugăciunii beția dragostei nu apare ca un produs al pregătirii prin rugăciune. Rugăciunea duce pînă la „oprirea” minții din orice activitate îndreptată spre ceea ce-i mărginit. Dar beția dragostei de Dumnezeu coboară dintr-o dată de sus. Desigur, precum am mai văzut înainte, trebuie să precizăm că în afară de această dragoste ca beție spirituală, cu bucurie debordantă, care exprimă totala absorbire a feței tale în celălalt și a feței celuiilalt în tine, mai este și o dragoste calmă, condusă de considerațiuni raționare, ce crește pe încetul. Aceasta e condiția pregătitoare pentru cealaltă. Și aceasta o cîștigi cu ajutorul harului lui Dumnezeu, dat la botez, dar fără să excludă eforturile tale. Cealaltă vine însă exclusiv de sus, nu ca produsă de cea dinainte, însă totuși avînd nevoie de pregătirea prin aceea.

În dragostea față de semen, de asemenea distingem această etapă mai prelungă și bucuria debordantă a cîte unei clipe ca dar de sus. Dacă ne cuprinde cîteodată o asemenea bucurie față de un semen fără să ne fi pregătit printr-o iubire specială față de el, aceasta se datorește faptului că sufletul nostru s-a pregătit în general pentru iubire prin rugăciunea ca drum iubitor spre Dumnezeu și prin consecința ce a urmat de aici de a iubi pe orice om. Dar în orice caz clipa de bucurie extatică de un om, neurmind unei pregătiri speciale de lărgire

a inimii prin părăsirea tuturor imaginilor, conceptelor și intereselor, limitate, nu poate dura decît cu mult mai puțin decît beția dragostei de Dumnezeu.

Un al doilea motiv care face ca extazul dragostei față de Dumnezeu să țină mai mult, este faptul că Dumnezeu însuși, fiind acum în raport cu noi și deci în apropierea noastră, dă firii noastre o lărgime capabilă să experimenteze infinitatea dragostei mai statornic. Infinitatea aceasta însăși ne copleșește atît de mult ființa că parcă și oasele, care sînt cadrele cele mai rezistente ale ființei noastre mărginite se topesc. Omul induhovnicit nu mai simte în iubirea cu care iubește pe Dumnezeu nimic omenesc, ci exclusiv puterea dragostei dumnezeiești revarsată în el, iubindu-l pe Dumnezeu cu aceeași iubire cu care îl iubește și Dumnezeu pe el.

Diadoh descrie această stare astfel: „În măsura în care primește cineva în simțirea sufletului dragostea lui Dumnezeu, în aceeași măsură ajunge în dragostea de Dumnezeu. De aceea unul ca acesta nu încetează să tindă spre lumina cunoștinței cu o dragoste așa de puternică, încît să-și simtă topindu-se pînă și țaria oaselor, nemaștiindu-se pe sine, ci fiind prelacut întreg de dragostea lui Dumnezeu. De unul ca acesta putem spune și că este în viața aceasta și că nu este. Caci petrecînd încă în trupul său, călătorește, datorită dragostei, afară din el, mișcîndu-se neconținut cu sufletul către Dumnezeu. Arzînd cu inima neconținut de focul dragostei, s-a lipit de Dumnezeu prin puterea neslăbită a unei mari iubiri, ca unul ce a ieșit odată pentru totdeauna din iubirea de sine pentru dragostea de Dumnezeu.”¹⁰³

Extazul dragostei, adică, sau sentimentul unirii cu Dumnezeu, sentimentul că formează cu Dumnezeu un „noi” actual experimentat, devine tot mai prelung, producînd o bucurie, o călură sufletească tot mai fericită. Iar extazul prelungit face ca și răstimpurile dintre un extaz și altul să fie tot mai pline de conștiința prezenței actuale a lui Dumnezeu de dragostea cea calmă, împreunată cu lucrarea minții, încît viața omului cîștigă o continuitate de dragoste neîntreruptă. Continuitatea aceasta o exprimă apostolul Pavel zicînd: „De ne-am ieșit din minte este pentru Dumnezeu, iar de sîntem cu mintea întreagă este pentru voi” (II Cor. 5,13), subînțelegîndu-se însă: „dar și pentru Dumnezeu.”

De extazul perpetuu propriu-zis vom avea parte numai în viața eternă. Numai atunci vom ieși complet din discursivitate, numai atunci vom avea parte mereu de acea neîntreruptă

undere esențială a noastră de subiectu
tele „...e, de o veșnică cunoaștere su
... de o unire

limitatea realității divine și umane.

O chestiune care mai trebuie lamurită în acest caz tot este

fel prin unirea

unirea întregii liri omenești din toate subiectele și unirea ei cu
Dumnezeu. Căci lucrul acesta îl afirmă și
Maxim Mărturisitorul spune că mai întâi iubirea unifică pe omul

individual înălțându-l la un nivel superior de existență și
are să împartă prin iubire și dragoste

se realizează prin iubire și dragoste, se realizează

aducându-l la un nivel superior de existență și

se realizează prin iubire și dragoste, se realizează

se realizează prin iubire și dragoste, se realizează

se realizează prin iubire și dragoste, se realizează

se realizează prin iubire și dragoste, se realizează

se realizează prin iubire și dragoste, se realizează

se realizează prin iubire și dragoste, se realizează

se realizează prin iubire și dragoste, se realizează

toți oamenii
care, ca și a

de n-ara între mine
udec lucr...le din punct

e ma aliu în răst, îl pun în

meu pe al lui, renunțând la al meu. Facind așa

mod succesiv cu diferiți semenii cu care aiuz în contact,

se întărește sentimentul unirii mele actuale și virtuale cu

oricine. Din partea mea nu mai e nici o dezbinare între mine

și mai...nici una. Dacă vad...stret...eu na o

comportarea aceasta statornică întărește sentimentul uni-

le ca ei și cu Dumnezeu. Aceasta asigură în clipe

statică, de contemplare a subiectului oricarui semen

irșite. Și la rindul lor aceste clipe atărese compor-

plină de atenție și de abnegație față de orice se-

ingia ișbirii mele față de un semen creșterea

șug o dispoziție statornică de iubire față de omul

curie de toți, o convingere că în fiecare pot descoperi tain-

adineuri fermecătoare. Mă simt unit virtual cu toți și cu

prilei concret această unire virtuală și indirectă devine

eni o legătură universală între toți oamenii și între omul și

Dumnezeu.

Dragostea de semenii crește din obișnuința dragostei față

de Dumnezeu și mai ales din trăirea ei ca extaz pe treapta

lui pe tine, în unirea dintre mine și tine, natura umană repartizată în persoane își biruiește împărțirea și se regăsește pe sine în unitatea ei, fapt care-i produce o bucurie debordantă. Repartizarea în persoane a fost și este necesară tocmai pentru ca prin iubirea reciprocă dintre ele să-și descopere o valoare și o frumusețe pe care altfel n-ar fi putut-o descoperi.

Unitatea descoperită prin iubire a firii repartizate în subiecte e altfel prețuită și de aceea alimentează o bucurie și o afecțiune neîncetată. Binswanger spune: „Noi cel realizat prin dragoste este semn, salut, chemare, revendicare, îmbrățișare a existenței umane în ea însăși, cu un cuvânt: întâlnire.”¹⁰⁶ Întâlnirii din dragoste i-am spus noi mai degrabă „regăsire”. Acesta e sentimentul încercat de două ființe care și-au deschis sufletele în dragoste. Natura umană își regăsește prin dragoste unitatea divizată prin păcat. De aici, sentimentul celui ce iubeste, că în cel iubit își regăsește „casa” după ce a răăcit pe afară.¹⁰⁶ În rucit „casa” este interioritatea, sediul ultim, vatră de odihnă, pe em spune că omul, cit este singur, chiar în stare de „interioritate” nu e cu adevărat „acasă” la sine, adică în „interioritatea” sa adevărată.

„Casa” sotului e locul unde se găsește soția, și „casa” soției e locul unde se găsește sotul, sau mai bine zis „casa” este constituită din amindoi, ca expresie a lui „noi”.

Un edificiu în care nu mai locuiește cel iubit a devenit pustiu, ca dovadă că ceea ce-i împrumutată și lui caracterul de „casă” era prezenta celui iubit. Cei ce se iubesc se primesc unul pe altul în inimă, își deschid unul altuia inima,¹⁰⁷ adică intimitatea. Inima care se deschide celui iubit nu e numai autorevelarea subiectului în adâncimile lui infinite, ci și afecțiunea cu care se deschide acest subiect ca să primească pe celălalt.

Bucuria ce o avem de întâlnirea cu Dumnezeu în iubire ne arată că și aici e vorba de o regăsire. Natura umană, fiind opera iubirii creatoare a lui Dumnezeu, se află într-o înrudire și într-o apropiere originară cu El. Unirea realizată prin dragoste îi da sentimentul de regăsire, de revenire „acasă”, de intrare în odihnă, după cuvântul lui Augustin: „Inquietum est cor nostrum donec requiescat in Te.” Noi avem sentimentul că în iubirea de Dumnezeu ca extaz, Dumnezeu ne-a deschis inima sa și ne-a primit în ea, precum noi ne-am deschis inima noastră ca să între El în ea. Pe de altă parte, revenirea la Dumnezeu, la inima Lui înseamnă intrarea în casa Lui. „Casa” l Dumnezeu însă vrea să i cuprindă pe toți oamenii, căci în inima lui încap toți, iar ea cind intru în ea trebuie să simt că ma

aflu în ea uni, cat cu toți cei dinăuntru. Revenind în Dumnezeu, revenim în „Adapostul-Persoana” propriu nouă, în casa părintească supremă, împreună cu toți fiii Părintelui ceresc. A fi în aceeași „casă” părintească cu toți cei iubiți e structura cea mai înaltă și mai pură a iubirii. Vom vedea cum această structură se revelează lui Moise sub chipul „cortului” de sus, după care s-a făcut cortul, templul și Biserica de jos. În această „casă”, care e Dumnezeu însuși, se poate înainta la nesfârșit, fără să se poată intra în ființa ei însăși, în „altar” (în Știința Sfintelor). Dar cei ce se iubesc se sălășluiesc reciproc unul în altul. Nu numai noi intrăm în Dumnezeu, ci și Dumnezeu în noi. Betia dragostei de Dumnezeu, experimentată la capătul rugăciunii curate, mă umple de pornirea de a iubi pe toți semenii, de a-i primi pe toți în inima mea, care se află în inima lui Dumnezeu, de a mă simți că sint cu toți în interiorul aceleiași „case” a lui Dumnezeu, care este Biserica.

3. Dragostea, cunoașterea și lumina dumnezeiască

a) Semnificația luminii dumnezeiești

Dar ce este lumina dumnezeiască ce se descopera minții pe ultimele trepte ale rugăciunii curate?

Ea este dintr-un punct de vedere, tocmai iradierea zimbitoare a dragostei divine, trăită în formă mai intensivă în clipele de atintire extatică spre Dumnezeu.

Am văzut că în clipele iubirii extatice se deschid, devenind iubitoare și zimbitoare priviri noastre, adâncurile subiectului iubit. E o cunoaștere mai presus de cunoaștere, după ce subiectul sau mintea noastră a ieșit din sine. În acele clipe ne scufundăm în indefinitul iubitor al inimii lui, uitând de noi înșine. Dar această regăsire a firii, în unitatea iubitoare „eu-tu” ne umple pe amindoi de o bucurie nesfârșită. Fața celui iubit, care nu mai e propriu-zis numai o imagine materială, ni se pare că umple totul și din ea iradiază un farmec și o lumină care ne umple și pe noi de lumină. Cine n-a observat că în privirea extatică două ființe se luminează într-un zimbet? Am văzut că experiența ce caracterizează această stare se poate exprima prin trei termeni: iubirea, o cunoaștere prin experiență, mai presus de cea conceptuală, și lumina care e expresia bucu-

...când se arată lumina
...experiența e descrisă de oameni care îl trăiesc,
cu termenii de mai sus. De aceea iubirea de Dumnezeu, cunoaș-
terea și lumina ne sînt prezentate totdeauna împreună, într-o
strînsă legatură. Uneori se vorbește numai de doi din acești
termeni, dar totdeauna se presupune al treilea. Iată de pildă
un loc din sfîntul Maxim Marturisitorul, unde se vorbește nu-
mai de iubire și de lumina dumnezeiască: „Cînd mintea pur-
tată de erosul iubirii pleacă din sine spre Dumnezeu, nu mai
știe nici de sine, nici de alt lucru din cele existente. Căci lu-
minată fiind de lumina dumnezeiască și întînită, nu mai per-
cepe lucrurile create de El, precum ochiul sensibil nu mai vede
stelele cînd răsare soarele.”¹⁰⁸ Dar chiar din acest loc se ob-
servă că lumina de care se vorbește e totodată cunoștință pen-
tru că apariția ei e ca apariția soarelui care face să nu se
mai perceapă stelele; cu alte cuvinte cînd mintea e absorbită
în vederea lui Dumnezeu, nu mai vede lucrurile create.

Lumina e totodată cunoaștere, iar lumina cunoștinței e
fructul iubirii. Dar o lumină sau o cunoaștere care răsare din
iubire, este în același timp viață. Sfîntul Maxim Mărturisitorul
zice: „Dacă viața minții este lumina cunoștinței, iar pe aceasta
o naște iubirea de Dumnezeu, bine s-a zis că: nimic nu e mai
mare ca iubirea.”¹⁰⁹

Cunoașterea înțeleasă ca viață, ca viață în iubire, are
așadar un caracter existențial. Ea nu e numai o parte a vieții,
sau ceva străin și opus vieții, cum adeseori ne apare pe planul
de aici, ci e însăși viața. „Aceasta e viața veșnică: ca să Te
cunoască pe Tine, Unul, Adevăratul Dumnezeu” (In 13, 3).
Vrînd să evidențieze caracterul existențial al acestei cunoașteri
experiate în iubire, sfîntul Maxim o compară cu căldura focu-
lui, simțită real de trup, spre deosebire de cunoașterea prin
credință fără iubire, al cărei conținut nu e trăit, ci se află la
distanță, pe care o compară cu focul imaginat sau din amîn-
tire: „Precum amintirea focului nu incalzește trupul, la fel cre-
dința fără iubire nu lucrează în suflet lumina cunoștinței.”¹¹⁰

De aceea sfîntul Maxim, puțin mai departe, prezintă iu-
birea în legătură cu cunoașterea: „Precum lumina soarelui

dumnezei

nează sînt pusă în legătură iubirea de Dumne-
zeu și bucuria, substituindu-se termenul de lumina cu terme-
nul bucurie: „Suflet curat este acela care s-a eliberat de pa-
timi și e umplut neîncetat de bucuria dragostei dumnezeiești.”¹¹¹

Am urmărit mintea în drumul ei spre sine în rugăciune,
am văzut cum privindu-se pe sine, adîncește indirect apropierea
lui Dumnezeu. Apoi am văzut oprindu-se o clipă, umita, din
orice activitate, ca apoi dragostea divină, coborînd de sus ca
un foc peste o țărmă, așezată pasiv pe virful sau ca pe un al-
tar în fața lui Dumnezeu cel nevăzut, să o rapească și din ca-
insăși și să o ducă dincolo de peretele de întuneric care ascun-
dea pe Dumnezeu oamenilor, atîta timp cit nașta numai prin
efortul ei. Mintea care nu se mai vede acum nici pe sine și
care lucrează acum prin lucrarea sa, ci exclusiv prin cea dum-
nezeiască, a pătruns în zona luminii dumnezeiești ce iradiază
din sinul lăuntric al subiectului divin, sau al Sfîntei Treimi.

Iată cum descrie treptele acestui urcuș sfîntul Grigorie
Pacurariu: „Cel ce dorește unirea cu Dumnezeu, desfăcîndu-ș
sufletul, e cît posibil, de orice legături impure, își dedica
mintea rugăciunii neîncetate către Dumnezeu. Prin aceasta, de-
venind întreg al său, află un urcuș nou și negrăit spre ceruri:
întunericul nepatruns al tăcerii tainic ascunse, cum ar zice ci-
neva. Cufundîndu-și mintea cu o plăcere negrăită în această
noapte adîncă plin de o liniște curată, deplină și dulce, de o
adevărată netulburare și tăcere, se înalță peste toate creatu-
rile.”¹¹² „În felul acesta, ieșind cu totul din sine și devenind în-
treg al lui Dumnezeu, vede o lumină dumnezeiască, inaccesi-
bilă simțurilor ca atare, dar scumpă și sfîntă suferințelor și
minților curate; vedere fără de care n-ar putea vedea mintea,
unită cu cele de deasupra ei, numai prin faptul că are simțul
mintal, așa precum nici ochiul trupului n-ar putea vedea fără
o lumină sensibilă.”¹¹³

Dacă în vremea rugăciunii mintea se știe încă pe sine
ca oarecum despărțită de Dumnezeu, iar pe Dumnezeu nu-l
vede, ci doar îi simte prezența în umbră, ca Cel prin a cărui
grație există subiectul propriu, cu alte cuvinte dacă în vremea
rugăciunii mintea se vede direct pe ea însăși și numai indirect

pe Dumnezeu, din moment ce e răpită din sine vede pe Dumnezeu direct, iar pe sine nu se mai știe. Aceasta e experiența dragostei în clipele de extaz: eu nu mă mai văd pe mine, ci numai pe tine; tu ieși în orizontul vederii mele locuitor eu-lui. De fapt lumina dumnezeiască e considerată ca fiind un reflex al feței iubitoare a lui Dumnezeu sau al fețelor ce se iubesc și ne iubesc, ale Sfintei Treimi. Unde se vede lumina, Dumnezeu nu mai e acoperit de umbră, prezența lui nu mai e bănuită numai, ci Și-a descoperit fața Sa, care iradiază lumina. „Lumina slavei Sale, zice sfântul Simeon Noul Teolog, merge înaintea feței Sale și este imposibil ca El să apară altfel decât în lumină. Cei ce nu au văzut această lumină, n-au văzut pe Dumnezeu, căci Dumnezeu este lumină.”¹¹⁶

Dar ieșirea minții din sine nu s-ar fi putut realiza dacă n-ar fi ieșit și Dumnezeu din Sine: deci nici vederea adîncurilor Sale de taină, ca lumină. Faptul acesta ne este ilustrat iarăși analogic de clipa iubirii extatice dintre două ființe umane. Dacă ființa iubită nu se deschide într-un zîmbet, ci rămîne închisă, nu se realizează extazul unificator al dragostei. Lipsa de lumină de pe fața ei e semn că vrea să rămînă închisă, semn că nu iese din sine, sau nu primește în sine pe cealaltă. La oameni extazul se realizează printr-o ieșire reciprocă a unuia la altul, care poate fi numită înălțare, după cum ieșirea în întîmpinarea celui iubit poate fi numită coborîre, iar intrarea de fapt în celălalt, cînd și el se deschide, înălțare. Ieșirea lui Dumnezeu din Sine însă, pentru a primi pe om, e numai coborîre chenotică. Dumnezeu trebuie să ni Se deschidă prin dragoste, ca să putem intra la vederea Lui. Dacă ar rămîne închis în Sine, nu am putea pătrunde în El. La noi închiderea în noi înșine este egoism, de aceea ea e o stare nefirească. Pentru Dumnezeu însă nu e necesară coborîrea la om și lipsa acestei coborîri nu înseamnă egoism, pentru că Dumnezeu are o viață de dragoste și de lumină în raporturile intertrinitare. De aceea cînd un om iese în întîmpinarea altuia prin dragoste, ceea ce face el nu e numai un dar, ci și o necesitate lăuntrică de împlinire. Coborîrea lui Dumnezeu la om prin dragoste este exclusiv un dar. De aceea dragostea divină față de om e altceva decît o necesitate a ființei lui Dumnezeu: e numai o lucrare benevolă a Lui. Prin urmare unirea noastră cu Dumnezeu în dragoste nu e o unire impusă de ființa Lui; aceasta ar coborî pe Dumnezeu la nivelul nostru, în sens panteist.

Din cele spuse mai sus urmează că dragostea cu care ne iubeste Dumnezeu pe noi și noi pe El nu e dragostea fin

țială cu care se iubesc ipostasurile divine între ele, dar e totuși o dragoste necreată, izvorită din ființa lui Dumnezeu. Deci nici opinia lui Petru Lombardul, care spunea că noi iubim pe Dumnezeu cu iubirea lui Dumnezeu nu e iustă, dacă prin „iubirea lui Dumnezeu” înțelege iubirea cu care ne iubeste Dumnezeu, și nu simplu iubirea de la Dumnezeu; nici opinia lui Toma d'Aquino, după care iubirea noastră de Dumnezeu e creată.¹¹⁷

Deschizîndu-ne deci accesul spre interiorul Său, Dumnezeu nu ne dăruiește ființa Lui, ci numai lucrarea Lui. De aceea nu devenim dumnezei prin ființă. Dumnezeu se coboară la om în două înțelesuri, deși în mod simultan. Printr-o coborîre așează în noi lucrarea dragostei divine față de El, prin cealaltă Se deschide El în fața dragostei noastre cea de la El, care acum îl caută. Întîi ne iubeste Dumnezeu cu o astfel de iubire, încît ne face și pe noi să-L iubim. Întîi ne caută Dumnezeu înima, ca apoi să căutăm să intrăm noi la El. Despre a Jua coborîre din Sine a lui Dumnezeu zice sfântul Grigorie Palama: „Deci mintea noastră iese în afară de sine și așa se umple de Dumnezeu, devenită mai presus de sine. Iar Dumnezeu încă iese din Sine și se unește așa cu mintea noastră, dar El se coboară. Ca minat de dragoste și de iubire și de prisosința bunătății Sale iese, nepărăsind adîncul Său, neieșind din Sine, din transcendența Sa, și Se unește cu noi prin unirea cea mai presus de minte.”¹¹⁸

Mai bine zis, această coborîre avînd ca efect răpirea minții din relațiile cu cele create și din ordinea activității ei naturale în planul transcendent al divinului, nu e propriu-zis o coborîre, ci o atragere a văzătorului în lăuntrul tenebrei care despart transcendența divină de ordinea celor create. E o coborîre numai întrucît e o bunăvoință de a ridica la sînul său o minte creată. Descrînd intrarea lui Moise în tenebrele divine de pe Sinai, adică ridicarea minții lui la vederea luminii dumnezeiești, după încetarea oricărei activități mintale, Palama zice: „Dar cum? Nu mai este dumnezeirea ascunsă, ar putea întreba cineva? Nicidecum. Dumnezeu nu iese din ascunzimea Sa, dar Se dăruiește pe Sine și altora, ascunzîndu-i sub întunericul dumnezeiesc. Căci nu mai vedea atunci Moise, ajuns singur în acel întuneric, precum este scris. Iar ceea ce e și mai mult, e că ridicîndu-l pe el mai presus de sine și desfăcîndu-l în chip tainic de sine și așezîndu-l mai presus de toată lucrarea sensibilă și mintală, l-a ascuns pe el de el însuși (o minune!) ca și pe dumnezeiescul Pavel, încît ei nu șliau și se în-

aceasta e o i
 lesirea înseamnă ca nu se include în autocontem
 e. Dar mai în
 ierirea ei cu lesirea

noaptea,

horde, a l

se reflecta asupra ei și în ea însăși, aceasta o
 lumină. Cine privește la o lumină care radiază
 la iubit se umple și el de lumină. Lumină și
 tata celui iubit se întinde și pe fața celui ce iubește, învâ
 indu-i pe amândoi într-o lumină și o bucurie comună, ca
 cu timpul, imprimându-se în priviri și în trăsături, îi face as
 menea

b) Vederea luminii dumnezeiești, o cunoaștere supracon- ceptuală

Aceasta experiență e superioară cunoștinței și e potrivită
 să se numească chiar neștiință, nu numai pentru că, primindu-se
 prin puterea Duhului, reprezintă un plus cantitativ și calitativ
 ce depășește orice cunoștință posibilă puterilor noastre naturale,
 ci și pentru că nu e o cunoaștere prin concepte

Nici subiectul unui tu omenesc, care mi se dezvăluie în
 extazul dragostei, nu-l pot prinde în concepte. Cunoașterea cli-
 pelor de extaz e superioară conceptelor, fiind o vedere directă
 mai largă, a ceea ce e subiectul indefinit față de care concep-
 tele sînt asemenea unor linguri de apă în comparație cu riu,
 sau marea. De aceea experiența unei astfel de realități se aseă
 mână mai degrabă cu o vedere, cu o constatare, cu o uit
 pentru caracterul ei de contact direct și nediscursiv cu realita-
 tea personală cea negrată și suprema. Acesta e motivul pentru
 care sîmți parădă numesc cu preferință această cunoaștere „ve-
 dere”, iar ceea ce e cunoscut, „lumină”, ca ceva ce se vede
 direct, ce răspindește prin prezența ei lumină. Rugăciunea

rans or

ceva

s cunoaștere, prind o revelare
 cantitativă și calitativă

Ea e o cunoaștere neștiutoare. "Cunoașterea e propriu-zis
 numai a doua, pentru că „cunoașterea este numai o poseda-
 știutoare a lui ceva, ca ceva." "Aceasta, vînd să posede pe
 celalalt, îl transformă în obiect. Dar subiectul lui propriu-zis
 scapa de sub această vîntă de captare și ceea ce rămîne în
 mîndre celui ce vrea să-l cunoască în mod determinat, sînt nu
 mai valorile, sau numai înșu din ele, ca în întîmplarea dintre
 Iosif și soba lui Putifar

În iubire te experiez pe tine dincolo de orice însușire pre-
 cizată în concepte. Cînd încetează iubirea, rămîn cu însușirile
 tale, cînd te iubesc, nu văd decît lumina din tine, nu și um-
 brele. Însușirile le văd cînd încep să judec asupra însușirilor
 tale.¹²⁴

În clipa de întîlnire a ta ca întreg, îmi ești lumină. Cînd
 încetează această relație extatică, am rămas cu cîteva fărîme
 superficiale din tine, turnate în sertarele conceptelor. Am ob-
 servat mai înainte că zîmbetul de care se luminează două per-
 soane în clipa în care se privesc cu iubire este bucuria firii
 de a se regăsi în intimitatea ei, peste repartizarea în ipostasur
 deosebite sau tocmai de aceea, căci numai așa se poate mani-
 festa iubirea în ea. E bucuria firii dintr-o persoană de regăsi-
 ea sa însăși în cealaltă persoană. E bucuria produsă de con-
 tactului regăsiri, sau de conștiința unității în iubire, sau

unui reflectate și îmbogățite în două conștiințe. O anu
 lumină reflectăza orice tîntă aflătoare într-o existență

Ființa în normalitatea ei este o armonie și armonia iradiază lumină. Dar de normalitatea unei ființe ține și integrarea ei în ansamblul existenței. De aceea ansamblul lucrurilor din afara noastră îl numim lume, pentru faptul că a aparut strămoșilor noștri ca lumină. Întrunericul e produs de non-existență, sau de o dezordine și deci de o slabire a ființei. Întrunericul nu ne este cunoscut decît ca noapte. De dezordine știm că e o suferință în existență, ce apare într-o lumină imputănată, sau amestecată cu întunericul, sau ca o falsă lumină. Din lăuntru al acelei ființe curge parcă un întuneric care înțeapă, răbind lumina de obște.

Dar o mare dezordine în ființele umane și între ele este dezbinarea patimașă produsă de păcat. Oamenii dușmănoși sînt întunecați: lumina prieteniei simulate e o falsă lumină. Numai trăirea unității prin dragoste deschide izvoarele de lumină înabuzite în adîncurile ei. Conceptele mele despre tine ca produse de eu-l ce pune o distanță între mine și tine, sau o oarecare separație, sînt un semn al lipsei de dragoste.

Dacă firea creată iradiază lumină, cu cît mai strălucitoare lumină nu trebuie să iradieze ființa necreată, nepuizabilă în existență și în perfectă comuniune treimică. Unitatea ei perfectă și ființa ei infinită, trăită de iubirea desăvîrșită dintre cele trei Persoane, iradiază nu numai între ele („lumină din lumină”), ci și către ființele conștiente create, o lumină pe care însă nu o pot vedea decît cei care, prin rugăciunea și curățenia iubirii, o roagă neînterupt să li se descopere în iubire; Căci vederea aceasta înseamnă și unirea culminantă în dragoste cu comuniunea treimică. Revenirea ființei umane prin dragoste în raporturi de intimitate cu Dumnezeu, bazat pe rudenția originară, are loc odată cu unificarea ei în ea însăși. Iar aceasta o umple și pe ea de lumină.

Zîmbetul lui Dumnezeu și al omului, întîlniți în extazul dragostei, umple toate de lumină. De aceea întîlnirea cu Dumnezeu este experimentată ca lumină. Numai cînd n-avem aceasta experiență nemîlocită a lui Dumnezeu, mintea noastră faurește concepte ca un surogat al acestei experiențe...

c) Vederea luminii dumnezeiești, stare de supremă spiritualitate a celui ce vede

Dacă la vederea luminii dumnezeiești ajunge cel ce s-a curățit de patimi și a aluns urcînd pe treptele virtuților pînă la o iubire fierbinte de Dumnezeu, aceasta înseamnă că el și-a

spiritualizat ființa în așa fel, că ea însăși a devenit căldură și lumină a dragostei de Dumnezeu și de oameni, nemaiavinu în sine nici o răceală și nici o umbră a griii de sine. Starea aceasta e un rezultat combinat al efortului sau și al Duhului Sfînt.

Toate aceste trei lucruri: a) că lumina este manifestarea iubirii, b) că iubirea este lucrarea Sfîntului Duh și c) cel ce se ridică la această stare de lumină sau de iubire culminantă uită de senzațiile trupului, de cele produse de lume prin trup, și chiar de sine însuși, le-a deschis stăruitor sfîntul Simeon Noul Teolog, în „Imnele dragostei dumnezeiești” și, într-o anumită măsură, sfîntul Grigorie Palama.

Despre legătura reciprocă între căldura dragostei, venită după curățirea de patimi, și lumină, sfîntul Simeon spune:

„Reaprinde, Hristoase al meu, căldura inimii mele
Pe care a stins-o tîlna trupului meu pacatos,
Somnul și săturarea pîntecelui și bautura de vin mult.
Acestea au stins cu totul flacăra sufletului meu
Și au secat izvorul lacrimilor.
Căci căldura naște focul, iar focul, iarăși căldura.”¹²⁴ b.

„Iubirea e mai mare ca toate...
Ea e focul, ea e și raza.
Ea devine nor de lumină.
Ea se prefăce în soare
Deci, fiind foc, încălzește sufletul meu.
Și aprinde inima mea.
Și naște în ea dorința
Și iubirea Făcătorului.
Și cînd sînt îndeajuns de aprins
Și plin de foc în sufletul meu,
O rază purtată de lumină
Vine la mine și mă înconjoară întreg.
Aruncînd scînteile de lumină în sufletul meu.
Luminînd mintea mea
Și făcînd-o în stare
Să vadă înălțimile contemplației.”¹²⁵

Căldura dragostei ce se prefăce în lumină își are, în același timp izvorul în lucrarea Duhului Sfînt. Duhul, curățind

Sufletul de tot ce-l atrage spre plăceri îngrașate și amănunțite de simțire în aceeași timp de curate și aprinse ale lui nu mai bine zis, undă El însuși sursa acestora, preace aceste simțiri în scintile de lumină sau El însuși se arată ca lumină. Lumină este astfel o stare a ființei umane spiritualizate, îmbușată, transparentă. Sufletul, amput de curăție, de bunătate, de iubire simte o mare pornire de a se deschide, de a comunica simțurile lui iubitoare, de-a se comunica pe sine însuși. Și Cel ce Se comunică prin el în această totală sinceritate a iubirii este Duhul Sfânt.

In the selected weather model, gradual effect of humidity on rate of evaporation, on total transpiration potential and transpiration coefficient experimentally and potential of resistance, exist in existence.

„Ea e în inima mea, ea se află în aer ;
 Ea îmi descoperă Sripturile și face să crească cunoștința mea .
 Ea mă învață tainele care nu se pot tîlcui ;
 Ea îmi arată cît de mult m-am desprins de lume
 Și-mi poruncește totodata să am milă de toți cei din lume ;
 Ma înconjoară ziduri și sînt reținut în trup,
 Dar sînt, fără indoială și cu adevărat, în afara lor.
 Eu nu mai percep zgomote, nu mai aud glasuri...
 Plăcerile sînt pentru mine amarăciune, toate patimile au fugit.”¹²

că însuși și devine se mai presus de orice întelegere. Totul a devenit o lumina care umple toate și o bucurie curată, o ne-grație fericire. Deosebit de persista ontologic, dar nu se mai simte. Său, cel ce vede lumina și simte bucuria știe de sine nu mai atât, că o vede și o simte și că nu e de la el.

Sfântul Grigorie Palama a reţinut bine că nu e vorba de o lumină materială, la fel ca cea de o lumină a inteligenţei naturale. E o lumină a iubirii mai presus de fire, în care s-a transformat însăşi firea celui ce o vede. E starea de spiritualitate, de elan în viaţă, de curăţenie, de coplesire a senzaţiilor terestre, de atingere a purităţii aspre ale egzistentialului, e o stare de suprenaturalitate, blândă e înţelegerea sa, e o simţire a subtilităţii şi înfrumuseţirii sale. A căuta o stare de plămneze e de înţelegeri ale spiritualităţii rezonabile.

Dr. *Spiralulites* *adonis* (*Tetradia mona*, or *adonis* var. III, Lill. et
K. 5) b. the of B. of of the B. of 181
1. 24. 10. 2. 12. 20. 24. 3. 10. 3. 8.

NOTE

1. Elementul acesta al onoarei, a cărei satisfacere o urmărește Dumnezeu prin întruparea și răstignirea Fiului Său, este accentuată mai ales de calvinii. De aceea un teolog ca E. Brunner laudă teoria lui Anselm: „Ceea ce este atins prin păcat este onoarea lui Dumnezeu. Dumnezeu ar înceta să fie Dumnezeu, dacă ar lăsa să fie atinsă onoarea Sa.” Der Mittler, 1939, Tübingen, Mohr, p. 397.

2. Die Seinsart der Verfallenheit cum zice Heidegger

3. „Conservarea lumii, zice Sf. Ioan Gură de Aur, nu este o faptă inferioară creerii ei, ci, dacă trebuie să spunem ceva minunat, este chiar superioară. Înseamnă mult a produce ceva din nimic; dar a conserva lucrurile, care tind spre existență și a le ține laolaltă, cînd vor să se împrăștie, este o faptă mare și minunată și un semn de multă putere.” Omil. II la Ebr. I, 3. Cf. H. Andrusos, Dogmatica în trad. rom. p. 126-7.

4. „Pentru noi care prin prostie am alterat existența, a primit să se facă asemenea noi, ca ceea ce cazuse afară de existență, să readucă în existență” (*ἵνα τὸ ἔξω τοῦ ὄντος γινόμενον εἰς τὸ ὄν πάλιν ἐπιστρέψῃ*) Sf. Grigorie de Nyssa, De Vita Moysis, P. G. 44, 381 H. Cf. Aulhäuser, Op. c. p. 113.

5. O mulțime de argumente noi, scoase din rezultatele moderne ale psihologiei și științei, însușite filosoful român Ion Petrovici în studiul „Dincolo de zare”, publicat în rev. „Gîndirea”, sept. 1939.

6. Paul Althaus, „Die letzten Dinge”, Gütersloh, 1933, p. 83.

7. E. Brunner, Der Mithel, p. 516: „Die Geschichte beginnt erst vor den Toren des Paradieses, als das unter dem Fluch des Todes und des Gesetzes stehende Leben”. Vezi și W. Küneth, Die Lehre von der Sünde, Gütersloh, Bertelsmann, 1927.

8. „Das Geheimnis der Zeiten”, München, 1935: „Todverfallenheit heisst Geschichtlichkeit”

9. „Moartea lui Iisus n-a fost inevitabilă ca pentru orice om.” „Ca liber de păcatul strămășesc, Iisus a fost liber și de moartea ca osîndă dumnezeiască. Dar umanitatea lui n-a avut puterea pozitivă a nemuririi, cum n-a avut-o nici Adam pînă la căderea în păcat. Astfel moartea lui Iisus e urmarea inevitabilă a dușmăniei capeteniei acestor lumi față de El. Dar această moarte silnică, și în acest sens nenaturală, pătrunzînd de-a dreptul în plinătatea vieții Lui, a fost cu atît mai chinuitoare decît orice moarte naturală.” Bulgacov, Op. c. p. 403. Vorbind de caracterul benevol al morții lui Iisus, nu susținem imposibilitatea umanității Sale. Aceasta este capabilă de moarte, cum spune Sfîntul Atanasie cel Mare, dar totuși nu purta microbul morții în ea, ca oamenii care au venit pe lume cu păcatul strămășesc. „Pentru a plăti morții tributul Său, nu a luat din Sine, ci de la alții ocazia aducerii jertfirii; nu pu-

tea fi bolnav Domnul care vindeca bolile altora, nici nu putea veni o slăbire a puterii peste trupul Său, în care El schimba slăbiciunea altora în putere.” Die Menschwerdung Gottes, Ausgewählt und übertragen von L.A. Winterwyl, Leipzig 1937, p. 71, 74.

10. S-ar părea că moartea fiecărui om fiind o pedeapsă, iar Iisus reprezentîndu-ne în moarte pe toți, El o suportă ca o pedeapsă. Moartea lui Iisus poate fi socotită ca o pedeapsă, însă numai în sensul mai larg, de armare a păcatului și aceasta numai întrucît El sta în locul tuturor oamenilor. Întrucît ea este un act personal, iar El nu era vinovat ca atare, ea este un act benevol de omagiere curată a lui Dumnezeu pentru contrabalansarea egoismului păcatos al tuturor oamenilor, Iisus dă totul lui Dumnezeu, inclusiv viața Sa, pentru că oamenii refuzau să dea ceva. Ea e o jertfă deplină, un cult desavîrșit al lui Dumnezeu.

Caracterul de pedeapsă al morții lui Iisus rămîne numai ca un ecou, ca o amintire, ca o trăsătură ștearsă, copleșită de suflul pozitiv al caracterului ei de jertfă benevolă, de cîință voluntară. E pedeapsă nu întrucît Dumnezeu Tatăl însuși ar aduce moartea asupra Lui, ci întrucît îl lasă să ia benevol urmările dureroase ale păcatului, rînduite, desigur, prin voia lui Dumnezeu.

Nu numai întrucît moartea amintește în general de păcatul omenesc, fiind urmarea lui, iar moartea lui a fost o condiție sine qua non de scapare a oamenilor, întrucît adică a trebuit necondiționat să fie suportată pentru ca Dumnezeu să ierte pe oameni, poate fi privită și ca o plată pentru păcat. Dacă ea ar fi fost pedeapsă pentru păcat și în sens propriu, n-ar fi realizat mîntuirea. Moartea lui Iisus înfrumusețează moartea omenirii, a istoriei, și moartea Sa personală pentru ea. Cea dintîi înseamnă pedeapsă, a doua nu poate fi pedeapsă, căci El e numai puritate. A doua înseamnă numai puritate. A doua înseamnă omagiu, jertfă, dragoste față de Tatăl. Moartea ca pedeapsă la Iisus e propriu-zis o pedeapsă în abstract, o pedeapsă a ideii de păcat. În concret însă Cel ce moare fiind Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, El nu e pedepsit, ci aduce un omagiu Tatălui ca răscumpărare dreaptă pentru oameni. Privind la moartea lui Iisus, vedem pedeapsa noastră, al lui e omagiul adus lui Dumnezeu.

Desigur, moartea lui Iisus trebuie privită și sub alt aspect. Întrucît coborîrea Lui în moarte a fost o condiție necesară ca aceasta să fie învinsă dinăuntru în afară, pentru ca natura lui omenească, trecută prin moarte în mod biruitor, să iradieze întregii omeniri puterea învingătoare de moarte, se cuprinde un adevăr și în teoria unor Sf. Părinți că Iisus s-a predat morții ca s-o învingă în casa ei. Cele două aspecte nu stau în contradicție, ci pot fi privite într-o sinteză, ceea ce s-a mai arătat.

Iisus murind, pe de o parte a împlinit dreptatea dumnezeiască, iar Dumnezeu n-a trebuit să ierte păcatul fără ca acesta să fie în principiu pecetluit prin moarte, pe de altă suferința pînă la moarte este o putere spirituală prin care se sparge învinsă moartea a a sufletelor cuprînse de păcat și se da naturii omenești o rezistență ontică în fața morții spirituale. Sf. Ioan Damaschin scrie: Moartea, înghițind corpul Domnului, s-a străpuns de dumnezeire ca de un bold, ca de o undiță și gustînd Corpul cel fără de moarte și de viață înăcator, însăși a pierit și a întors pe toți cei ce-i înghițise mai înainte, căci după cum aparția liminii nimicîste întunericul, tot așa și prin atingerea de viață s-a alungat strîmășciunea și pentru toți a apărut viața, iar pentru pierzător pierirea”. Dogmatica, Cartea III, cap. 27.

11. P. Althaus, Die letzten Dinge, Gütersloh, Bertelsmann, 1933, p. 104-105: Im Tode erfahren wir Gottes Gericht. Das Gericht Gottes aber trägt in sich Unendlichkeit, Ewigkeit. Ware der leibliche Tod das endgültige Ende, dann könnten wir dem Gerichte Gottes entfliehen in den Tod hinein.

Das Erlöschen des Ich wäre ein Ausweg aus der grenzenlosen Tiefe der Not, aus der unbedingten Verzweiflung... Der Tod ist nicht das Ende des Gerichtes, sondern ein Moment desselben."

12. K. Lüssen, in Op. c. pag. 138, dă din doctrina lui Hesychie din Ierusalim, referitoare la acest punct, următorul citat: „Crucea și moartea le-a suportat ca un om neajutorat, nepermițând ingerului să slujească. El înfrina puterea dumnezeirii proprii, ca să se împlinească lăma profetită a economiei cu privire la El."

13. Op. c. p. 106-7. Moberly zice: „să ne amintim, în lumina experienței familiare, că în persoana lui Iisus din Nazaret, precum armonia vieții trușesti era unică în perfecțiunea ei, la fel sensibilitatea în raport cu suferința și umilința sub neputințe erau unice" (p. 114).

14. Soarele s-a întunecat nesuferind să vadă batjocorit pe Dumnezeu". Antifonul 10, glas VI, din slujba Sf. Patimi de Joi seara. Cântările bisericești dau cele mai adeseori ca motiv al acestei cutremurări a fapturii în momentul răstignirii Domnului, frica ce le-a cuprins văzând pe Stăpînul pironit pe cruce. Dar întrucît ele nu pot avea frică personală, credem că e vorba de o solidaritate oarecum organică între creațiune și Iisus. Cînd se cutremură El de chinul morții, se cutremură toate, prin toate trece fiorul rece al morții. „Toată faptura s-a schimbat de frică, văzîndu-Te pe Tine, Hristoase, pe cruce răstignit. Soarele s-a întunecat și temelile pămîntului s-au cutremurat. Toate au pătimit împreună cu Tine, Cel ce ai zidit toate. Trîd, stîhiri glas I, Vineri seara

15. Dar criza aceasta, în care e aruncată un moment creațiunea, are și o altă semnificație. Precum moartea lui Iisus reprezintă necesitatea tuturor oamenilor de a muri în urma păcatului, așa întunecarea și cutremurarea lumii din momentul răstignirii Domnului, arată că voia lui Dumnezeu nu e cu forma aceasta a cosmosului tulburat de păcat și odată va fi trecută cu adevărat prin catastrofa sfîrșitului. Pe de altă parte, precum moartea lui Iisus nu e o moarte definitivă, o moarte ca scop ultim, ci o trecere spre înviere un mijloc de ieșire din sfera morții în care se află viața în trup, la fel cutremurului din momentul răstignirii, care trebuie să se repete în viața fiecărui om, ca o participare la moartea lui Iisus, îi urmează un surplus de viață, o renaștere încă în viața de aici

16. A. D. Schlatter, Jesu Gottheit und das Kreuz, p. 61 urm.: „A muri crezînd, înseamnă a afirma pe Dumnezeu ca Dumnezeu în momentul încetării de a fi; însemnează a lăuda iubirea și darul Lui, cînd ni se ia totul, chiar și ființa noastră. Această credință are o deosebită mărire și strălucire, deoarece nu mai are o vedere ca sprijin, nu o mai ajută o experiență, nu mai e posibilă o întemeiere din viața proprie, deoarece privește exclusiv la Dumnezeu, exclusiv în El își află temeiul... Prin faptul că ne prăbușim în neant fără să cădem de la Dumnezeu, îi slăvim numele Lui. Moartea ca prilej al unei incompatibile credințe ne procură posibilitatea unui serviciu divin (Gottesdienst), cu care nu poate fi comparat nimic din ceea ce facem cît trăim."

Însă numai la Iisus moartea este o autodăruire cu totul voluntară și nu numai pasivă. „Asupra acestei dăruii a lui Iisus se poate aplica fără diminuare noțiunea de „cult", de „jertfă". Deabia în autodăruirea Lui către Tatăl ideea de jertfă atinge deplina ei realitate. În pasivitatea resignării încă nu există nici un cult. Aceasta e fapta... Jertfa e darul dat de Dumnezeu" (p. 67).

17. Filosoful Martin Heidegger în vestea sa arată a ființei omenești, a redus simburilor acestora la grije. Prin grija omului e mereu nămintă să a poze în viață. Dar posibilitatea cea mai proprie, posibilitatea absolut inevitabilă, este moartea. Cînd e la ea, fiecare om să se simtă în intimitatea sa cu Dumnezeu. Acest gând îl face să treacă într-o stare de continuă împăcare bucurată cu

moartea (die vortlaufende Entschlossenheit). Prin această stare de împăcare hotărîtă omul se desprinde de contopirea în masă, ciștigîndu-și intimitatea sa proprie de aspră singularizare. Dar din toate acestea cum bine observă Binswanger, Op. c. p. 139, zice: „ist ersichtlich, von wo aus Heidegger das Sein negiert und den Sein der Nichtigkeit bestimmt: vom eigentlichen Selbstein aus. Dieses ist das Positive, von dem aus das ihm Entgegengesetzte sich als Nichtigkeit erweist")

Binswanger arată însă că omul ca grije care în cel mai bun caz ajunge pe linia consecvență la omul ce trăiește în centrul intimității sale, nu e înțeles decît ca un caz aproape bolnav, de egoism. Mai mult sau mai puțin omul e și iubire. Iar iubirea procură și ea intimitatea ei. În iubire însă omul nu mai e obsedat de moarte, nu-i mai pasă de ea, pentru că nu mai e singur.

În aceste constatări se cuprinde, credem, germenul unei înțelegeri a morții substitutive a lui Iisus Hristos, ca și a victoriei lui personale asupra ei. Iisus s-a plasat în mijlocul unei omeniri slăbită pînă la moarte de gîndul morții din pricina frămîntării ei egoiste. El s-a văzut între oameni aflători în astfel de stare, deasemeni singur.

Singurătatea Lui desigur a fost benevolă, căci de bună voie s-a făcut om, coborînd în pustiu dintr-o omenie învîrtită în monade egoiste și îngrijorate. Singurătatea aceasta s-a intensificat în jurul lui în grădina Ghetsimani, cînd a constatat ce puțin se poate răzîma pe vreun om. Singurătatea produce tristețea din suflet și deschide morții poarta în natura omenească. Singurătatea Sa, ca antemergătoare a morții, n-a simțit-o Iisus din pricina păcatului, a egoismului Său, ci din pricina păcatului oamenilor.

Singurătatea, ca punct de întîlnire ochi în ochi cu moartea, L-a făcut și pe El să vadă moartea, să se cutremure de ea, dar nu permanent, pentru că nu creștea dinlăuntrul Său, ci numai în grădina Getsimani, pînă a învins lăuntric, prin iubirea Sa de oameni nedoborîită, descurajarea singurătății.

El a învins singurătatea îngroșată în jurul lui de toți, prin iubirea care a fost în stare să treacă pentru ei totuși prin moarte, scoțîndu-i și pe ei din singurătate. El n-a simțit nimic în învîluindu-L, decît o clipă, pentru că nu era în El păcatul ca pricină a izolării și a temerii de moarte. El era plin de iubire și învăluit de iubirea Tatălui, care-L trimisese pe lume și-L aștepta la sfîrșitul vieții pămîntești. Iar iubirea, ca siguranță a înălțării, învinge temerea de moarte și învinge moartea.

18. B. Steffen, Das Dogma vom Kreuz, Gütersloh, 1920, p. 117: „Jesus hat nicht die Verdammnis der Sünde erfahren. So blieb seine geistige Persönlichkeit mitten in Gericht doch selig."

19. Ewald Burger, Der lebendige Christus, Stuttgart 1933, p. 219: „Die Frage nach der Existenz enthält die Frage nach der Transzendenz. Das ist das gemeinsame Kennzeichen aller Existenzphilosophie."

20. Karl Jaspers, Philosophie, I Bd; Philosophische Weltorientierung, Berlin 1932, p. 23: „Das eigentliche Sein, in dem wissbaren Sinn nicht zu finden, ist in seiner Transzendenz zu suchen, zu der kein Bewusstsein überhaupt, sondern nur jenseits Existenz in Bezug tritt."

20 bis. Asupra importanței graniței, a transcendentului, pentru ordinea vieții omenești, stăruie mult și Hermann Herrigel în „Zwischen Frage und Antwort. Gedanken zur Kulturkrise" Berlin 1930: „Die Grenze bezeichne also nicht die wandelbare Form, das Letzte, Sicherste, Selbstverständlichste". Comunitate adevărată fără o graniță comună a celor ce fac parte din ea nu e posibilă: „Gemeinschaft ist da, wo Menschen in einer gemeinsamen Grenze zusammengeschlossen sind, wo sie eine gemeinsame Wirklichkeit und einen gemeinsamen Horizont haben". Dar granița aceasta nu e pusă de oameni, de dinauntru comunității, ci din afară, dintr-un transcendent. „Die selbstgesetzte

Grenze, die von innen her gesetzte Grenze ist streng genommen ein Widerspruch in sich selber... Wo das gemeinsame nur gesetzt ist, wo es auf Übereinkunft, auf einem contract social beruht, ist auch nur fiktive Gemeinschaft, Interessengemeinschaft... Die Grenze ist hier von innen her bestimmt, aus dem Willen der Einzelnen... Sie gehört also der Gruppe selber an und begrenzt sie nach aussen her, aus dem Jenseits der Grenze, aus dem Absoluten her bestimmt ist und ihre Gestalt erhält. Die Grenze gehört nicht der Gruppe selber an, sondern wird von ihr verstanden als Offenbarung, als Verleiblichung des Absoluten“ P. 27-31

21. Ewald Burger (Der lebendige Christus, p. 219) interpretează gineui lui Heidegger astfel: „Die Ganzheit und die Eigentlichkeit des Daseins wird erst offenbar an seinem „Sein zum Tode“.

22. Gegenwart, 1928, p. 556-8: „Die Begegnung mit dem Tode ist daher keine Begegnung in Wirklichkeit, sondern eine ständig voreilende, gedachte Begegnung... Dieser Tod ist in der Gesamtentwicklung der Wesen ein gleichgültiger, verschwindender Punkt, denn er gilt ja für alle als Gesetz. Der Tod gehört zum Wesen, er ist eine Bestimmung des Wesens, aber er ist niemals ein Transzendenz, ein Anderes, das dem Wesen des Menschen von aussen eine wirkliche Grenze setzt... Niemals kann man den eigenen Tod in Wirklichkeit erfahren. Er gibt uns keine Existenz“

23. E. Burger (Der lebendige Christus, p. 219-220) zice despre Jaspers: „Wie bei Heidegger das letzte Wort das „Sein zum Tode“ ist, so bei Jaspers das „Sein im Scheitern“. Das Scheitern ist die entscheidende „Chiffre der Transzendenz“. Mit der verhaltenen Leidenschaft des Existierenden drängt Jaspers immer wieder die Existenz an die Grenze der Transzendenz und währt zugleich jeder Vergegenständlichung der Transzendenz durch die Metaphysik“

24. E. Burger, Op. c. 221: „Jaspers Ausführungen sind, vor allem im dritten Band seiner „Philosophie“, erfüllt von religiöser Kraft, die aber bewusst zurückgehalten wird“.

25. Ewald Burger, Op. c., p. 222

26. Philosophie, Bd. III, p. 166 „Persönlichkeit ist doch die Weise des Selbstseins, die ihrem Wesen nach nicht allein sein kann; sie ist ein Bezogenes, muss anderes, ausser sich haben; Person und un Natur. Die Gottheit bedürfte unser, der Menschen, zur Kommunikation. In der Vorstellung der Persönlichkeit Gottes würde die Transzendenz verringert zu einem Dasein“

27. Op. c., p. 225

28. Op. c. p. 226

29. „Nicht das Unendliche ist tiefer als das Persönliche, sondern das Persönliche tiefer als das Unendliche“. Op. c. p. 215

30. L. c.

31. Louis Lavelle, De l'Acte, p. 519: „L' amour... nous oblige dans les autres consciences... un moyen qui nous invitent à nous dépasser nous même“

32. Am redat în acest pasaj aproape literal citeva rînduri admirabile din Louis Lavelle, De l' Acte, p. 528-30: „On peut pretendre que j'ai besoin de l'objet qui me résiste et sur lequel je m'appui pour me confirmer moi-même dans l'existence. Mais cet objet n'est d'abord pour moi qu'une représentation. Quand cet objet me résiste il me révèle une limite de mon action, mais que je puis indéfiniment reculer à mesure que ma force s'accroît. Ni dans l'un ni dans l'autre cas, ma similitude n'est trompue. Pourtant, si c'est par le dedans que suis capable de m'affirmer moi-même ou si, en d'autres termes, il n'y a que moi qui puisse me poser, je puis me demander quelle est la valeur de cet acte même par laquelle je m'affirme et je me pose moi-même. Suffit-il à m'inscrire dans le monde, à élever jusqu'à l'objectivité ma propre subjectivité?... je possède en effet une existence qui, si elle n'est pas un rêve subjectif,

doit pouvoir être affirmée, c'est-à-dire pensée, voulue, aimée par autre conscience qui soit elle même un foyer original de vie personnelle afin d'une part, de franchir moi-même les bornes de ma propre infinité subjective... et afin d'autre part, de pouvoir affirmer dans l'être ma subjectivité propre par la reconnaissance même dont elle est l'objet. Chose admirable, c'est à partir du moment où s'établissent des relations entre ma propre conscience et la conscience d'un autre que je seulement le droit de prononcer le mot infinité avec autrui

Si on peut considérer comme l'acte constitutif de notre vie spirituelle l'acte par lequel, nous détournant du spectacle du monde, nous découvrons notre subjectivité propre, on peut dire que son acte le plus émouvant et qui aussitôt lui donne une profondeur et un horizon sans limites, c'est l'acte par lequel nous reconnaissons que cette subjectivité elle-même retient l'attention et l'intérêt d'une autre conscience et acquiert ainsi tout à coup une signification universelle et ontologique qui la dépasse et à laquelle elle n'osait pas prétendre... Se sentir aimé, c'est sentir que l'on est voulu comme existant par un autre, c'est s'attribuer à soi-même d'être qui était restée en doute jusque-là ou que l'on avait pu se refuser à soi-même par humilité, c'est vouloir se montrer digne de cet amour dont on est l'objet, c'est craindre de n'être jamais à son niveau, c'est découvrir les puissances mêmes qui sont en soi et mettre tout son zèle à les exercer“

33. E. Burger, Op. c. p. 227: „Der Glaubende soll sich nicht nur objektiv betrachtend, sondern subjectiv existierend zu Christus verhalten. Christus soll, nicht nur Gegenständliche gegebenheit, sondern unendliche Wirklichkeit... Immer sieht die christliche Verkündigung ihre Aufgabe darin von der gegenständlichen Gegebenheit des geschichtlichen Jesus weiter zu führen zur Innerlichkeit und Unendlichkeit des lebendigen Christus.“

34. Th. Steinbüchel (Der Umbruch des Denkens, p. 137) zice, comentînd pe F. Ebner: Im Worte enthüllt sich das Ich und das Du in seinem Sein und zugleich in seinem gegenseitigen Verbundensein durch den mitteilenden und verstehenden Geist, von dem wir wissen, dass er die lebendige Beziehung ist und setzt, in der Ich und Du leben und ausser der sie nicht sein können. Sie treifen sich im Worte als dem Ausdruck des Geistes, der Beziehung zwischen ihnen“. N. Berdiaev, în „Esprit et Liberté“, înțelege de asemenea prin viața pneumatică relația între eul propriu și Dumnezeu

35. De divinis nominibus, cap. II, VIII; P. G. Cit., col. 645 C

36. De divinis nominibus, cap. II, III; P. G. cit., col. 1040 C. Mitropolitul grec Emilian Timiades zice în general: „Se poate spune că așa cum intruparea cuvîntului în viața și acțiunile lui Hristos cel istoric sînt o coborîre a dumnezeirii la obscuritatea umană, prin care sînt relevate „taine ascunse de la întemeierea lumii“, tot așa același cuvînt sau Adevărul însuși coboară pentru a Se „intrupa“ în formulele și dogmele noastre care servesc creștinului spre a-l călăuzi prin labirintul confuziei și ignoranței în care se află. Pe de o parte ele „revelează“ un aspect afirmativ sau catalitic, servind credinciosului atît ca suporturi în realizarea lui spirituală, cît și ca apărări împotriva concepțiilor greșite pe care inteligența umană e ispitită să le adopte. Pe de altă parte ele nu sînt Adevărul, ci numai expre lui în termeni umani, și în acest sens ele au un aspect negativ sau apofatic“. „Disregarde, causes of Disunity, în „The Orthodox Observer“, New York, an. XXXVI, februarie 1970, nr. 59, p. 40)

37. Contra Jacobitas, P. G. 94, col. 1364 A

38. Oratio XXX, Theol. IV, P. G. cit., col. 104 B

39. Oratio XXXI, Theol. V, P. G., cit., col. 145 C

- 40 Sfântul Grigorie de Nyssa, *Contra Eunomium*, Lib. II; P. G. 45, col. 493. Total a ascuțit al Sine, deci Sine dar arătând se p. Acta Greg.
- 41 P. Florensky, *Der Priester und die Geheimnisse*, J. P. Warter, 4 Brct. n. Os. ches Chritentum II, Philosophie. München 1970, p. 4. E. un. 222.
- 42 Dorișt Antopagita, care denotă esența divină ca haritate d. ca ra. por are.
- 43 Liber de Spiritu Sancto, cap. 18, P. G. 32, col. 149.
- 44 F. Kovalevsky, *Les nombres dans la Genèse*, rev. cit. „Filosofia eva. nel. „ și se face apel la marile secrete de la Cartres. Portier. „ ana. zeza adeseori problema Trinității. Hugues de Saint-Victor propune o di. nifică minuna a și aname. Un. „ z. c. et, este, din punct de vedere moral, o satisfacție, un egoism, un lucru închis, în timp ce Dumnezeu se deschide în oarecare fel iubirii, conuențrării ania de către al. d. renunțării ania pentru altu. „ d. este d. a iubirii pentru El mai corne. „ p. t. e. t. u. m. „ p. e. t. r. a. c. i. a. t. a. c. i. n. d. i. a. b. e. s. t. p. e. a. l. l. e. „ i. b. e. s. t. p. e. t. i. e. m. s. i. c. e. a. a. l. l. e. r. e. t. e. c. t. „ Un. n. i. s. e. u. b. e. s. t. d. o. i. s. e. u. b. s. e. l. i. b. e. r. e. a. d. e. s. a. v. i. r. s. t. a. „ e. x. t. a. t. e. r. „ c. r. i. t. i. c. a. „ r. a. d. a. n. t. a. „ l. e. s. c. u. s. a. „ l. a. r. a. r. e. s. i. c. u. t. e. t. c. o. n. d. a. „ n. a. a. p. a. r. e. c. a. a. d. e. v. a. r. a. t. l. e. c. t. u. r. i. „ (p. 11).
- 45 Horrie Ihson a descris iubirea aceasta egoistă, nelăstă și nesigură a mui s. o. i. f. a. t. a. de soțul ei, geloză chiar pe iubirea soțului față de propriul c. o. d. „ W. c. i. l. F. Y. o. l. i.
- 46 De divinis nominibus, cap. IV, P. G. cit., col. 693.
- 47 Op. cit., cap. IV, II, P. G. cit., 697.
- 48 Op. cit., cap. IV, XIII, P. G. cit., 712 B.
- 49 Op. cit., cap. IV, XII; P. G. cit., col. 709.
- 50 Op. cit., cap. IV, VII, P. G. cit., col. 701.
- 51 Ib. l. Dionisie na. știe de deosebiră ce o fac teologii protestanți (de ex. Nygren) între eros și agape, socotind pe primul ca atracția naturală ce o sunt fapturile spre Dumnezeu, iar pe alțuia ca apăsarea binevoitoare a lui Dumnezeu spre ele și atribund parit. or. b. sericești un platonism contrar creș. t. n. s. m. a. i. i. n. t. r. a. c. t. a. l. a. de iubirea „ a. l. l. i. u. m. „ e. z. e. i. „ care se apăsă la fapturi (agape). Iasam la o parte faptul că în această deosebiră se ascunde critica protestanților la adresa gândirii patristice, în numele unei concepții exagerate despre păcatosenia omu. „
- 52 Op. cit., cap. IV, XIII; P. G. cit., col. 71.
- 53 De divinis nominibus, cap. IV, X; P. G. cit., col. 705 C.
- 54 Ambigua, P. G., op. cit., col. 1221 B.
- 55 Vita Moysis, P. G., 44, col. 405 C.
- 56 Sfântul Maxim Martirul, *Op. II* către Ioan Cuth. Iarut. Despre iubire, P. G. 91, col. 396.
- 57 Op. cit., col. 397.
- 58 De divinis nominibus, cap. IV, XIII; P. G. cit., 712 B.
- 59 Despre legea de. h. o. v. n. e. a. s. c. a. „ cap. 86, Filoc. rom. I, p. 238.
- 60 Ib. d. cap. 85, p. 238.
- 61 Sf. st. n. t. u. l. Grigorie de Nazanz, *In Sanctum Baptismum*, P. G. 36, 424. „Credința fără fapte este moartă, ca și faptele fără credință.“
- 62 Aici Diaconul da adevărata exp. care a afirmării că Avraam s. a. f. a. c. u. t. urept din credință. Avraam s. a. a. r. a. t. a. t. c. r. e. d. i. n. t. a. p. r. i. n. f. a. p. t. e. c. e. i. n. a. i. n. e. m. a. r. g. u. t. e. „ l. i. b. i. n. i. f. a. t. a. de Dumnezeu, prin renunțarea nu. n. a. m. a. „ la sine, ci și la viitorul său.
- 63 Cuv. ascetic, cap. 20-21, Filoc. rom. I, p. 342.
- 64 Op. cit., cap. 79, p. 373 și cap. 67, p. 363.
- 65 Despre ce se scrie inițial ca se îndreptățează în fapte, cap. 2, Filoc. rom. I, p. 248.

- 66 Catechèses..., vol. II, cat. XV, p. 223.
- 67 Despre ce se scrie inițial, Filoc. rom. I, p. 248.
- 68 Despre B. a. z. „ Filoc. rom. I, p. 247.
- 69 Sf. st. n. t. u. l. Maxim Martir, *Antig. a. P. G. 9*, col. 108. D. „ l. a. c. a. t. a. n. a. „ c. a. a. l. l. i. u. m. „ e. z. e. i. „ este Domnul nostru, I. s. s. H. r. i. s. t. o. s. „ c. a. n. s. a. s. i. n. s. „ c. a. r. e. s. a. a. c. u. t. r. e. d. a. n. t. e. e. n. e. n. t. d. r. e. p. t. a. t. „ s. t. a. t. e. e. s. t. r. a. s. c. u. m. p. a. r. a. r. e. „ (Filoc. 13), avându-le pe „ e. e. s. p. a. s. e. „ în mod anso. c. i. n. s. i. e. „ i. n. i. i. a. t. i. n. t. e. l. e. p. c. u. n. e. a. „ și dreptatea și s. a. t. e. r. a. n. a. „ în mod limitat ca noi. „ c. a. t. o. n. i. c. a. r. e. s. „ c. u. m. p. a. r. a. „ e. „ e. s. t. e. p. r. i. n. „ d. e. p. r. a. d. e. r. e. „ d. e. o. v. i. r. t. a. t. e. „ s. e. „ i. n. p. a. r. t. a. ș. e. s. t. e. n. a. d. e. n. t. e. „ d. e. D. „ i. n. e. z. e. u. „ c. u. n. a. v. i. r. t. a. t. i. o. r. „
- 70 Ibid., col. 104 AB. „De. n. c. „ l. i. m. i. t. e. z. e. u. „ d. i. „ D. „ i. n. e. z. e. u. „ m. „ a. l. l. „ a. „ d. „ d. „ i. n. e. z. e. u. „ „ a. l. a. g. r. a. c. u. v. e. n. t. a. p. r. i. n. v. i. r. t. u. t. e. „ l. a. b. i. n. e. „ t. u. „ c. e. l. d. p. a. c. i. p. a. s. e. m. a. n. a. r. e. a. „
- 71 Despre rugăciune, P. G. 150, 1117.
- 72 Op. cit., cap. 33, Filoc. rom. I, p. 353, Filoc. gr., ed. 3, vol. I, p. 244.
- 73 Cap. de char. I, 11, P. G. 90, 964.
- 74 Op. cit., cap. 12, Filoc. rom. I, p. 343, Filoc. gr., ed. 3, vol. I, 239.
- 75 La Pr. D. Stăniloae, *Viața și acțiunile Sfântului Grigorie Palarea*, p. XXII. Cuv. III, treapta I, Cuv. gr. 100, I, 128 r. v. ed. H. s. o. n. I, p. 132 (cap. 22).
- 76 Cuv. III, cap. cele poster., Cuv. gr. 100, I, 180 v. Filoc. rom. VII, 401, citat după Ioan Scutitul, *Scara XXVIII*, P. G. 88, 1132 D.
- 77 Sf. Isaac Sirul, Cuv. XXXV, p. 229.
- 78 Op. cit., cap. 34, Filoc. rom. I, p. 352-353, Filoc. gr., ed. 3, vol. I, p. 244.
- 79 Regulae Iesus tractatae, P. G. 31, 408 C. D.
- 80 Vl. Lossky, op. cit., p. 231.
- 81 Dionisi, op. cit., cap. 15, Filoc. rom. I, p. 345, Filoc. gr., ed. 3, vol. I, p. 231.
- 82 Ibid., op. cit., cap. 13, Filoc. rom. I, p. 344, Filoc. gr., ibid.
- 83 Cap. de char. I, 13, P. G. 90, 964.
- 84 Sf. Isaac Sirul, Cuv. LXXXI, p. 308 ed. cit.
- 85 Sf. Maxim Martirul, *Op. II*, Cap. de char. I, 15, P. G. 90, 966.
- 86 Idem, Cap. de char. I, 25; P. G. 90, 966.
- 87 Cuv. LXXXV, ed. cit., p. 308.
- 88 Idem, *Ibid.*
- 89 Scara XXX, P. G. 88, 1156.
- 90 In Centura Ia. Caust. și Ignaze, Filoc., gr., ed. II, vol. II, p. 403, Filoc. rom. vol. VII, p. 198.
- 91 L. cit.
- 92 L. cit.
- 93 Scara, treapta XXX, P. G. 88, 1157.
- 94 L. cit.
- 95 Ibid., *Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins*, Zurich, 1942.
- 96 „Sicherlich ist die „Enbildung“ der Liebe Bildung in dem doppelten Sinne der Verbrüderung und der theoretischen, nämlich „begründeten“ oder „glaubigen“ „Gründung“ und „Begründung.“
- 97 „Du... die oder der Gebete... kannst mir deine Selbständigkeit positiv nur dadurch erweisen, dass Du als zweite Person dich zugleich in erster Person mir gegenüberstehst und mich empfangst, wie ich... die oder der Lebende... der meine Selbständigkeit positiv nur dadurch erweisen kann, dass ich und die oder der zweite Person zugleich dich empfangt. Die Selbständigkeit dieses Ich und Du gründet also nicht im Dasein als je meinem und ei.

nem, sondern im Dasein als als unserem, mit andern Worten, im Sein des Daseins als Wahrheit. Erst aus der „Wirkheit“ „entspringt“, hier die Selbstheit. Wir sind „früher“ als Ich, selbst und Du-selbst“ (p. 126).

95. Ep. II către Ioan Cubicularul, despre dragoste, P. G. 91.400.

96. De div. nom. IV; P. G. 3.712 A

97. Binswanger, op. cit., p. 115-116, 216

98. Frații Kamarazov, ed. germ., p. 581

99. Creșterea aceasta este uriașă. Goethe o socotește chiar infinită, considerând că întâlnirea a două persoane în dragoste echivalează cu pierderea lor în legătură cu izvorul infinit al existenței, care e în continuitate de fire cu natura revenită la unitatea ei prin dragoste: „deine Gewalt wird unendlich vermehrt wenn du glaubst, dass ich dich liebe“. An Frau v. Stein, 12 März 1781, la L. Binswanger, op. cit., p. 79. Dar tot așa de adevărat e că în conviețuire două sau mai multe persoane ce nu se iubesc se rod într-un mod atât de chinător, că viața lor este un adevărat iad, de care adeseori nu pot scăpa.

100. „Jeder Mensch hat in seinem inneren und äusseren Leben dies und das, das ihn verhindert, sich selbst ganz zu erschließen zu werden, sich in seinem Verhältnis zur Welt klar zu verstehen, sich zu offenbaren. Wer sich nicht offenbaren kann, der kann nicht lieben und wer nicht lieben kann, ist der Unglückseligste von allen.“ (Binswanger, op. cit., p. 129)

101. L. spune: „Wer nicht lieben kann, der kann nicht sich offenbaren. Liebe und Selbstheit sind eins. Du bist es die jene Hindernisse beseitigst und die nur dazu verhelfst mich mir selbst in meinem Verhältnis zur Welt ganz durchsichtig, verständlich, offenbar zu werden“ (op. cit., p. 129)

102. Sfântul Simeon Noul Teolog zice în privința aceasta: „Fiecare, privind pe fratele și aproapele său ca pe Dumnezeuul său, să se considere pe sine atât de mic față de el, încât să-l caute de la răsunet până la răsunet“ (Capete practice și teologice, cap. 114; Filoc. gr. ed. II, vol. I, p. 165). Sau: „Pe toți credincioșii sintem datorți noi cei credincioși ca pe unul și pe fiecare să socotim că este Hristos“ (op. cit., cap. 61; Filoc. cit., p. 158). De fapt, de la cel ce te iubește îți curge atita viață, ca de la Dumnezeu; dar aceasta pentru că el este în legătură cu Dumnezeu.

103. Op. cit., cap. 14; Filoc. rom. I, p. 339; Filoc. gr., ed. 3, vol. I, p. 218-219

104. Ep. II despre dragoste (către Ioan Cubicularul), P. G. 91.400.

105. Op. cit., p. 170: „Wirkheit im Lieben ist Wink, Gruss, Aufruf, Ausspruch und Umarmung des Daseins mit einem Worte.“

106. Dragostea e „das Beheimeteltessein im Einander unabhängig von (weltlichem) Nahe und Ferne, also von An- und Abwesenheit. Die Heimat im Lieben ist die Bedingung der Möglichkeit dafür dass du wo Du bist, überhaupt ein Ort (als jeweiliger „Anwesenheit“) „entstehen“ vermag, gleichgültig ob Du „in der Nähe“ (anwesend), oder „in der Ferne“ (abwesend) bist“ (Binswanger, op. cit., p. 46)

107. „Die Ersehbarenheit des Herzens“ (Idem, op. cit., p. 105). Lumea nu mai e zid o acoperanță inimii tale, îngroșată de griji și de palam egoiste, ci devine transparentă (wird die Welt auf dich transparent). Se produce o „Durchdringung“ der Welt des Besorgens und der Fürsorge mit dem „Geist“ der Liebe einerseits, și o „Transparenz der Welt des Besorgens auf diesen Geist hin, anderseits“ (op. cit., p. 97-98). Dar ar trebui analizat și caracterul pozitiv, deschis, transcendentului și celui iubit, al deschiderii inimii îngrijate de binele, sau de mântuirea altuia.

108. Cap. de char. I, 10; P. G. 90, 964

109. Op. cit., I, 9; P. G. 90, 964

110. Cap. de char., I, 31; P. G. 90, 968

111. Op. cit., I, 32; P. G. 90, 968

112. Op. cit., I, 33; P. G. 90, 968

113. Op. cit., I, 34; P. G. 90, 968

114. Intii e noaptea sau oprirea activității minții naturale. Apoi zborul din sine, sau peste sine, care nu e o lucrare a sa, ci a lui Dumnezeu, adică o răpire după ce locul lucrării sale l-a luat lucrarea dumnezeiască. Intii e „odihna“ minții, sau „simbăta“, apoi „învierea“, sau Duminică, după cum spune sfântul Maxim Mărturisitorul în Cap. teol. I, 53, etc. (Filoc. rom. II, p. 112).

115. Cuvint III, triada I; Coisl. gr. 100, f. 138, la Pr. D. Stăniloae, op. cit., p. LIII și ed. Hristou I, p. 458 (cap. 47).

116. Omilia LXXIX 2, ed. rusă din Muntele Athos, II, p. 318-319; la VI. Lossky, op. cit., p. 216.

117. VI. Lossky, op. cit., p. 210. Lossky vede tot aici greșeala lui S. Bulgakov, care ar fi identificat energia divină (Sofia) cu firea lui Dumnezeu. Precizând punctul de vedere ortodox față de o asemenea identificare, el zice: „Când noi zicem că Dumnezeu este Înțelepciune, Viață, Adevăr, Iubire, noi înțelegem energiile, aceea ce vine după firea, manifestările Sale naturale, dar exterioare Treimii însăși.“ Nu știm dacă expresia „exterioare Treimii“ e cu totul potrivită.

118. Cuvint III, triada I, la Pr. D. Stăniloae, op. cit., p. LIII-LIV; ed. P. Hristou I, p. 458.

119. Cuv. III din cele poster; Coisl. gr. I 188, ed. Hristou, p. 590 (cap. 56); Filoc. rom., VII, p. 338

120. Op. cit., p. 504: „Wenn Liebe, lebendes Miteinandersein, ein gläubiges Stehen im Sein, richtiger ein gläubiger Wandel in Seinsicherheit ist, so ist hier das Sein zwar keineswegs „als etwas“ erkannt und gewusst, jedoch in seinem Wesen, nämlich als Geborgenheit und Heimat geoffenbar.“

121. „Ein nichtwissendes Wissen“, zice Binswanger, op. cit., p. 572

122. Max Scheler, Die Formen des Wissens und die Bildung, p. 30: „Erkennen ist doch selbst nur ein wissendes Haben von Etwas „als Etwas“.

123. L. Binswanger, op. cit., p. 570: „Jene Ganzheit selber, im Sinne der Liebe, die Ganzheit Du, kann daher als das schlechthinige Ganze, nicht auch als Bestimmtheit erkannt werden. Das schlechthinige Ganze, das für das skurive oder begriffliche Erkenntnis, eine Wahrheit die nur dadurch verschleiert zu werden pflegt... Daraus folgt dass jede Bestimmtheit, jeder Begriffsinhalt, nur als Teilinhalt möglich ist“. P. 573: „Gegenständliche Erkenntnis stützt sich auf ein kognitives Nehmen bei etwas und ein denkendes Verarbeiten von Etwas. Damit beschränkt sie sich, wie wir gesehen haben, auf das Sein als Vorhandenheit, auf das All des Vorhandenen... oder seiner Eigenschaften“

124. Dich lebend enthalte ich mich nicht nur des Urteils: „wo viel Licht ist viel Schatten“, sondern auch des Urteils: „Licht und Schatten („an Dir“) sind Gegensätze“, denn indem ich liebe, sehe ich nicht, existiert, das bist Du, jenseits Deiner Eigenschaften oder Bestimmtheiten, nämlich als alle in sich bergenden einheitlicher Grund.“ (Binswanger, op. cit., p. 578)

124 bis. Imn XXVIII, in: Syméon le Nouveau Théologien, Hymnes, tome II, publiées par J. Koder, in „Sources Chrétiennes“, nr. 174, p. 305.

125. Imn XVII, op. cit., p. 37

126. Imn XXV, op. cit., p. 257

127. Imn XVIII, op. cit., p. 83

128. Cuv. III poster, ed. Hristou I, p. 570 (cap. 36); Filoc. rom., VII, p. 310

PENTRU O ONTOLOGIE A IUBIRII

În aparență totul devine simplu odată ce admitem că factorul ce anima întreaga existență este iubirea. Dar marea complexitate și riscurile tentativei de a explica lumea în perspectiva unei metafizici a iubirii creștine se dezvăluie de la primul pas.

Expunerea introductivă pe care v-o propunem nu se va opri asupra tuturor problemelor pe care sistemul teologico-metafizic al Părintelui Stăniloae le ridică. Ea va oferi doar câteva puncte de sprijin pentru o posibilă discuție, pe spațiu larg, asupra sistemului de dogme ce consacră înțelegerea creștină. Pentru că o schițare a orizontului iubirii creștine presupune abordarea întregii problematice pe care modul creștin de a fi în lume o presupune. Intențiile noastre sînt, însă, mult mai modeste. Nu urmărim decît să dăm o imagine sugestivă asupra modului în care iubirea fecundează universul uman.

De altfel textele pe care le redăm azi cititorilor — texte aise, cu consultarea autorului, din cele mai reprezentative lucrări ale Părintelui Stăniloae: *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Sibiu, 1913; *Teologia dogmatică ortodoxă*, București, 1978; *Spiritualitatea ortodoxă* (Teologia morală ortodoxă, vol. III), București, 1981; *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Craiova, 1986; *Spiritualitate și comuniune în liturghia ortodoxă*, Craiova, 1987, — au menirea de a propune reîntoarcerea la un mod de existență care îi este propriu omului, dar de care se îndepărtează, se înstrăinează tot mai mult.

Și, fără a fi patetici, putem spune că într-o lume în care ura amenință să ia proporții cosmice, iar sentimentul transfigurator al iubirii a căzut pradă perversităților de tot felul, opera Părintelui Stăniloae încearcă să reiașe umanitatea în albia sa firească: iubirea creștină.

I. Iubire și creație

Iubirea dumnezeiască începe să se dezvăluie odată cu biblicul „la început”. El da semnalul a ceea ce Părintele Stăniloae numește pl. 1
tunilor divine. se deschide astfel calea obiectivizării creației pe care, în vizu

ea ortodoxă, Dumnezeu o gîndește din veci și începe să lînzeze ca rod al revărsării coplesitoare a iubirii treimice.

Din vasta tematică pe care discuțiile referitoare la creație o desfășoară, ne vom opri asupra a două aspecte subliniate cu consecvență de autorul nostru. Pe de o parte, faptul că Dumnezeu nu creează dintr-o necesitate de ordin interior sau exterior, idee ce face posibilă motivarea creației într-o manieră care să nu dauneze principiului perfecțiunii divine. Pe de altă parte, alături de aceasta preocupare de menținere a statutului ontologic al divinității, se aduce în discuție și cea legată de statutul ontologic al creației, al omului în particular. Opinia Părintelui Stăniloae încearcă să evite atât explicațiile panteiste cît și insuficiențele discuțiilor în jurul relației Creator-creatură, relație menită să lumineze asupra sensului existenței umane.

Pe prima latură a discursului se insistă asupra raportului necesitate-libertate cu referință la Persoana Atotputernică, pentru a se evidenția acțiunea suverană a acesteia în actul creator întemeiat pe extinderea în planul creației a iubirii intratremice. Astfel, discursul teologic recurge, în apărarea statutului ontologic al divinității, la explicații ce pot să înlăture orice contradicție între creație și păstrarea intactă a atributelor lui Dumnezeu. Orice neînțelegere este evitată prin legarea actului creator de atributul bunătății.

Cum se poate citi în scrierile Părintelui Stăniloae, Dumnezeu creează lumea nu din necesitate, ci din iubire, din bunătatea sa absolută ce face posibilă împărtășirea de iubirea lui și a altor ființe. Dumnezeu creează din preaplinul iubirii sale în centrul căreia îl așează pe om în vederea unei perpetue înnoiri în dinamica comuniunii. **Teologia dogmatică ortodoxă** rezumă: „Dumnezeu ne arată nouă iubirea Sa prin lumea ca dar, pentru ca să realizeze un dialog progresiv în iubire cu noi.” (p. 340)

După cum vom vedea, însă, dăruirea ca răspuns al omului la darul ce i s-a făcut nu se săvîrșește, după gînditorul nostru, prin referința singulară la Dumnezeu. Depășirea lucrurilor în vederea comuniunii cu Dumnezeu se face cu deosebire în experiența comunitară, în dăruirea îndreptată spre semenii. Extindere menită să realizeze o comunitate de iubire care să-l modeleze pe individ și să-l deschidă spre idealul consacării acestei vieți după pilda și spre biruința comuniunii viitoare.

Pe cea de-a doua latură se analizează îndeosebi diferența ontologică Creator-creatură și în prelungire ruptura ontologică și perspectiva restaurării. Distanța ontologică e ilustrată prin Jeza creației din nimic. Privitor la acesta, Părintele Stăniloae scrie: „Nimicul nu e un vid real, alături de Dumnezeu ca plenitudine a existenței, sau ca existență nemărginită; un vid de care Dumnezeu ar fi mărginit prin fire, sau printr-o anumită restrîngere a Lui, ca să scoată din el lumea creată” (**Chipul nemuritor...**, p. 244).

Prin urmare nu e vorba de a pune aici față în față două entități necondiționate care să poată fi asociate cu Ființa și Neantul filosofilor. Nimicul nu este un absolut alături de Dumnezeu care să se definească în relație cu el

nu e neantul cu semnificația metafizică, heideggeriană. După cum pentru toată lumea e clar că Ființa, chiar cu literă mare scris, e un concept ce nu poate fi confundat cu Dumnezeu, care e persoană.

Chiar atunci cînd teologul folosește termenul de „neant” — utilizare nepotrivită în contextul operei sale, dar explicabilă într-o carte ca **Iisus Hristos...**, în care, cu mult meșteșug, introduce filosofia pe ușa din față a teologiei — îl întrebuițează cu semnificația unui factor perturbator al cosmicității. Neantul e înțeles ca forță a răului care acționează deconstructiv, în vederea disoluției a ceea ce este bun.

La aceeași concluzie ne conduce și lectura contextuală a unui citat din **Spiritualitatea ortodoxă** în care întîlnim termenul de „non-existență”: „întunericul e produs de o non-existență, sau de o dezordine și deci o slăbire a ființei. Întunericul nu ne este cunoscut decît ca noapte. De dezordine știm că e o suferință, ce apare într-o lumină împuținată, sau amestecată cu întunericul, sau ca o falsă lumină. Dinlăuntrul acelei ființe curge parcă un întuneric care parcă înțeapă, răcind lumina de obște” (p. 294). De aici pînă la neantul filosofilor intervine un salt al abstractizării pe altă dimensiune a conceptualizării existenței.

După cuvîntul cunoscutului teolog „Nimicul înseamnă numai că Dumnezeu n-a scos nici din Sine, nici din altceva lumea, sau că înainte de actul creației n-a existat vreo subzistență din care ea ar fi fost adusă la existență; și nu i-a dat nici din ființa Lui existență” (**Chipul nemuritor...**, p. 245). Discuțiile se poartă pentru a marca distanța infinită de natură între Dumnezeu și omul creat nu după ființa, ci după chipul lui Dumnezeu și în vederea înăltării în asemănarea cu el. Chipul e dat de aspirația continuă spre dialogul cu Creatorul, năzuință ce situează omul în calitatea de persoană.

Căderea din starea de persoană, deci din starea paradisiacă, e explicată de ilustrul teolog al Bisericii de Răsărit tocmai prin această frîngere a dialogului între om și Dumnezeu. Dialog ce avea semnificația unei vieți consacrate. Păcatul este tocmai izolarea la care omul consimte prin liberă voință. O asemenea înțelegere îl determină pe autor să explice că în această lumină ceea ce cunoaștem drept alungarea din rai, nu mai poate trezi îndoieli în privința iubirii față de om a lui Dumnezeu, care e și bun, dar și drept. Desprinderea de realitatea absolută e refuzul căutării nemărginirii și izolarea în finitudinea naturii ruptă de temelul său imaterial.

Valorizarea la care omul decurge îl include în ferecătura timpului ce slîrșește prin moarte. Ea își află rădăcinile în pierderea sensului transcendent al existenței umane, prin alunecarea de la perpetua dorință de contemplare spre finitudinea uitării.

Întregul orizont pe care-l desfășoară revelația este, în adîncul său intim, o încercare de reamintire a comuniunii la care Dumnezeu îl cheamă pe om, o încercare de restabilire a unui dialog întemeiat pe plinătatea de iubire inițială. Această restaurare s-a realizat în Iisus Hristos. Abia restatorniut pe

această iubire omul și lumea sa își găsește plenitatea de sens în actul iubirii transfiguratoare

Lumea înconjurătoare nu a fost dată omului ca un prilej de poticnire ca o realitate prin care omul uzind de libertatea sa să poată să se piardă. Între natura umană și natura cosmică există o strînsă legătură pe care Părintele Stăniloae o dezvăluie ca pe o solidaritate care transcende omul, originea ei găsindu-se în actul de dar exclusiv al lui Dumnezeu. Potrivit dogmaticii ortodoxe, „Dumnezeu a creat lumea pentru om și a preconizat conducerea lumii spre scopul deplinei comuniuni în El, în mod special prin dialog cu omul” (p. 339). Ea trebuie să slujească omul în ridicarea la plenitudinea comuniunii cu Dumnezeu. Avîndu-și punctul originar în acel „la început” biblic, lumea parcurge prin om drumul inițiativ al istoriei călăuzit de Ierta în care-și găsește marea transfigurare. Creația trebuie „modelată la nesfîrșit de conștiință și transferată complet în conținuturile conștiinței umane iubitoare” (p. 327). Ca de aici să se opereze pasul următor: acela al metamorfozării spirituale a materiei prin forța spiritului creator ce acționează prin spiritul uman.

Într-o asemenea izvorire de iubire găsește Părintele Stăniloae și explicația potențialului creator uman: „Creația limitată a omului se întemeiază pe actul creației din nimie al lui Dumnezeu”.

Dumnezeu creează lumea cu toate potențele ce se vor revela ulterior. Astfel înclt dacă întreaga ordine a creației își găsește sensul în om, dacă omul e cel ce da sens și semnificație lumii prin rostul care-l are ca încununare a creației, el nu-și are izvorirea de sens în propria putere fragmentară, ci lumina sa se dezlimitează doar prin rațiunea supremă în care-și află lăcaș de odihnă într-o dinamică spiritualizare.

Geneza, sensul lumii, viața viitoare stau sub imperiul aceleiași realități fundamentale: iubirea dumnezeiască. După cum mărturisește **Teologia dogmatică...**, vol. I, p. 338, „dacă pe toate le-a creat Dumnezeu ca să se împărtășească de iubirea Lui, scopul lor este să ajungă la o participare deplină la această iubire, adică la o comuniune deplină cu Dumnezeu”.

2 Iubirea restauratoare

În actul căderii se produce o ruptură în unitatea semnificativă a lumii. Alături de valoarea semnificațiilor originare apare în existența umană posibilitatea pierderii rațiunii luminoase prin delașarea de subiectul creator ce-și transmite bucuria iubirii. Procesul readucerii lumii pe făgașul ei firesc e prezentat de Părintele Stăniloae ca o hotărîre părintească a lui Dumnezeu, care în numele iubirii sale restabilește adevărata raționalitate așezînd înțelepciunile lumii pe „iubirea pînă la jertfă”.

Dacă lumea e creată prin „Cuvîntul” în care revelația îl dezvăluie pe Iisus Hristos, perspectiva restaurării e legată de întruparea acestuia. Revela-

ția este un pas hotărîtor în coborîrea lui Dumnezeu la relația cu creatura, ar întruparea este desăvîrșirea acestui act. În numele iubirii sale Dumnezeu „își face proprie umanitatea”, își asumă temporalitatea spre a o reda veșniciei. După cum scrie Părintele Stăniloae „întîlnirea eternității lui Dumnezeu cu timpul creaturii, care umple creatura de Dumnezeu, nu e decît dialogul iubirii ridicate la desăvîrșire” (*Chipul nemuritor...*, p. 292).

Prin legătura intimă cu creația, Iisus Hristos realizează o conexiune maximă între uman și divin deschizînd posibilitatea unor experiențe nesfîrșite prin care umanul să stea în proximitatea divinului și să se patrundă de acesta. Lucrarea lui Hristos este pentru gînditorul ortodox o continuă revelație a rațiunilor divine ale existenței cărora ei se dezvăluie „unitatea desăvîrșită în Dumnezeu”.

Dar în același timp Iisus seamănă în om și puterea de a descoperi aceste rațiuni și de a yiei potrivit lor spre refacerea comuniunii cu Dumnezeu, cu semenii și cu natura. În acest scop Părintele Stăniloae amintește soluția dată de Sf. Maxim Marturisitorul. Înaintarea prin Hristos de la „existența daltă”, la „existența bună” și prin ea la „veșnica existență bună”. Așa „a ontologică a iubirii transcendente facilitează această înaintare în ea teologul nostru vede „adevaratul progres”, singurul care „duce pe om la înplînșirea înfinită”.

Iisus Hristos, în tradiție evanghelică, apare ca manifestare plenară a iubirii dumnezeiești în viața istorică. În el se arată sinonimul depună între iubire și mîntuire. După cum citim în *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, „mîntuirea nu e o gnoză sau o etică. Ea nu se realizează prin a ști sau a face ceva, ci prin trăirea cu Hristos. Din această trăire cu Hristos rezultă a ști și a face. Această pentru că Iisus Hristos nu e un om simplu, ca ceilalți întemeietori de religii, ci Dumnezeu însuși venit în maxima apropiere de noi cu iubirea Sa” (p. 186). Desigur, Ortodoxia nu neagă rolul cunoașterii în revelarea tainelor lumii, dar în această optică are valoare doar acea cunoaștere menită să contribuie la spiritualizarea continuă a omului și a lumii, care are putere transfiguratoare. La fel în ce privește faptele. Se insistă asupra faptelor săvîrșite împreună cu Hristos.

Fiînd Unul din Treime, Iisus este însăși iubirea. Pornind de la manualele de dogmatică putem prezenta trei dimensiuni ale iubirii: iubirea chenotică sau iubirea care luminează, iubirea restauratoare și iubirea atotputernică. Ceea ce cuprîndem în aceste numiri nu e altceva decît împărțirea la care se recurge cînd se vorbește de „opera” lui Iisus Hristos. În limbajul utilizat de Părintele Stăniloae, întreita slujire sau demnitate a lui Hristos: slujirea profetică, slujirea arhierească și slujirea împărătească.

Prin iubirea chenotică înțelegem iubirea care luminează prin coborîrea Fiului Celui Preainalt în proximitatea oamenilor ca, vorbindu-le într-un limbaj pe care să-l priceapă, să-i „ridice la cele dumnezeiești”. E iubirea prin care Dumnezeu însuși coboară spre a-i lumina—cu dezvăluirea iubirii sale

Această etapă e descrisă de Părintele Stăniloae ca o „coborire la nivelul omului” pentru a-i da certitudinea asupra unei realități care nu-i este străină vorbitorului. O realitate în care cuvântul rostit se confundă cu subiectul rostirii, deci „pune nemijlocit în fața lui Dumnezeu”. Cuvântul se manifestă cratofonic, este putere transmisătoare de putere. Ceea ce explică „forța miraculoasă cu care se transmite credința de la om la om, cu care se aprinde certitudinea din certitudine” (op. cit., p. 226). Puterea ziditoare a cuvântului lui Hristos este cea care aduce zidirea pe dinăuntru. Cuvântul învață dragostea sa, cheamă la intrarea în relație de iubire cu Dumnezeu, reclamă asumarea ontologică a iubirii. Pentru că, ni se atrage atenția, învățătura cu care luminează Iisus Hristos „nu e dată pentru a fi folosită ca un corp de doctrină de sine stătător, ci ca o manifestare mereu actuală a Fiului lui Dumnezeu devenit om” (op. cit., p. 216).

Iisus venit în lume îl îndeamnă pe om să dea realității create chipul Cuvântului. De aceea oamenilor ca împreună cuvântători li se atrage atenția asupra puterii miraculoase a cuvântului de a zidi sau de a dărâma. Cu luciditatea specifică gânditorului ortodox scrie: „printr-un cuvânt poți pune piatră de hotar pentru renașterea sau salvarea unui om, sau îl poți împinge la pieire”. Având în vedere rolul determinant pe care-l joacă în ordinea spirituală, cuvântul trebuie folosit doar pentru zidire. Fiindcă „omul e creat ca viața lui să devină viața lui Dumnezeu Cuvântul” (op. cit., p. 267) ce-și arată iubirea față de creație făcându-se purtător al ei.

Iubirea restauratoare măsoară rațiunea iubirii arătată în Iisus Hristos. „Rațiunea”, cum s-a putut intui și mai înainte, nu trimite la raționalizare, ci la rost, înțeles, semnificație, sens, temelie.

Măreția iubirii ca jertfă este dată de faptul că „jertfa este însuși jertfitorul”. Insuficiența jertfelor substitutive a fost probată în experiența biblică ce relevă neputința acestora de a aduce o schimbare fundamentală în ordinea existenței. Părintele Stăniloae explică influența jertfelor animale prin lipsa factorului spiritual. El crede că era nevoie de o jertfă spirituală în care omul să se dea pe sine, fiindcă doar aceasta e o jertfă integrală. De aceea Iisus coboară în istorie ca om și suferă în chinuri omenești pentru eliberarea omenirii de sub păcatul originar. Despre calvarul său ortodoxia vorbește ca despre o suferință transistorică. Ea nu este o simplă pătimire în istorie, ci se rememorează continuu în ceruri făcându-i părtași la suferința lui Hristos pe oamenii din toate timpurile. Această participare, prin rememorare, la suferința lui Hristos reasează destinul omului pe temelul iubirii izvoritoare de jertfă.

Prin explicații de această manieră Părintele Stăniloae depășește viziunile unilaterale privitoare la jertfa hristică. El împletește teoria satisfacției juridice ce exagera temelul dreptății divine, cu teoriile ce o vedeau ca suferință iubitoare substitutivă și alunecau spre subiectivism și psihologism. Meritul marelui teolog este tocmai de a da o imagine convingătoare unității metafizice a semnificațiilor jertfei. Fapt ce-l ajută, după cum chiar el sugerează, să evite

„fitt” teoriile antropomorfe aberante ale unei divinități obsedată de satisfacerea propriului orgoliu rănit, precum și cele ale iertării la infinit care deschid perspectiva păcătuirii la infinit.

Împletirea atribuirii dreptății cu însușirea iubirii (ce poate explica și judecata, pedeapsa, etc.) deschide spre ordinea morală ce stă la baza vieții spirituale. Ordinea păcatului este depășită prin ordinea morală și de aici spre ordinea iubirii.

În conștiința creștină a reputatului teolog, Iisus Hristos este „centrul ontologic intim al naturii omenești” (op. cit., p. 271). În el regăsim umanitatea în forma sa exemplară. Prin cunoașterea și însușirea acestui model omul poate ajunge la suprema cunoaștere de sine și la posibila realizare a sinelui.

În Iisus Hristos... punctul culminant al iubirii hristice se manifestă în moarte. Moartea împinsă la limită e înțeleasă ca un tărâm al iubirii. Dar moartea ca formă a iubirii nu epuizează valențele pe care Părintele Stăniloae le atribuie acestui eveniment cu profunde implicații pentru ființarea umană. O analiză atentă, pe spații mai largi, poate permite relevarea modului în care autorul problematizează ternoarea morții, caracterul ei regulator și organizator în devenirea spirituală a creștinului, iluzia morții și realitatea ei transfiguratoare, etc. El găsește esențial de sublimat că Iisus Hristos învinge moartea pe dinăuntru. „Iubirea L-a făcut să moară, iubirea I-a dat biruința asupra morții. Iubirea e singura putere prin care sufletul învinge moartea” (op. cit., p. 307). De aici necontenita chemare la iubire adresată omului. Însă chiar o înnoire continuă a vieții pământești prin Iisus Hristos nu mai poate da ființei umane plenitudinea. Ea trebuie să treacă experiența transfiguratoare a morții.

În ce privește iubirea atotputernică, ea poate fi pusă în evidență discutând minunile Mintuitorului în timpul șederii sale pe pământ, coborîrea la iad, învierea, înălțarea, conducerea lumii spre mîntuire, perspectiva judecății etc. Aspectul asupra căruia vom face aici referire, însă, este afirmația Părintelui Stăniloae că odată cu înălțarea lui Iisus în intimitatea Sfintei Treimi, omului i se arată nu doar favorabila, dar și intimă, „zonă dumnezeiești”. Această „punte ontologică între dumnezeire și creație” nu se datorează doar „permanentei actualității a jertfei” lui Hristos în ceruri, ci și faptului că alături de Dumnezeu Atotputernicul, ce conducea lumea „după norma inflexibilă a dreptății divine” e ridicat cu trupul său omenesc și Fiul lui Dumnezeu, cel ce aduce lumii prinosul iubirii sale. Pentru că, potrivit credinței ortodoxe, Iisus se înalță și cu natura sa umană neștirbită.

În acest fel, „pe de o parte, e chemat omul să lucreze prin toată înrădăcirea lui ontică și prin toată fervearea frățietății sale, dar în același timp cu putere dumnezeiască, pentru mîntuirea semenilor. Pe de altă parte e ridicată omenitatea la suprema cinste, la cea care se cuvine numai Creatorului și Stăpînului lumii”. (op. cit., p. 353) Nu e vorba de a despărți natura dumnezeiască a lui Hristos de natura sa umană, deoarece ambele sînt ale aceluiași subiect. Ci ceea ce în chip minunat Părintele Stăniloae afirmă este că prin Iisus, fară

a se schimba „ființa dumnezeiască”, natura umană participă la conducerea atotputernică a lumii. Dînd cuvînt autorului: la cîrma lumii e nu numai înțelepciunea și atotputernicia divină, ci și o inimă omenească, ce participă în același timp la soarta de suferință a omenirii, ușurîndu-i-o” (op. cit., p. 353).

E esențial de reținut că toate cele trei laturi ale slujirii lui Hristos în care am identificat tot atîtea manifestări ale iubirii converg, de fapt, într-o singură lucrare. Cea prin care Hristos dezvăluie oamenilor pe Tatăl ca fiind iubire și îi cheamă să participe la ea spre a deveni frați ai săi, fii ai Tatălui ceresc.

Esența acestei iubiri o găsește teologul ortodox în Biserică. Ea este scopul ultim al istoriei. Absorbirea în „ființa Bisericii”, coincide cu realizarea prin iubire a umanului. Ideea unui sfîrșit al istoriei o leagă gînditorul tocmai de o astfel de ridicare a omului în eternitatea Bisericii. Ea răspunde, de asemenea, nevoii umane de transcendere. Nu întîmplător între nenumăratele definiții ale Bisericii ce pot fi extrase din textele Părintelui Stăniloae poate fi amintită și aceasta: „Biserica e immanentul care are în ea transcendentul, comunitatea treimică de Persoane plină de o nesfîrșită iubire față de lume, înțreținînd în aceasta o continuă mișcare de autotranscendere prin iubire” (*Teologia dogmatică...*, vol. II, p. 208).

Asupra transcendenței, celebrul teolog desfășoară pagini de profundă gîndire filosofică. El leagă transcendența de persoană. Comentîndu-l pe E. Burger, Părintele Stăniloae continuă ideea acestuia după care mari filosofi existențialiști (Heidegger, Grisebach, Jaspers) care au încercat să institue o transcendență în raport cu care omul să se definească pe sine, nu pot să-l ducă pe om decît pînă la marginea transcendenței, dar nu-l pot da omului șansa comuniunii cu ea. Doar persoana, ca adîncime a comunicării infinite poate crea cadrul interiorizării ei și prin aceasta depășirea condiției actuale.

Cum se poate vedea chiar într-un text al acestei antologii, numai persoana lui Iisus Hristos e recunoscută ca adevărată transcendență. Ea e atîta granița atotcuprinzătoare la care creștinul se raportează permanent, cît și izvorul creșterii sale spirituale. Filosofilor li se reproșează faptul că dau numai imagini fragmentare ale transcendenței.

3. Arhetipul iubirii desăvîrșite

Iubirea este legată de persoană. Persoana e elementul fundamental al întregului edificiu doctrinar al creștinismului. De aceea trebuie subliniat că pentru Părintele Stăniloae persoana nu ține de accepțiunea ei antropomorfizată. Ea vizează subiectul cu maximă deschidere spre comunicare. Afirmarea calității de persoană relevă tocmai o ontologizare a intersubiectivității.

Un demers ce-și propune conturarea unei ontologii a iubirii trebuie să aibă seama de matricea care germinează întregul orizont al iubirii ca relație

umană esențială asumată la diferite grade de realizare a persoanei umane gradualitate ce culminează în actul comuniunii înțeleasă ca maximă întru chip pare a iubirii.

Arhetipul iubirii îl găsim în dogma trinității, în ceea ce Părintele Stăniloae numește „Sfînta Treime, structura supremei iubiri”. Iubirea intratrinitară fiind considerată iubirea desăvîrșită ce se extinde asupra mundanului printr-o lucrare tainică a fiecărei persoane divine. Caracterul de unitate-relație al acestei triade e în măsură să explice manifestarea la scară umană a iubirii.

Patrundera acestei relații intră în sfera cunoașterii apofatice. Însă consecvent convingerilor sale privind conlucrarea între calea analogică, calea negativă și calea apofatică, Părintele Stăniloae recurge la o serie de analogii pentru a ne ajuta să accedem la înțelegerea realității divine paradoxale. Structurilor existente în ordinea creată le este mereu subliniată insuficiența explicativă. De aceea găsește autorul mai nimerită recurgerea la imagini menite mai mult să sugereze decît să descrie, cum ar fi imaginea poetică a Sf. Grigorie Nazianz ce vede treimea ca pe „o unică și indistinctă lumină în trei surori într-o interioritate reciprocă” (*Teologia dogmatică...*, vol. I, p. 289).

Prin afirmații de această manieră sfinții părinți vor să sublinieze pe de o parte, că nu există vreo gradatie a persoanelor înăuntrul acestei paradoxale distinctivități, iar pe de altă parte că nu există vreo fisură produsă de intercalarea vreunei „subzistente” în afară de firea dumnezeiască, ci o „Continuă” și infinită comuniune” (vezi op. cit.).

Într-o asemenea perspectivă vorbește Părintele Stăniloae despre o „Deofințime divină”, în raport cu care se definește și se exprimă „deofințimea umană”, unitatea naturii omenești altfel spus. Pentru a ilustra această unitate a firii omenești teologul recurge la imaginea unei imense plase de ochiuri cu noduri și fire ce se întrețes. De la fiecare persoană duc spre altele fire prin care se leagă reciproc, păstrîndu-se ca centre deosebite față de celelalte persoane. Fiecare se deschide astfel spre actualizarea tuturor virtualităților pe care ceilalți le angajează dezvoltînd o structură interpersonală magistrală ce trimite spre imaginea unei ființe unice asumată de toate persoanele.

Deși este folosit atît pentru a exprima natura umană cît și cea divină, termenul „deofințime”, autorul are grijă să le diferențieze subliniind că extinderea unei explicații analogice, cum e cea discutată mai sus, își dovedește eficiența doar însoțită de anumite precizări. În cazul Treimii nu mai există rețeaua de fire care să lege nodurile reprezentînd subiectele, ci „toate trei sînt în mod desăvîrșit Unul în Altul, posedînd împreună întreaga natură divină” (op. cit. p. 293), și cu toate acestea ele nu se confundă în unitatea esenței spirituale supreme.

Orice pagină din opera Părintelui Stăniloae e un prilej de a credita subiectul. Pentru că în afara subiectului de deschidere, ca persoană decît, se ajunge la explicații panteiste ale realității, iar omul e redus la calitatea de

obiect. Deci omul alungă și apoi uită în adâncurile cele mai întunecoase ale ființei lui tocmai calitatea ce dă autenticitate ființării sale de creatură.

Pentru autorul Teologiei dogmatice, iubirea treimică trebuie discutată într-un cadru care să permită împăcarea relației ca act real între subiecte, cu lipsa oricărei contradicții în ce privește unitatea de ființă a persoanelor divine. Sugerarea acestui cadru se poate face, după cum am văzut, prin analogie la o scară foarte redusă sau prin recurgerea la o raționalitate apofatică. Gînditorul nostru consideră că termenul de intersubiectivitate exprimă cel mai bine această transparentă, "ce e pentru el și o „con-penetrare a conștiințelor". Treimea de subiecte pure trebuind să fie înțeleasă ca intersubiectivitatea datorită comunicativității și comuniunii ce duc la o interioritate și compenetrare reciprocă tot mai accentuată.

Acest model trinitar este extrapolat la nivelul eurilor umane. Modelul eu-tu-el e regăsit multiplicat la scara întregii umanități. Doar raportarea reciprocă continuă dă, în această viziune, realitate ființelor. De aici acea putere de care spune Părintele Stăniloae că o primim de la celălalt. Fiindcă subiectele afirmându-se reciproc se aduc în existență, capătă realitate obiectivă pentru celălalt. În perspectiva creștină obiectivitatea nu contrazice cu nimic faptul că certificarea acestora se realizează ca urmare a filtrării lumii și a celorlalți prin conștiința subiectivă. De aceea explicarea omului ca relație se dovedește deosebit de ingenioasă și de mare profunzime. Ea făcînd posibilă chiar derularea armonioasă a unor explicații privind fundamentul religios al fenomenelor sociale.

În ce privește modelul triadic în relația eu-semeni-Dumnezeu se sublimază exterioritatea evidentă a subiectelor. Ea elucidează, după Părintele Stăniloae, și caracterul diferit al dialogului. La aceasta se adaugă, desigur, explicația că imperfecțiunea iubirii omenești se datorează imperfecțiunii naturii sale. Însă, cu tot ceea ce se poate aduce ca argument privind diferența ontologică dintre Creator și creatură, dintre relațiile între persoanele divine și între persoanele umane, ceea ce Părintele Stăniloae consideră esențial de subliniat este că deschiderea spre semenii și spre Dumnezeu îl angajează pe om în taina iubirii.

Istoria religiilor evidențiază existența diferitelor formule trinitare în sisteme religioase diverse și chiar divergente. Ceea ce însă particularizează în mod fundamental învățătura ortodoxă despre Dumnezeu ca Treime de celelalte învățături este, pentru Părintele Stăniloae, faptul că ea e singura ce asigură mîntuirea. Mîntuirea nefund altceva decît îndumnezeirea realizată prin extinderea iubirii intratrinitare la nivelul interrelațiilor umane. Toate actele de revelare a lui Dumnezeu ca Treime neavînd alt rol decît să deschidă omul spre comuniunea cu persoanele Sfintei Treimi. Această extindere, trebuie spus, nu apare ca o necesitate în interiorul Treimii, însă iubirea din lume presupune iubirea eternă și desăvîrșită a persoanelor divine cu o ființă comună.

4. Iubirea fundamentală

O discuție asupra iubirii ca factor organizator al realității creștine e ușurată de faptul că, spre deosebire de alte orientări, Ortodoxia nu sapă o prăpastie între om și lumea înconjurătoare. Hiatusul apare doar în măsura în care omul se oprește la o imagine a naturii ca realitate ultimă.

Doar o înțelegere a lumii ca dar a lui Dumnezeu, așa cum ne propune Părintele Stăniloae, dezvăluie semnificația pozitivă a realității înconjurătoare. Pentru că o asemenea atitudine responsabilă a omului față de lume și față de Dumnezeu, presupune ca omul să aducă la rîndul său daruri lui Dumnezeu din cele ale lumii, consacînd-o. Prin actul consacării lumea în aparența săracă și coruptă devine mai bogată în conținuturi, iar viața omului traversează continuu trepte noi de spiritualizare prin darul de iubire prin care se întoarce pe sine și toate cele dăruite lui spre cel a cărui posibilitate de dăruire e fără margini. Acesta este sensul „liturghiei cosmice" despre care se vorbește în *Spiritualitate și comuniune în liturgia ortodoxă*. Astfel lumea și activitatea omului în ea se metamorfozează din pedeapsă în mijloc de înălțare a omului spre Dumnezeu și spre o relație tot mai strînsă între oameni.

Prin iubirea fundamentală înțelegem tocmai darul de iubire pe care creștinul trebuie să-l aducă semenilor și lui Dumnezeu, nu forțat de perspectiva pedepsei sau răsplătii, ci ca răspuns la darul de iubire al lui Dumnezeu.

Pentru a nu lărgi prea mult discuția asupra nenumăratelor daruri făcute de Dumnezeu omului, e de ajuns să se rememoreze revoluția ontologică produsă de trecerea prin istorie a lui Hristos, cu tot arsenalul de implicații pe care acesta le presupune.

Reconstrucția lumii prin Hristos face ca omul și viața sa să se dovedească pe deplin importantă. Deși se poate vorbi cu ușurință de o perspectivă eshatologică asupra iubirii, deși chiar Iisus vorbește de judecată și pedeapsă, credința creștină nu se fundamentează pe teamă, ci pe iubire. Omul trebuie să facă din iubire un mod de viață nu pentru ceea ce va primi sau nu, ci ca un răspuns de actualizare continuă a iubirii ce dă realitate și consistență existenței.

Odată cu Hristos s-a arătat că cel mai mare dar omului este iubirea. Aceasta germinează întreg universul uman, umple toate golurile existenței căzute. Totul intrînd sub spectrul restaurării prin acțiunea omului de continuă regăsire și afirmare prin trăire acestei relații fundamentale.

Doar în acest fel se realizează ceea ce Părintele Stăniloae numește calitatea de biserică a creației cosmice. Calitate ce o poate dobîndi și omul aducînd pe altarul inimii („locașul euharistic" cum îl numește teologul nostru) jertfa sa de iubire.

Această iubire nu-și trage sevele dintr-o prezență contabilă și juridică cu care omul se va confrunta în viitor, ci-și află izvorul în ceea ce teologul nostru desemnează prin sentimentul datoriei. Acest sentiment nu diminuează

caracterul liber al iubirii, ci, dimpotrivă, îl plasează pe om pe orbita sensului sau real, „față către față” cu Dumnezeu și semenii săi.

Sublinierea importanței manifestării omului ca ființă istorică nu vine în opera Părintelui Stăniloae în contradicție cu aspirația spre „eternitatea Ierusalimului”, după cum nu contrazice nici idealurile ascelice și mistice, cu contribuția lor fidelă la formarea „teologiei dogmatice...”, viața istorică, desfășurându-se între „eonul inițial” și „eonul eshatologic”, nu e singura cale de adevăr, ci un mijloc în care omul trebuie să desfășoare lucrarea esențială a unei viețuiri cât mai autentice, acum și aici prin Hristos.

5. Dimensiunea liturgică a iubirii

În Biserică iubirea se umanizează. Din forță spirituală apofatică ea devine factor de coeziune și subzistență a comunității liturgice. Principii abstracte privind izvoarele dogmatice ale iubirii se concretizează în relații umane, accesibile la nivele diferite de intelectualizare, dar cu aceeași putere transfiguratoare prilejuită de prezența într-un spațiu comun consacrat.

Prezența efectivă a lui Hristos în Biserică dă expresiei „cerul pe pământ”; atât de uzitată în Ortodoxie, caracterul unei realități incontestabile. În spațiul spiritualizat al Bisericii omul trăiește alături de semenii săi experiența iubirii prezente a lui Hristos cel viu. Urcușul liturgic pricinuit de aceasta nu situează omul doar în proximitatea Împărăției cerești, ci chiar în mijlocul ei. Cadrul liturgic fiind tocmai „întina care adăpa în mod principal viața de comună a credincioșilor cu Sfânta Treime și cea dintre ei” (*Spiritualitate și comună*..., p. 6). El face posibilă actualizarea relației evanghelice cu Mântuitorul prin umplerea acestei matrici spirituale cu conținuturile mereu înnoite ale propriei noastre vieți. Astfel omul se relevă, după o expresie a Părintelui Stăniloae, „ca taină de valoare nepuizabilă a existenței” (op. cit., p. 10).

Totul este făcut spre realizarea omului în perspectiva luminii dumnezeiești prin care a fost adus la existență. În centrul preocupărilor creștinismului nu stă Dumnezeu, ci omul, existența umană ce-și descoperă întregul său potențial doar călăuzită de rațiunea transfiguratoare a iubirii dumnezeiești.

Chiar din textul privitor la liturghie ce-l reproduce antologia de față se poate vedea importanța pe care o acordă Părintele Stăniloae iubirii liturgice care prilejuiește trăirea anticipată a sensului deplin al existenței umane, acela de a-și găsi punctul de echilibru în Împărăția Sfintei Treimi. De altfel, în altă parte, teologul scrie: „Biserica e o comunitate de iubire în relațiile infinite iubiri treimice” (*Teologia dogmatică*..., vol. II, p. 221).

Această anticipare ocazională întâlnește esențiala a mundanului cu divinul și cu cei ce-și duc viața de veci. Iubirea e cea care dărâmă barierele spațio-temporale făcând posibilă trăirea prezentă a revărsării treimice. În Iisus

Hristos... se spune: „Căci... care le iugă, uneori... este de caracter divin, căci nici măcar d... on

...me, solidar cu toți cei ce vor crede în viața... cu toți cei ce au murit în credința mea, dar tot în lega

...n unitate spirituală prezentă, trecută și viitoare. Aceasta e l

Deși fiecare ipostas își face simțita lucrarea în lume

prezintă Duhul Sfânt pe de o parte

de altă parte, vorbind de constituția teandrică a Bisericii, acestuia l

lul de unificator în cadrul Bisericii înțelegându-se că trup mistic al Mântuitorului

punea central eclezială a Sfântului Duh nu impietează asupra prezenței electivă a lui Iisus în Biserică. De altfel teologul subliniază mereu că lucrarea e a Sfintei Treimi.

Revelația arată că pneumatizarea mea în creștinism a lui Hristos ce ni s-a dezvăluit de la întrupare pînă la înălțare constituie, în realitate, mesajul transfigurării progresive a relației omului cu Dumnezeu. Relație ce are ca sens spiritualizarea treptată a credinciosului ce trăiește experiența unui urcuș inițiat de la credință pînă la forma cea mai înaltă a iubirii care este „comună”, „indumnezeirea” sau tot în limba lui Părintelui Stăniloae „unirea noastră cu Dumnezeu și între noi”, fără ca persoanele să se confunde. Ea devine posibilă prin interiorizarea continuă a vieții lui Hristos, acțiune ce-l situează în alt plan, „în planul vieții nesfârșite și atotluminos dumnezeiești”.

În opera Părintelui Stăniloae iubirea pe care o asociem liturgicului își găsește punctul culminant în ceea ce am putea numi iubirea euharistică. Aceasta trebuie asociată eshatologicului, nu poate fi neglijat rolul pe care Ortodoxia îl atribuie în viața pămîntească a creștinului. Comunitatea liturgică se fundamentează tocmai pe coeziunea pe care iubirea euharistică o trezește în ființa credincioșilor.

Cu toate că euharistia regenerează mereu puterea omului de a se darui lui Dumnezeu, ea nu este dată, în viziunea teoreticianului oficial al Bisericii Ortodoxe Române, doar pentru reînnoirea vieții pămîntești în Hristos, ci mai ales „pentru ridicarea deasupra vieții pămîntești”, pentru viața de veci. Despre euharistie el scrie că este „fermentul sau aluatul care prefăce viața noastră pămîntească treptat în viață de veci” (*Teologia dogmatică*..., vol. III, p. 83). Căci prin euharistie Dumnezeu îi hrănește pe oameni cu însăși viața sa, pentru a sporti în viață și a rămîne veșnic în ea.

În acest fel euharistia „întipărește în noi starea de înviere” (op. cit., p. 88). Cu aceasta atitudinea față de moarte trece din registrul fricii și dezrădăcinării, în cel al nădejdii în comuniunea veșnică. Ceea ce noi numim iubirea euharistică fiind tocmai prefigurarea acestei inițieri în iubirea mereu întregită a Persoanei absolute.

După cum ne este dat să citim, participarea la actul euharistic face să dispară separarea între jertfa noastră și cea a lui Hristos cel deschis spre o comuni

re intimă cu comunitatea liturgică. Prin această asumare comunitatea credincioșilor e ridicată de Iisus la raportul dialogic tainic cu Tatăl, după ce în prealabil i-a deschis pe fiecare spre o relație personală înnoită. Această relație launtrică culminează în actul împărtășirii cu trupul real al lui Hristos care ni se dă sub chipul pîinii și al vinului. Pentru că „euharistia — scrie Părintele Stăniloae — este împlinirea economiei mîntuirii, a economiei lui Dumnezeu” (op. cit., p. 93).

Însă împărtășirea în viața pămîntească este pentru Ortodoxie doar o anticipare a împărtășirii eterne din viața viitoare în care se „încheie economia mîntuirii, ca unire eternă a oamenilor cu Dumnezeu în Hristos” (p. 115).

6. Iubirea mistică

Citind paginile din **Teologia dogmatică ortodoxă** referitoare la bunătate și iubire ca atribute ale lui Dumnezeu putem fi tentați să credem că părintele Stăniloae recurge la o nivelare a straturilor iubirii. Dar coroborînd textul respectiv cu texte din mistica teologului ortodox putem găsi distincția în trei trepte ale dragostei: tendințele de simpatie naturală, dragostea creștină și dragostea ca extaz.

De fapt, în primul caz se argumentează că iubirea la toate nivelurile ei e rezultatul manifestării în grade diverse a harului dumnezeiesc născut în om. De aceea se adoptă chiar obiceiul de a da aceeași semnificație unor termeni ca bunătate, eros, agape. Opțiunea aceasta are evidente carențe în planul lingvistic datorită unei nivelări semantice greu de acceptat. Dar, explicațiile din această lucrare sînt concentrate și de cele din **Spiritualitatea ortodoxă** destinate să încredințeze că izvorul iubirii omenești este iubirea lui Dumnezeu. Iubirea de oameni este doar fructul „necesar al iubirii de Dumnezeu, așa cum rodul plantei e efectul necesar al luminii solare pe care o primește prin orientarea ei spre soare” (p. 258). În cel de-al doilea caz, însă, distincțiile sunt clar formulate. Ceea ce vrem să subliniem aici cu deosebire este faptul că la iubirea extatică omul nu poate atinge prin propriile sale forțe. E necesară o intervenție „de sus” care să-i facă ființa căzută capabilă să trăiască taina iubirii dumnezeiești. Se reclamă și se produce aici un salt ontologic. Pentru că omul înaintează prin puterile sale de ființă căzută până la un anumit nivel, dincolo de care se produce o chenoză. Dumnezeu însuși coboară, revarsă din preaplinul iubirii sale în vasul strâmt, darangajat într-o continuă dezmarginire, al ființei umane.

Această experiență a răpirii în apofatismul iubirii dumnezeiești a fost consacrată în mistica creștină drept „vederea luminii dumnezeiești”. În fapt, extazul luminii extatice (despre care isihasmul ne învață mereu) nu e altceva decât efectul resimțit în urma pătrunderii în orizontul de taină al luminii necreate.

Diferitele trepte ale dragostei pe care le putem distinge în discursul asupra iubirii sînt de gradul nuanțat al apropierii de starea de nepătimire și de cunoașterea lui Dumnezeu. Părintele Stăniloae ține chiar să sublinieze că asceza creștină nu e un scop în sine. Ea urmărește purificarea de patimi prin dobîndirea virtuților. Atingerea stării nepătimase corespunde actualizării chipului dumnezeiesc, condiție inerentă pentru atingerea contemplației. Dobîndirea acestei stări deschide

drumul spre atingerea iubirii în toată amplitudinea ei. Dar acesta e un drum greu, drum care se mai numește și înaintarea în cunoașterea lui Dumnezeu.

În literatura filosofică de la noi e deja consacrată expresia lui Nae Ionescu „iubirea ca instrument mistic de cunoaștere”. Trebuie subliniat, însă, că în viziunea Părintelui Stăniloae, care este cea a tradiției patristice, urcușul duhovnicesc nu are în vedere constituirea unei gnoseologii, ci dobîndirea unor disponibilități ontologice. Gnoseologicul se confundă aici cu ontologicul. Starea de cunoaștere a lui Dumnezeu nu e altceva decît stabilirea dialogului ontologic a cărui formă desăvîrșită este iubirea extatică sau unirea cu Dumnezeu.

Dar pînă se atinge la această cunoaștere trebuie parcurs acel drum lung și anevoios sub pavaza Duhului Sfînt și a darurilor sale ce-l ajută pe om să descopere lumea ca simbol al transcendenței divine. Dezvoltarea a ceea ce distinsul teolog numește „o conștiință simbolică a lumii” prilejuind, de fapt, o definire a omului și a relației sale cu lumea și cu Dumnezeu. O asemenea clarificare e menită să-l conștientizeze asupra sensului existenței și să-i deschidă calea realizării lui.

Mărturia fermă a asumării acestui sens este evidentă în etapa pe care gînditorul o caracterizează ca stadiul iubirii mistice. Iubirea mistică este prezentată ca iubirea ce realizează o unire tainică între subiecte. Unire concepută ca o interpenetrare a eurilor prin proiecția reciprocă a unuia în celălalt. Fapt ce produce, sub incidența harului, starea extatică a iubirii.

Părintele Stăniloae încearcă să lămurească această „reciprocă comunicare” între doi oameni, pe de o parte, și între om și Dumnezeu, pe de alta. În primul caz se folosește de conceptul de iubire imaginativă a lui Binswanger. Conform acestuia, dăruirea intimă reciprocă duce la conștiința unui „noi” care explică și întemeiază regăsirea în iubire a eurilor. Acest „noi” nu înseamnă nici posesiune, nici contopire, ci hrănirea subiectelor dintr-o ființă comună, ceea ce duce la un statut ontic înnoit. Iubirea deschide drumul realizării la maxim a subiectelor pe care le angajează în descoperirea reciprocă a adîncimilor nebănuite. „Plusul de cunoaștere” pe care aceasta îl aduce nu poate fi însă conceptualizat, fapt ce-l determină pe teologul nostru să apeleze la termenul de imaginație al lui Binswanger. Imaginația vizează punerea în valoare a tuturor virtualităților pe care persoana iubită le ascunde și care nu pot face obiectul unei tratări rațional-conceptuale. De aceea imaginea celui iubit stă sub imperiul „unor latențe, al unor posibilități din cuprinsul comun al celor doi” (**Spiritualitatea ortodoxă**, p. 267). Forța imaginației fiind forța iubirii se are în vedere actualizarea tuturor proiecțiilor ideale pe care cel ce iubește le răsfrînge asupra celui iubit, scoțînd la iveală „frumuseți și lumini și transparențe noi pe chipul aceluia și apoi pe chipul său, sau pe chipul comun și în parte îl îmbogățește pe acela în mod real cu ele” (op. cit., p. 268).

Teologul nostru se simte obligat să explice și de unde vine o asemenea putere de a da realitate unor proiecții ideale. Ea se întemeiază pe chipul desăvîrșit al lui Iisus cel așezat în om încă de la botez. Tocmai de aceea se spune că „forța imaginației este iubirea și forța iubirii e imaginația” (op. cit., p. 268). Pentru că întreaga metamorfozare își descoperă izvorul în acest

chip duhovnicesc. Iubirea lui Hristos e cea care lucrează, care dă coeziune și consistență. Această coeziune mereu înnoită între oameni e susținută de regăsirea mai presus de fire a lui Dumnezeu."

În acest al doilea caz se are în vedere de către autorul **Spiritualității ortodoxe** îndeosebi acea revărsare de iubire dumnezeiască ce face posibilă regăsirea de sine a omului prin activarea tuturor disponibilităților sale de „chip al lui Dumnezeu”. Revelare urmată de o întoarcere a iubirii dinspre om spre Dumnezeu prin conștientizarea unui „noi” dat de comuniunea omului cu El. Se ajunge în acest mod la deplina conștiință de sine a omului. Ea e o conștiință extatică ce dă omului seama despre rațiunea și sensul modului său de a fi în lume. Numai prin regăsirea statutului său original omul îl regăsește pe Dumnezeu. Iar asupra stării contemplative originare nu-l poate lumina decât beția extatică produsă de revărsarea iubirii dumnezeiești.

Prezentarea acestei iubiri în legătură cu cunoașterea are drept scop evidențierea statutului ontologic înnoit al celui ce ajunge la așa-zisa „vedere a luminii dumnezeiești”. E vorba de „cunoașterea înțeleasă ca viață, ca viața în iubire, are așadar un caracter existențial”, ni se spune în **Spiritualitatea ortodoxă**, p. 281. De fapt extazul luminii extatice nu e altceva decât efectul pătrunderii în orizontul de taină al iubirii necreate.

Într-adevăr, această experiență e exprimată în termeni luați din ordinul cunoașterii. Dar ceea ce contează în urma acestei experiențe nu este bagajul conceptual avut la dispoziție, ci acea „autodescoperire a realității tainice a lui Dumnezeu” și pătrunderea înțințală de ea.

Esențială este încercarea de a permanentiza această stare de supremă spiritualizare sau de „indumnezeire”. De aceea marele teolog ortodox ne atrage cu insistență atenția asupra indumnezării omului ca dezvoltare a lucrării harice de la botez până la atingerea stărilor extatice atonare și cu perspectivă eternă a extazului în viața viitoare. Iubirea fiind atît „mîljocul desăvîșirii noastre”, cit și „dovada existenței noastre eterne”.

Cum am putut vedea, ființarea creștină e traducibilă în limbaj ca starea iubirii prin excelență. De aceea și încercarea Părintelui Stăniloae de a releva chipul creștin de a fi ca singur mod autentic de realizare umană este, în fapt, un lung discurs care trimite — indiferent de căile întortocheate pe care sîntem purtați — la aceeași stare ontologică: iubirea.

În jurul ei se țese, în forme dintre cele mai surprinzătoare, o întreagă lume ce ne cheamă nu doar să o cunoaștem în felul cum ea se desfășoară de-a lungul miilor de pagini pe care ni le oferă una dintre cele mai proeminente figuri ale gândirii teologice, ci mai ales să ne deprindem cu profunzimile acestei învățături cîrscută pe tradiția Bisericii și să-i dăm calitatea de fapt de viață. Să identificăm deschiderile lumii noastre cu deschiderile pe care orizontul dogmatic al ortodoxiei le pune în calea aspirațiilor noastre spirituale.

SANDU FRUNZA

CUPRINS

Lumea, operă a iubirii lui Dumnezeu destinată indumnezării	6
1. Sensul actului creator și motivul creației	6
2. Lumea — operă a lucrării libere și iubitoare a lui Dumnezeu cel în Treime	8
3. Scopul ultim al creației după cadere: reînviarea în Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu cel întrupat și pregătirea prin El spre acest scop	16
Restaurarea omului	25
1. Ce ne-au adus Vîlleemul și Golgota ?	25
2. Moartea pe cruce	33
3. Iisus Hristos, adevărata transcendență	47
Știința Treime, structura supremei iubiri	55
1. Implicarea Științei Treimi în iubirea divină	55
2. Știința Treime, baza mîntuirii noastre	57
3. Ființă și Persoane în Știința Treime	59
4. Treimea Persoanelor, condiție a deplinului Lor caracter personal și a comuniunii depline	61
Bunătatea și iubirea lui Dumnezeu și participarea noastră la ele	64
Nevoia omului, ca persoană, de alte persoane omenești și prin ele de Dumnezeu ca Persoană	69
Necesitatea credinței și a faptelor bune în însușirea mîntuirii	95
Spiritualitate și comuniune în liturghia ortodoxă. Introducere	105

Desăvîrșirea prin unirea cu Dumnezeu sau prin îndumnezeire	115
1. Dragostea și nepătimirea. Treptele dragostei	115
2. Dragostea, ca factor de unire desăvîrșită și ca extaz	121
3. Dragostea, cunoașterea și lumina dumnezeiască	137
a) Semnificația luminii dumnezeiești	137
b) Vederea luminii dumnezeiești, o cunoaștere supraconceptuală	142
c) Vederea luminii dumnezeiești, stare de supremă spiritualitate a celui ce vede	144
Note	148
Pentru o ontologie a iubirii, (Sandu Frunză)	159

Redactor: DUMITRU TIUTIUCA

Tehnoredactor: STELA FUICĂ

Bun de tipar 2.08.1993. Tiraj 10.000 ex. broșate.

Hârtie tipar de 47,5 g/m².

Format 16/61x86. Coli tipar 11.

Apărut 1993

Tiparul executat sub cd nr. 267 la Societatea

Comercială — Editură și Imprimerie

"Porto-Franco" S.A. Galați

B-dul George Coșbuc nr. 223 A

ROMÂNIA

28
F78

Pr. prof. dr. DUMITRU STANILOAE e recunoscut în întreaga lume ca unul din cei mai mari teologi ai Răsăritului. S-a născut la 16 noiembrie 1903 într-o familie de țărani evlavioși din satul Vlădeni, județul Brașov. Urmează cursurile Liceului confesional Andrei Șaguna din Brașov și apoi ale Facultății de teologie din Cernăuți (1922-1927). Își ia doctoratul în teologie în 1928 și-și continuă studiile la Atena, München și Berlin. Din 1936 este numit rector al Academiei teologice din Sibiu, unde funcționa ca profesor din 1929. În 1946 sub presiunea prim-ministrului Petru Groza i se ia rectoratul, dar reușește să se transfere la Institutul teologic de grad universitar din București unde va fi titularul catedrei de teologie dogmatică și simbolică. A făcut cinci ani închisoare la Aiud (1958-1963). Din 1964 e reintegrat în rindurile profesorilor Institutului teologic. I s-au decernat titluri de *doctor honoris causa* de către Facultățile de teologie din Salonic (1976), Belgrad (1981), Atena (1991), Tübingen, Institutul Saint Serge din Paris (1972), Universitatea București (1992). E numit membru al Academiei Române (1991).

Bibliografie selectivă : Viața și activitatea Patriarhului Dositei al Ierusalimului și relațiile lui cu Țările române, Cernăuți, 1929 ; Viața și învățătura Sf. Grigorie Palama, Sibiu, 1938 ; Ortodoxie și românism, Sibiu, 1939, Poziția d-lui Lucian Blaga față de Creștinism și Ortodoxie, Sibiu, 1942, Iisus Hristos sau restaurarea omului, Sibiu, 1943 ; Uniatismul din Transilvania încercare de dezmembrare a poporului român, București, 1973 ; Teologia dogmatică ortodoxă, vol. I-3, București, 1978 ; Spiritualitatea ortodoxă (Teologia morală ortodoxă, vol. III), București, 1981 ; Spiritualitate și comuniune în liturghia ortodoxă, Craiova, 1986 ; Chipul nemuritor al lui Dumnezeu, Craiova, 1987 ; Chipul evanghelic al lui Iisus Hristos, Sibiu, 1991 ; Studii de teologie dogmatică ortodoxă, Craiova, 1991 ; Reflecții despre spiritualitatea poporului român, Craiova, 1992 ; etc. Traduce „Filocalia”, vol. I-12, 1946-1991.

